

P. 4
228

CONVORBIRI LITERARE

No. 2.

BUCUREȘTI, FEVRUARIE, 1912.

Anul XLVI.

DIRECTOR: S. MEHEDIȚI

CUPRINSUL

- E. de Martonne. — Vieaja păstorească în Carpații români.
Duiliu Zamfirescu. — O curcă romanțioasă (novelă).
I. Pillat. — Cântec nocturn (versuri).
— Rugă Budistă (versuri).
Sextil Pușcariu. — Studii și notițe filologice.
Atreu. — Carmen Festivum.
Vladimir Ghika. — Extracte și analize din cartea „În Moldova” a
lui Eduard Grenier.
Ioan C. Filitti. — Biserica Maica Domnului din Slatina (Olt).
E. Lovinescu. — Ion Ghica în Samos.
Corneliu Moldovanu. — O privire asupra evoluției artei dramatice.
C. Fedeleş. — Cugetările lui Marcu Aureliu „cătze sine însuși.”
M. Inseamnări privitoare la istoria culturii noastre.

Fapte: Antropologie: Geologia; Artă: Desemnurile de animale în
ceramica greacă; Archeologie: Partenonul; Biologie ge-
nerală: Origina vieții terestre; Chimie: Diamant din căr-
bune; Geologie: Noul teorii cu privire la era glaciară. Pe-
dagogie: Educația nouă.

Recensii: Dr. P. Berheci: Contribuții la asistența copiilor gă-
siți; Ioan C. Filitti: Turburări revoluționare în Țara Ro-
mânească; Iohannes Hoops: Reallexicon der germani-
schen Altertumskunde; N. Iorga: Un biruitoar: Radu Șerban;
Pr. C. Andrei: Adventiștii; V. Drăghiceanu: Monumentele
istorice din județul Dâmbovița; R. Reitzenstein: Helle-
nistische Wundererzählungen.

Reviste: La Nature; La Revue; Scientia; Revue Scientifique;
Petermas Mitteilungen.

- T. A. Bădărău. — Cronica științifică: Bizarerile... naturale.
Al. Tzigara-Samurcaș. — Cronica artistică: O nouă manifestare ar-
tistică la Berlin.
N. Molescu. — Cronica școlară: Idealul școlii educative.
Constantin G. Ioan. — Ancheta școlară: De unde trebuie să înceapă
activitatea unui cerc cultural, pentru ca
satul să poată vedea imediat roadele unei
bune îndrumări?

Bibliografie.

P. 13.873.

BUCUREȘTI

Instil. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-sor I. St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI, 16.

1912.

Din publicațiunile colaboratorilor mai vechi

Literatură, Filosofie, Istorie.

ALECSANDRI V. Poezii, teatru, proză.
BOGDAN I. Vechile cronici moldovenești până la
 Ureche, Buc. 1891.
 — Cronici inedite, Buc. 1895.
 — Vlad Tepeș, Buc. 1896.
 — Documente brașovene, Buc. 1905.
 — Album paleografic, Buc. 1905.
CARAGIALE I. L. Teatru, povești, schițe.
CONTA V. Incercări de Metafizică.
 Teoria fatalismului.
CREANGĂ I. Povești și amintiri din copilărie.
EMINESCU M. Poezii și proză.
MAIORESCU T. Discursuri parlamentare, 4 vol.
 — Critice, ed. II, 3 vol.
 — Logica, ed. V, 1 vol. 1888.
 — Einiges Philosophische in gemein-
 sasslicher Form. Berlin 1861, 1 vol.
 — Patru povești trad. 1 volum.
 — Precedente Constituționale, 1 broș.
 — Aforisme asupra înțelepciunii în
 viață, de Schopenhauer, trad. din
 limba germană, ediția 4. 1 vol.
 1902.

MAIORESCU T. Reforma Instrucțiunii publice
 volum, 1891.
 — „In contra Socialismului” trad. din
 H. Spencer, broșură, 1893.
 — Copilul Kyolf, traducere din Ibsen
 1 vol. 1895.
NAUM A. Traduceri, Iași, 1875.
 — Versuri, Iași, 1890.
 — Povestea vulpii, Buc. 1903.
NEGRUZZI IACOB. Opere complete, 6 vol.
ONCIU D. Zur Rumänischen Streitfrage, Inns-
 bruck 1887.
 — Geschichte der Bukowina, Wien, 1899.
 — Originile Principatelor române, Bu-
 curești 1899.
 — Din istoria 11-mărilor, Buc. 1906.
VOLENTI N. Poezii, Iași 1891.
ZAMFIRESCU DULIU. Nuvele 1 volum, 1888.
 — Fără titlu, 1 volum, 1883.
 — Alte orizonturi, 1 volum. 1895.
 — Lume Nouă și lume veche (roman).
 — Viața la țară. roman.

ABONAMENTUL:

Pe jumătate de an, 10 lei; pe un an, 20.

Pentru institutele de cultură, ofițeri, profesori secundari și admi-
 nistratori de plasă:

Pe jumătate de an, 6 lei; pe un an, 12.

Pentru institutori, preoți, învățători și studenți:

Pe jumătate de an, 5 lei; pe un an, 10 lei.

Pentru Austro-Ungaria, 12 coroane.

Pentru străinătate, 25 lei.

Manuscrisurile pentru *Convorbirile Literare* se trimit D-lui **S. Mehedinți**
 profesor universitar, strada Racoviță 12. (Telefon, 17/34). Manuscrisurile ne-
 publicate nu se înapoiază.

Autorii, cari doresc să li se anunțe publicațiunile sau să li se facă dări de
 seamă în *Convorbiri Literare*, sânt rugați să trimeată câte un exemplar pe
 adresa D-lui **S. Mehedinți**. Tot D-sale vor fi adresate revistele, publicațiunile
 periodice sau ziarele care au schimb cu *Convorbirile Literare*.

Pentru abonamente și orice chestiuni de administrație să se adreseze „In-
 stitutului de Arte Grafice **Carol Göbl** S-sor I. St. Rasidescu”, Str. Doamnei
 No. 16, București.

Pentru numere eventual neprimite, administrația nu răspunde
 decât celor ce reclamă până într-o lună de la apariția numărului.

CONVORBIRI LITERARE

No. 2.

BUCUREȘTI, FEBRUARIE, 1912.

Anul XLVI

VIEAȚA PĂSTOREASCĂ

IN

CARPAȚII ROMÂNI (1)

Carpații de miazăzi sunt printre cei mai puțin locuiți munți din Europa. Priveliștea văii Prahovei, singura vale cunoscută de călătorii străini și chiar de cei mai mulți turiști români, este o adevărată excepție. Desvoltarea industriei și a vilegiaturii pe această vale sunt fapte recente, datorite numai și numai căii ferate. În deobște satele cele mai ridicate nu trec peste 700 m. Nu că cultura pământului n'ar isbuti mai sus, dar lipsesc mijloacele de comunicație. Aceasta este una din urmările reliefului original al Carpaților, unde văile au coaste foarte piezișe, iar suișurile nu se îndulcesc decât pe culmi între 1.000 și 2.000 m.

Totuși muntele nu-i în afară de cercul de activitate omească. Harta statistică, care ni-l arată ca un pustiu, nu se potrivește cu realitatea ce se desfășoară sub ochii călătorului ce cutreeră vara înălțimile Carpaților.

Dela pădurile moșnenilor la satele vecine vedem pe unele drumuri, ca acel de pe Păpușa și Parângu, șiruri întregi de care bine încărcate cu butuci ori șindrilă, coborându-se toamna în pasul liniștit al boilor.

Dar exploatarea pădurilor este puțin lucru față de viața păstorească care însuflețește vara înălțimile munților. Numai cel întârziat până'ntr'amurg pe vreun creștet de munte — de unde aude mai bine mulțimea tălâncilor și clopoțelelor dela vite, și poate

(1) Dintr'o conferință făcută la Casa Școalelor în 10 Fevr. 1912.

zări pretutindeni focurile de pe la stâni — își poate da seama de activitatea ce se desfășoară în cele câteva luni de vară, când munții înalți pot fi locuiți.

Vieța păstorească în Carpații români este o formă foarte veche și interesantă a utilizării vremelnice a pământului, singura care se potrivește cu acești munți unde pădurile acopăr neîntrerupt coastele priporoase ale văilor, iar pășunile se întind pe culmile monotone pe care țăranii le numesc *plaiuri*, pe când văile de sus iau adesea forma de căldări cu fundul întins și verde (*zănoage*) mai înainte de a se sfârși în circuri sălbatice pline de năruituri și sămănate cu mici lacuri. Turmele și păstorii poporează vara aceste înălțimi, coborându-se iarna către șesuri. Acest nomadism mărginit la o mutare regulată între aceleași locuri de vârațic și ernalic este și în Franța, în Alpi, Pirinei și Ceveni, unde se chiamă *transhumance*.

Și nu se întâlnește numai în aceste regiuni. Căci sunt anumite condiții de geografie fizică care hotărăsc întinderea sa. Sunt migrațiuni păstorești pretutindenea unde avem munți înalți cu pășuni bogate de vară alături cu șesuri care se apropie mai mult sau mai puțin de tipul stepelor, neînstare de a hrăni vara turmele. Aceste condiții le găsim îndeplinite pe tot înconjurul Mediteranei ; și tocmai de asta migrațiunile păstorești sunt un fenomen cu totul Mediteranean pe care-l întâmpinăm în Franța de miazăzi, Spania, Italia, Algeria, Asia mică și în toată peninsula balcanică. România, care se află la hotarul înrăuririlor Mediteraneene, este cea din urmă țară mergând către NE unde avem *migrațiuni* păstorești.

Cea mai interesantă de studiat este viața păstorească a «trans-humanților» în timpul cât petrec vara la munte.

Locuința păstorului român este *stâna*. Așezarea ei este determinată de natură. Acoperișul ei ridicat îl vedem totdeauna înălțându-se aproape de hotarul de sus al pădurii. Rare ori se văd așezate în poeni. Pe unele dealuri despădurite sau în văile dintre 1.000—1.500 m. găsim herghelii de cai ori cirezi de vaci care vin numai din satele vecine. Pe când sus în munte

oaspeții obișnuiți sunt turmele de oi cu ciobanii lor, care cuttorează pășunile alpine deasupra pădurilor de fag sau de brad.

Păstorii din Carpații de S. sunt de două feluri: unii români (sau țereni) originari din țară; alții originari din Transilvania sau Banat și se numesc *mocani* (din Săcele și împrejurimi), *moroeni* (din părțile Branului și țara Bârsei), *țuțueni* (din părțile Sibiului), *frățuți* (din Banat). Ei se deosebesc prin port și vorbă. Ungurenii vin cu toată gospodăria la stână, cu femeii și copii; ei realizează adevărata transhumanță. *Poenarii* (din satul Poiana în apusul Săliștei) se întâlnesc pe toți munții între Argeș și Cerna.

Clădirea primitivă a stânei seamănă cu casele țăranilor din satele așezate pe înaltele coline ale Olteniei. Se fac aproape numai din bârne de lemn. Partea cea mai însemnată este acoperișul foarte înalt, care se coboară până aproape de pământ, alcătuit din șindrile și cu câteva găuri pe unde ese fumul și intră uneori zăpada... Țerenii au în genere stâne proaste; acelea unde vin ungurenii sunt însă lucrate cu îngrijire și încăpătoare.

Dacă întinderea pășunii și numărul oilor este mai mare, se fac două clădiri, una menită pentru pregătirea cașului; alte ori se mulțumesc cu o singură clădire împărțită în două. Iar câte o dată sunt 4—5 clădiri așezate în jurul unui fel de curte, adevărat depozit de noroiu puturos. În coasta Benghii (m. Lotrului) fiind mai multe stâni la un loc, s'a făcut și o biserică de lemn, unde mai de mult venea un preot din Novaci să slujească. În apropierea stânei este țărcul oilor (*oborul*) cu *strunga* câteodată acoperită, pe unde strungarii, copii mici, mână mânășările spre a fi mulse de *mânzărari*.

La stânele românești viața este deavalma; ungurenii sunt «fiecare cu ciaonul» și chiar cu vatra lui. Adesea într'o stână sunt câte 3—4 chiar și 7—8 familii. Am numărat une ori până la 25 copii, un sat întreg. Organizația în stână la țereni e deosebită de cea dela ungurenii.

Baciul este mai marele celor dela stână, în stânele țerenilor; el este un muntean mai în vârstă, uneori chiar proprietarul clădirilor făcute cu cheltuiala sa. El e stăpânul întregii

turme sau a celei mai mari părți și situația lui e asemănătoare ca aceea a unui arendaș al pășunii vreunui boer sau a unei cete de moșneni. Alte ori el este numai îngrijitorul răspunzător, căruia-i sunt încredințate oile unui sat, fiind plătit cu o sumă hotărâtă pe vară. La ungureni nu e baci, dar fiecare *oier* are în permanență la stână un om, mai des o femeie, *băciță*, pentru paza produselor lui.

Ciobanii sunt de obicei flăcăi cari păzesc fiecare câte o turmă de mai multe sute de oi. Cei ce pasc *mânzările* (oile cu lapte) vin în fiecare seară la stână, stând noaptea de pază pe rând în jurul oborului. Cei ce păzesc *sterpele*, berbecii întorși sau miei, pot stă cu ele cu săptămânile la pășunile cele mai înalte, mând într-o colibă sau într'un bordeiu primitiv clădit din pietre și din glie. Ciobanii sunt plătiți în natură cam cu câte două oi din suta de capete ce le sunt date pe seamă; rar se plătește simbria în bani.

În stânele mari ungurești mai multe femei întovărășesc de obicei pe ciobani la stână. Ele se numesc *băcițe* și au în grija lor facerea cașului, facerea și spălarea hainelor, pregătirea mâncării, obișnuit : mămăligă, brânzeturi, legume, mai ales mâncare de fasole.

Astfel o întreagă societate cu traiul său deosebit se alcătuiește la pășunile înalte. Duminicile, când timpul e frumos, numai ce vezi ciobanii, cu jocul lor cel mai bun și cu zămirul cel mai frumos, mergând în ceată din stână în stână și încingând câte o horă cu băcițele, la cântecul unuia din fluer. Iar în serile dinspre toamnă se strâng împrejurul focului, al căruia fum lăcrămează ochii târgoveților nedreptinși, și cântă până la miezul nopții sau râd cu hohote de polojeniile vreunui hătru bun de glume.

Am văzut copii născuți în stâni. Ba chiar nunți se fac adeseori. O nuntă mai sus de 1600 m. este o priveliște destul de ciudată. Doi tineri ciobani cu plosca plină de băutură poftesc pe nuntași dela stânele dimprejur. Popa din satul vecin vine împreună cu țigani lăutari. Nicăiri nu se urmează mai cu sfințenie toate datoriile privitoare la nunțile românești; nicăieri

stegarii nu-și îndeplinesc mai cu credință menirea lor, care este de a purta în tot timpul nunții cele 'două steaguri împodobite cu panglici. Priveliștea slujbei cununiei pe care popa o face între patru brazi închipuind biserica, în timp ce tinerii dănușesc împrejur; — punerea pâinii (înlocuită aici prin caș) pe capul miresei; — întrecerea în dărnicie a nașului și a tatălui miresei, care aruncă cu mâna plină banii în vasul adus de mireasă pentru a-și spăla mâinile — toate aceste amănunte pitorești merită să fie culese și studiate de folkloriști.

Dar interesul vieții păstorești este mai mare decât acel al unor asemenea obiceiuri ciudate. Transhumanța este un fenomen ale căruia urmări sociale sunt și astăzi vrednice de luare aminte și au fost în trecut și mai însemnate.

Cea mai mare parte a oilor care ernează în șesurile Munteniei sunt ale țăranilor ardeleni. Ciobanii de asemenea sunt din satele Transilvaniei de miază zi. Între Jiu și Olt aproape toți sunt *Poenari*. Numărul ciobanilor ardeleni se ridică la 10.000. Oile care trec Carpații sunt peste un milion.

Hotarul politic nu avea ființă față de o asemenea mișcare. până acum 5—6 ani. Toamna, înainte de coboritul în șes, care se face pe la în ceputul lui Septemvrie, fiecare stână își trimite oile sub conducerea a 2 sau 3 ciobani la punctul vamal cel mai apropiat unde se face *numărătoarea*. Aceasta e un fel de serbătoare unde se întâlnesc ca între prieteni petrecând în danțuri, cântece și băutură.

Condiții asemănătoare sunt în Pirinei, unde oile spaniole merg la ernatic în Franța și, din timpuri vechi, au ființat între statele și comunele de pe amândouă laturile munților tratate speciale numite *«lies et passeries»*, care prevăd continuarea relațiilor normale chiar în timp de războiu.

Migrațiunile păstorilor transilvani care cutreeră bogatele șesuri ale Munteniei sau colinele Olteniei, au avut și au încă urmări sigure asupra poporării acestor țări.

Cercetările mele asupra repartiției geografice a populației în Muntenia au arătat că zona subcarpatică este una din regiunile cele mai populate și bogate. Satele sunt de multeori

duble: satul cel mai de sus fiind numit de ex. *Novaci Ungureni*, iar cel mai de la vale *N. pământeni*. Satele de ungureni sunt, dacă nu în întregime cel puțin în mare parte, populate cu transilvăneni. *Ungureanul*, adică românul din Ungaria, este adeseori un fost cioban.

Se găsesc până și în șesul Bărăganului sate de Ungureni. Uneori un întreg cătun s'a înființat dintr'o dată prin venirea unei cete de imigranți, care-și păstrează portul lor din Ardeal precum și obiceiurile lor deosebite la nașteri și căsătorii; mai de mult nici nu prea se încuscreau cu pământeni.

Dacă este adevărat că «transhumanța» română este o formă de viață determinată de condițiile fizice ale mediului și ca atare ființează din timpurile cele mai vechi — lesne putem bănuî câte lămuriri nouă suntem în drept a aștepta de aici, presupunând că faptele constatate în zilele noastre durează de atâtea veacuri.

Imprăștierea atât de ciudată a rasei românești s'a putut părea ca o enigmă. Nu găsim oare Români în Nordul Carpaților, în Alpii Ilirici, Istria, Macedonia, Grecia și chiar în Asia mică? Enigma se va arăta mai puțin întunecată, dacă ne vom gândi la mutările periodice ale păstorilor români, care i-au învățat cu drumurile lungi și cu ușurința ce le stătea la îndămână pentru migrațiuni fără hotar în regiunile circum-mediterane, schimbând numai, după una sau două generații, fie iernaticul, fie văraticul.

Însăși originea poporării României a fost obiectul unor discuții îndelungate, adeseori întunecate, ce-i drept, prin pasiunile naționale. N'am fi în drept a crede că oarecare lumină ne-ar fi putut veni asupra acestei chestii, dacă ne-am fi gândit la transhumanța?

Suitul periodic la munți al păstorilor români a contribuit negreșit la păstrarea rasei și a limbii românești în mijlocul zbuciumului năvălirilor, și poporarea șesurilor a putut reîncepe printr'un proces asemănător aceluia ce putem observa și în zilele noastre, pe dată ce nesiguranța n'a mai fost așa de mare.

Vedem dar ce însemnătate poate avea studiul vieții păs-

torești în Carpații români. Aceste indicațiuni ca și studiul mai pe larg ce-am consacrat acestei chestiuni (1), nu au deloc pretenția de a fi spus cuvântul din urmă. Ele vor putea cel puțin trage luarea aminte asupra unei chestii în adevăr naționale, al căreia interes istoric este deopotrivă cu interesul geografic.

E. DE MARTONNE.

(1) La vie pastorale et la transhumance dans les Karpates méridionales, Ratzels Festschrift, Leipzig, 1904. — La Valachie. Essai de monographie géographique, Paris, 1902.

O CURCĂ ROMANȚIOASĂ

(Urmare)

II.

Trecu și iarna. Nu mă opresc asupra ei, fiindcă nu-i nici o pricopseală de ea. Nici tu frunză, nici tu țărână, nici soare, nici urmă de pădărie!.. Știu ele ce fac, pasările călătoare! De aia e bine să nu te grăbești a judecă lumea, când n'ai trăit destul.

Pe unele din noi ne-au legat de picioare și ne-au trimis la oraș; pe altele ne-au tăiat. Viața e cu adevărat o loterie.

Când s'a mai disprimăvărat, am început să mă simt ceva mai bine, dar un bine ciudat, cu doruri nouă, cu bățai de inimă neregulate, cu gânduri de taină. Am auzit că așa ceva pătinesc fetele când ies la horă.

Din cârdul nostru de băeți și de fete nu mai rămăsese nimeni. Tata pierise. Câțiva tineri, îmbracați cu pene strălucitoare, ne făceau curte. Trebuie să mărturisesc, eu, ștregărița de altă dată, că nu-mi plăceau. Eră ceva cald în coaloarea penelor, rotocoale untdelemn, tivite cu aur; coada, o frumusețe, văzută din față. Văzută din dos, ca multe lucruri omenești, lăsa de dorit.

Mă avântam adesea, în zbor, pe acoperișuri și prin agudul cel mare din curte, urmată de tot cârdul, dar mai cu seamă de tineri. Mai mult însă îmi plăcea să mă urc pe verdeța dinprejurul casei,—probabil, fiindcă făceam rău. De câtvă timp luasem obiceiul primejdios de a sări pe roata puțului și a mă legăna în vânt, sau a mă ține în cumpănă pe fusul alunecos.

Se întâmplase de câteva zile să sece izvorul, așa că nimeni din ai curței nu se supăra de petrecerile noastre echilibristice. Eu mă cocoțam pe toate ascuțișurile, ca să văd dacă domnii tineri îndrăznesc să mă urmeze. Eră unul din ei, cel cu roto-coale untdelemnii pe pene, care ar fi fost în stare să se ție după mine până'n piatra seacă. Mare mângâere este, pentru noi, femeile, nebunia bărbaților!

Intr'o zi, nu știu cum, stam cam plictisită pe fusul fântanei. Fidanțatul meu se rotiă împrejurul unei prietene, zbârnâind din aripi ca un zmeu, bufnind pe nări, schimbând fețe-fețe din gușa cu mărgele, iar infama aceea făcându-se mititică, tipând ca în vis și gata să sărute pământul. Atunci am simțit că mor. Am alunecat și am căzut. Intr'o clipă mi-am revenit în simțiri, am destins aripele și am vrut să zbor. Eră însă prea târziu. Cădeam, mă duceam tot mai jos, tot mai adânc. Lumina pieria, vremea se întunecă. O păclă umedă îmi prindea aripele, o tăcere grozavă mă învăluia. Ajunsesem la fund...

Ah, Doamne, ce grozăvie! Puțin pietriș uscat, niste ciuperci strâmbe ce creșteau printre ghizduri, câte o picătură de apă ce cădea de sus... În colo, o coloană de păclă ce apăsa pe mine; tăcere și umezeală; o închisoare de patru palme, în care trebuia să trăiesc și să mor. Să mor!..

Cine, ah cine mă poate înțelege!... Tot sângele fierbea în mine, toată viața mea tânără se răscula împotriva soartei, cu groaza ascunsă că moartea m'a prins, mă ține, mă sugrumă. Intr'o încordare uriașă de voință, îmi făcui vânt de jos, și, cu toate că nu puteam destinde aripele în întregime, mă ridicai sus de tot, până pe la jumătatea puțului. Aci, puterile mă părăsiră. Rămăsei o clipă în văzduh, căutând un sprijen în sfărçul aripelor, ce se rodeau de ghizduri. Apoi începui căderea, o cădere amețitoare, mizerabilă, rușinoasă, în care nu mai eră nici ură, nici răzvrătire, ci numai neputință. Căzui din nou pe fundul de pietriș, sfărâmată de osteneală.

De aci înainte, începui truda. În toate zilele îmi adunam puterile, îmi încordam mușchii pieptului, întindeam aripele în răscrucea puțului, mă ajutam de scândurile eșite din linie... Cu

toate astea, mă înălțam tot mai puțin, tot mai puțin, până ce într-o zi nu mă mai putui înălța de loc.

Lipsită de hrană și de aer, simțiam că mă săvârșesc. O toropăeală blândă mă pregătea parc'ă spre viața vecinică. Câte o picătură de apă îmi lumină visul cu adieri de ironie

Visam. Mă vedeam la nunta mea. Ah, nunta! Toate fetele mă înțeleg... Scriam biletele de invitație: «Monsieur et madame Constantin Dindonowitch ont l'honneur de vous faire part...» În fond, oare cine-i mama mea? Ar fi mai drept să pun: «Monsieur et mesdames Constantin Dindonowitch». Dar lumea pasărilor, ca a oamenilor, e fățarnică, și, în numele porumbeilor, nu vrea bigamie. Nerodul ăla de pichioiu, cu urechile de sidef, râde de porumbi de se strâmbă. Și cu toate astea ce poetice făpturi, porumbii!... Când se îmbrățișează, singuri, pe acoperișul caselor, în arșița soarelui, furați de suflețele lor calde, sunt atât de vrednici, în cât s'ar zice că i-a trimes Dumnezeu să ne învețe dragoste și credință. Atâta numai că le hârie ghiarele pe tinichea, când alunecă în focul iubirii,—ceea ce încrețește nervii celor ce nu sunt amorezați în permanență ca ei. Când îi aude infamul de pichioiu, urlă ca un câine la flașnetă. Eu, dacă aș rămâneă vreodată văduvă, cred că m'ași mărită a doua oară. Am văzut că damele adevărate, când le mor bărbații, își pun un val negru peste tot capul. Trebuie să le fie tare cald. Eu asta n'ași putea s'o fac, fiindcă, la noi, durerea se poartă în inimă. E adevărat că nu ține mult, dar e și bine, fiind viața scurtă. Amicui meu, le coq de La Bruyère, zice: «l'on n'aime bien qu'une seule fois, c'est la première». Eu cred că se înșală. În toate cazurile, filozofia asta pare a fi a unui porumb, iar nu a unui cucuș. Ce curios este să vorbești de amor, când n'ai iubit nici odată! Cu toate astea, a simți ceea ce n'ai făcut încă, este a face de două ori un lucru ce poate s'ar cuveni să nu-l faci de loc.

Altădată mă vedeam tăiată în bucăți și așezată în restaurantul dela Ploiești. Parcă mi se desfăcuse sufletul de trup și priviam la căpcăunii de călători cum întindeau din pieptul meu, alb ca sânul de fată mare. Curioși sunt oamenii când

mănâncă: seamănă cu câinii. Unii închid ochii și par'că se întristează de plăcere; alții mârâie la copiii lor; alții dau din picioare. Probabil fiindcă n'au coadă. Dar mai toți au aerul supărat. De ce oare? La noi e așa de plăcut să te hrănești. Cel mult îți ciupești vecinul, când sunt grăunțe puține. Dar ce are a face! Asta e așa numitul sport al «bobului», pe care or ce curcă de neam trebuie să-l cunoască. Rar vedeam câte un englez cu soția, atras la Ploiești de mirosul petrolului, oprit la restaurant și mâncând cu mare evlavie și eleganță. Câte odată mi se făcea milă de bieții chelneri, cari stau toată noaptea și așteptau trenurile, sosite, toate, în întârziere. *Neoiobăgia* nu e o vorbă goală. Unii adormiau pe scaune; alții spuneau prostii; alții numărau parale. O dată a adormit un călător așa de grozav, încât a pierdut trenul. Chelnerii au încercat să-l deștepte, l-au tras de mânecă, l-au înțepat cu scobitori, și numai după ce i-au turnat apă în cap s'a deșteptat omul. S'a văzut că citia un articol al d-lui Stere. Altă dată a intrat în sală o gloată de călători, cari păreau bolnavi de holeră, cereau melisă, cognac, cărămizi calde: aceștia măncașeră în vagonul-restaurant. Intr'o seară, am văzut o doamnă slăbănoagă, vârată într'o căptușală de umbrelă, care însoția pe un domn gras, vârit într'o piele de țap. Lume de automobil. Doamna a mâncat toată carnea mea, și, în cele din urmă, a declarat că n'aveam nici un gust. Pesimiști bogați, adică rasa cea mai dezgustătoare de burghezi. Sufletul meu a avut cel puțin mângâierea de a vedea că din resturile mele pământești, din oase, din zgârciuri și din ficat, bucătarul a făcut un *pâté de grives* pentru o nuntă. Nimic nu se pierde în natura.

Intr'o zi m'am pomenit cu o viespe, venită de bună voia ei în fundul pământului. Tous les goûts sont dans la nature. Mârâia împrejurul meu, apoi se așeză pe ghizduri. În coșcovitura unei scândure de brad, creșteă o boabă de cleiu, rotundă și străvezie ca o picătură de miere. Viespea o cercetă, o miroșia, da să guste, și se vede că i se prindea trompa în cleiu, că se supără. Iar mârâia, iar se așeză lângă boabă

și iar da să guste. O dată s'a înfuriat grozav, și numai ce a împuns în scândură, cu acușorul său, de care eră legat o punguliță cu venin, mare cât un grăunte de nisip. Apoi s'a înălțat spre Domnul.

Curioasă e viața ! Va să zică totul e numai punct de vedere sau închipuire. Dacă poți ieși din fundul pământului, el e tot așa de interesant ca restul lumii ; dacă-ți închipui că ți-ai răzbunat pe scândură, pleci glorios prin văzduh și te liniștești.

Cu toate astea, eu, dacă aș fi viespe, aș ști pe cine să împung,—pe infamul acela, care face curte la toate femeile, care mătură ograda cu aripele lucii ce i le-a dat Dumnezeu pentru zbor, iar nu pentru a se lăuda cu ele și a lua ochii fetelor.

Ah, ce lucru mai e și gelozia asta!... Te taie prin inimă, te moleștește, și îți vine să-ți trădezi socrii și Socrații neamului, ca or ce bun poporanist.

III.

Lipsa de hrană mă trudiă rău. Imi huiă capul. Picioarele mi se făcuseră vinete, penele cenușii. Muriam, încet, prelung, ca un zgomot depărtat,—când, deodată, se făcù lumină în mormântul meu. Intorseiu capul cu greutate în sus, și văzui cerul... Înțeleseiu că veniseră fântânarii și că ridicaseră acoperișul, ca să poată lucra mai ușor.

Mare e puterea ta, Doamne !

Oamenii umblau forfota. Prinseșera de veste că se mișcă ceva în puț. Auziiu o voce plină de guturau și atât de scumpă inimii mele :

— Brie Nikálai, davai asta găliata: kárkâ ná puț.

Nu trecù mult și simțiiu că se coboară cineva. Dacă nu mi-ar fi tremurat inima de grijă, aș fi observat cât de comic e omul călare pe băț și văzut din hemisfera australă. Eră vizitiul, —tatăl meu, iubitul și generosul meu tată, care își puneă vieața în primejdie, pentru o biată bleandă ca mine, mai

mult moartă decât vie. Il pricepeam după scrâșnitul dinților, după «ah» și «brie», după petecele din fundul pantalonilor și mai cu seamă după mirosul de prune. Par'că s'ar fi coborît spre raiu un cazan de țuică. Când ajunse lângă mine, eu abia mai piuiam. El, doar cât nu plângea :

— Ho-ho-ho-ho, saracă di mamătă!.. Kak brie?!..

Adică mă întrebă, sub forma asta laconică, de toate aventurile mele. Și, fără multe complimente, își scoase cureaua delanădragi, mă înfășură de labele amândouă, mi le legă bine, apoi mă atârna de gâtul lui. După aceea încălecă iar pe căluș, își lipi gura de frânghie și strigă :

— Scapâti, Nikâlai!

Adică :

— Trage, băiete!

După câteva minute eram afară...

Cine poate spune mirarea, dragostea, mila cu care fuiu primită! Oamenii sunt cu adevărat niște ființe cu mult superioare celorlalte fapte ale Domnului, și te miri cum de ne pun, câteodată, la tavă, pe varză. Care mai de care mă luă în brațe, mă cântăria, mă mângâia, mă căina.

— A stat o lună și jumătate în fundul puțului!

— Ba mai mult : 52 de zile.

— Ba două luni și jumătate. Știi, Ioane, decând ziceam noi că ni s'a furat o curcă... Trebuie să fie două luni și jumătate, dacă nu mai bine...

Unii ar fi voit să fi fost măcar doi ani.

Veni și Bundeș, câinele cel bătrân ; Bob, focul dela cai ; Scâncilă, o potaie plângăreață, care la cea mai mică amenințare schelălăia un ceas. Avuiu plăcerea să văd și pe Gavrilă, calul dela ghiociu, pe spinarea căruia îndrăznisem să mă urc. Iacă și agudul, iacă și căpițele de fân, iacă și cocoșul nadolean adus din străinătate, iacă în fine și pichile...

Dar ei?!..

Unde sunt ei, infamii și totuși scumpii, iubiții gândurilor mele?

De departe, din fundul viei, se auzi deodată o bolboroseală.

grozavă. În inima mea, alunecă o tăietură ca de cuțit de aur, ceva dureros și fermecător, dulce peste toate puterile mele, și simții din nou că mor, ca atunci când căzusem în puț: eram prea romanțioasă.

Dar eu zic că sufletele romanțioase trebuesc compătimate și iertate, fiindcă răsună și pentru ele și pentru cele ce nu răsună deloc, în viața asta necăjită.

DUILIU ZAMFIRESCU.

CÂNTEC NOCTURN

*Pace pe noi;
Glas de cîmpoi
Și lună.*

*Izvoare plâng;
Departe 'n crâng
Răsună.*

*Privim ca 'n vis;
Vraja s'a prins
Străbună:*

*Timpul trecut
In ochi — tăcut
S'adună.*

1910.

I. PILLAT

RUGĂ BUDISTĂ

*Am fost, o Çakya Muni, acel care visase
— Viteaz fără putere și vultur fără sbor —
Năpraznic să vâneze popor după popor,
Dar neputând să 'nvingă, milog pe drum rămase.*

*Am fost, o Çakya Muni, acel ce vrând să știe
— Brahman fără știință și fir fără fuior —
S'a chinuit o viață să prind' al vieții fior,
Dar nu putu să iasă din mintea lui pustie.*

*Am fost, o Çakya Muni, acel ce vru să curme
— Monah fără credință și mire fără dor —
Zadarnica-i iubire la ori și ce izvor,
Dar neputând să bee pieri fără de urme.*

*Din veac în veac tot altul și 'n veci acelaș om
— Născând spre a muri, murind spre a renaște —
Sunt obosit de mine, Stăpâne, și mă paște
Dorința nesfârșită de-apururi să adorm.*

Februarie 1911.

I. PILLAT.

STUDII ȘI NOTIȚE FILOLOGICE

XI*)

ETIMOLOGII

buiestru

În *Glossarul* lui Laurian și Massimu cetim, sub cuvântul *buia*, că Miklosich apropie pe *buiestru* de aceeași tulpină slavă *buj-* din care derivă și *buia*, părere pe care o admite, precum știm, și Cihac (II, 32), citând, alături de paleosl. *bui* «insipidus, temerarius», abstractul adjectival *bujestī* «audacia, arrogantia, saevitia, insania, vanitas». Autorii Dicționarului limbii române resping cu drept cuvânt această etimologie, care nu ne poate mulțumi nici din punct de vedere formal, nici semantic. Crezând că cuvântul e latin, ei propun următoarele: «*buiestru* e în loc de *boiastru...*, *bovestru*, așa încât *cal buiastru* ar însemna: cal ce are mersul bouului, ce merge la pas iute ca bouul, iară nu în treapăd sau în sărite, cum e dat calului să meargă de ordinar» (pag. 102). Etimologia aceasta o primește, cu rezerva cuvenită, d-l Tiktin, scriind: «viell[eicht] lat. **bovestris* «ochsenartig(er Gang)» și, după el, d-l Meyer-Lübke, care, nefiind însă convins de ea, pune la urmă un semn al întrebării (Rom. etym. Wb. N° 1245).

Cu drept cuvânt. Mai întâi, pentru că e greu de admis ca mersul sprinten și făcănit al cailor buiestrași să fie comparat cu mersul greoiu și încet al boilor — și apoi, pentru că un ad-

*) Cfr. *Conv. lit.* XXXIX, 297.

jectiv **bovestris* s'a păstrat în limba noastră cu alt înțeles: *vacă boiastră* înseamnă o vacă dorită de goniță (Barcianu), care nu se lasă mulsă (Damé, Term.; cfr. Alecsandri, Poezii pop. 352^b/_e), corespunzând, ca formațiune, întocmai germanului «rinderne Kuh»; Francezii sânt mai exacți când pe o astfel de vacă o numesc «taurelière».

Dar la Laurian și Massimu aflăm încă o observație, care e o dovadă despre pătrunderea lor în spiritul limbii române: «e îndoios dacă expresiunea *în buiastru* cuprinde două cuvinte, așa încât *buiastru* să fie un substantiv, care împreună cu propoziția *în* ar forma o locuțiune echivalentă în înțeles cu un adjectiv sau cu un adverb de mod, sau dacă este o vorbă adevărat compusă, așa încât *buiastru* să-și păstreze natura sa de adjectiv, întocmai ca și *cununat* în compusul *încununat*; în această din urmă supozițiune ar fi să se scrie într'un singur cuvânt: *îmbuiastru*, iară nu în «două *în buiastru*» (*Glossar*, p. 102). Noi putem merge ceva mai departe și să ne întrebăm dacă nu avem cumvâ a face cu un cuvânt *îmbuiestru*, care să fi fost privit drept locuțiune adjectivală sau adverbială și, prin analogie greșită, să fi fost despărțit în: *în buiestru*. Cu alte cuvinte, în proverbul cunoscut: *calul bătrân nu se învață în buiestru* (Zanne, P. I, 350), s'ar putea foarte ușor admite că avem a face nu cu o locuțiune adverbială *în buiestru* (cfr. calul bătrân nu se învață la călărit), ci cu un adjectiv sau substantiv predicativ *îmbuiestru* (cfr. calul bătrân nu se învață buiestruș).

Într'adevăr, cuvântul *buiestru* e atât de strâns legat de propoziția *în*, încât, la întrebarea din chestionarul lui Hasdeu: «Care sânt pe acolo cuvintele în privința calului, felurile lui, vârsta lui, culoarea și altele?» răspunsurile sânt «în buiestru», în două cuvinte (d. e. vol. II, 12, 289, IV, 84), sau chiar într'un cuvânt (d. e. vol. VII, 149), iar nu «buiestru» simplu. Polizu dă chiară în dicționarul său cuvântul sub forma *îmbuiestru*, ca substantiv masculin, și-l traduce prin «der Schritt des Pferdes».

E foarte ușor de înțeles, de ce un astfel de adjectiv *îmbuiestru* a fost analizat mai în urmă ca o locuțiune constată-

toare din prepoziția *în* și substantivul *buiestru*. O frază ca: *văd venind un cal îmbuiestru* (= einen Passgänger) a fost așezată în aceeași categorie ca: *văd venind un cal în galop, în copcii, în treapăd*, și, în mod fatal, ea a trebuit să fie analizată mai pe urmă: *văd venind un cal în buiestru* (=im Passgang). Iată câteva exemple în care *în buiestru* apare ca o locuțiune adverbială, adjectivală, sau ca substantiv precedat de prep. *în*: *Fugarii neobosiți, ce abiă atingeau, în buiestru, cu copita de fărână* (Odobescu, I, 161/12). *Vine domol la vale un călăreț tânăr, în buiestru făcând* (Caragiale, Momente, 44). *Se întreceau... pe călușeii lor în buiestru* (Marian, Serb. II, 82). Mai în urmă, precum se spune «la pas», s'a zis și «la buiestru»: *Calul bătrân nu se învață la buiestru* (Pann, Pov. vorbeii, II, 3). Ca stadiu final al dezvoltării avem apoi substantivul *buiestru*, fără prepoziții, cu derivatele sale *buiestras*, *buiestră*, etc.

Plecând de la forma *îmbuiestru*, etimologia o vom afla mai ușor, dacă vom căuta care sânt cuvintele romanice pentru noțiunea exprimată prin germ. »Passgang». Pretutindeni, pe teren romanic, vom găsi, un derivat de la verbul *ambulare*: ital. *ambiare*, cu substantivul verbal *ambio* și *ambiatura*, franțuzește *ambler*, *amble*, prov. *amblar*, span. *andadura*, etc. Chiar și în limba română, «buiestrul» se numește pe alocuri *umplet*; astfel proverbul citat mai sus îl găsim în vol. I, pag. 716 al *Materialurilor folcloristice* sub variantă: *Calul bătrân nu se învață a merge la umplet*, iar după «umplet», culegătorul adăogă în paranteză: *buiestru*. Aceeași variantă o găsim în Șezătoarea, I, 220 și la Zanne, P. I, 350.

Este deci, din capul locului, probabil că și cuvântul românesc pentru »Passgang» să aibă aceeași origine ca vorbele romanice. Într'adevăr, admitând un prototip **ambulester*, ajungem la forma *îmbuiestru*, care, precum am văzut, e cea originală în limba noastră.

Dificultățile formale sânt numai aparente. Să le cercetăm pe rând.

Sufixul *-ester* îl găsim în latinește în adjective ca *campester*,

pedester. E probabil că acesta din urmă, înrudit în câțva cu noțiunea cuprinsă în «buiestru», să fi servit chiar de model pentru formațiunea **ambulester*. Pre cât știu *-ester* e în latinește numai sufix denominal, astfel că ar trebui să plecăm, nu de la verbul *ambulare*, ci de la un substantiv **ambulū* sau **ambula*, păstrat în ital. *ambio*, fran. *amble*, etc. Dar supoziția aceasta nici nu e necesară, de oare-ce sufixele sânt în neconținută evoluție și avem cazuri numeroase în care putem observa cum un sufix își îmbogățește funcțiunile. Astfel, spre a nu cită decât un exemplu, sufixul nostru *-aciu* este totdeauna deverbil (alergaciu, bătaciu, cufundaciu, etc. *), exprimând pe cel «predisus din fire a săvârși acțiunea exprimată prin verb». Acest înțeles pregnant însă face, ca, în anumite cazuri, sufixul *-aciu* să-și mărească funcțiunea, devenind denominal, d. e. în *stângaciu* «predisus din fire a lucra cu mâna stângă*».

Admițând un tip latin **ambulester*, acesta ar fi trebuit să devină, în limba română, *imburestru*. În *Zeitschrift für rom. Philol.* XXXI, 618, am citat un număr mare de cazuri, în care unul dintre cei doi *r* ai unui cuvânt se pierde prin disimilare totală. Spre a nu da decât exemplele cu disimilare regresivă, citez aici pe: **arborico* > **arburc* > *aburc*, *cribrum* > **criur* > *ciur*, **prentu* > *pentru*, **prestre* > *pestre* (Psalt. Sch. 19), **impri-stritură* > *impistritură*, **pretrec* > *petrec*, *răscracăr* > *răscacăr*, isto-rom. **betrăr* > *betăr* «bătrân». Aceste exemple s'ar mai putea augmenta cu unul interesant: e cuvântul *firetic* «scos din minți», care, după etimologia dată în Dicționarul Academiei, derivă din **friretic*, formă rotacizată din **frinetic*, corespunzând lat. *phreneticus*. Tot astfel a dispărut întâiul *r*, prin disimilare completă, și din *imburestru*.

Prevăd o obiecțiune ce mi se poate aduce cu drept cuvânt: judecând după *ambulare* > *umblă*, am așteptat ca prototipul latin al cuvântului «buiestru» să fie **amblester*, iar nu **ambulester*, cu sincoparea lui *u*. Mărturisesc că această dificultate

*) Cfr. S. Pușcariu, *Contribuțiuni la gramatica istorică a limbii române*, I, 5.

m'a pus și pe mine mai mult pe gânduri și m'a făcut ca mult timp să nu dau publicității această etimologie. Se pare însă că într'adevăr au existat alături, în limba poporului roman, cele două forme, cea sincopată pentru noțiunea «gehen» și cea nesincopată pentru noțiunea «Passgang», căci în franțuzește, unde etimologiile celor două cuvinte sânt sigure, avem același caz: *aller* derivă din **amblare*, iar *ambler* dintr'o formă *ambulare*, cu sincoparea târzie, pe teren francez, a lui *u*. Cum se explică acest dublet, e greu de spus. Posibil că *ambulare* «a buiestră» s'a simțit, prin etimologie populară, ca un derivat din *ambo*, fiind vie în conștiința poporului roman imaginea pășirii simultane cu «amândouă» picioarele laterale. Se poate însă ca explicarea să fie cu totul alta și să avem a face cu un caz analog cu cel relevat de mine în *Conv. lit.* XLIV, 463, unde presupuneam că cele două forme românești *staul* și *staur*, reducându-se la lat. *stablum* și *stabulum*, reprezintă forma populară și forma literară latină, cea din urmă introdusă din nou prin autoritățile care romanizau Dacia. Tot astfel s'ar putea ca alături de cuvântul popular **amblare* «a umblă», să fi existat literarul *ambulare* «a buiestră», ca termen militar sau al cercurilor sportive.

Inutil a mai spune că despărțirea lui *imbuiestru* în *in buiestru*, care trebuie să fie relativ veche, a fost piedeca dezvoltării în *umbuiestru* (cfr. *umblă*) în regiunile care asimilează pe *i* inițial unui *u* următor.

necheză

Un alt cuvânt dintre cele referitoare la cal, de origine latină, a cărui etimologie încă nu s'a dat până acum, este verbul *a necheză*.

Cihac îl consideră ca «une forme tronquée» din *rânceză*, iar pe acesta îl derivă în vol. I, pag. 231 dintr'un tip latin **rhonchissare*, comparându-l cu m.-grec. *ῥονχανίζειν*, *ῥονχανίζεῖν*, *ῥονχάζεῖν*, *ῥονχαλίζειν* «stertere, rhonchizare (Du Cange)». În vol. II, pag. 693 revine asupra cuvântului, crezând că de-

rivă de-a dreptul din m.-grec. și mai citează și formele n.-grec. *ρόγγαλλίζω, ρονχαλλίζω, ρονχάζω* «ronfler», derivând toate din v.-grec. *ρόγγος, ρόγκος*, de unde și lat. *ronchare*.

D-l Tiktin adoptă până la un grad această etimologie în Dicționarul său germ.-rom., scriind: «Derivă fără îndoială din grec. *ρόγγος*, lat. *r(h)onchus* «Schnarchen», de la care limbile romanice cunosc un verb derivat în fel de fel de forme, cfr. Körting, sub *roncho*. Cuvântului românesc îi corespunde v.-ital. *roncheggiare*, ven. *ronchizar*. Împotriva unui tip **rhonchizo* vorbește pe de o parte *c* netrecut în *č*, precum și forma meglenită *nic'ez*, citată de Densusianu, *Romania* XXXIII, 282 — adevărat, fără indicarea izvorului. Forma aceasta (meglenită) ne conduce la un prototip **rhonclizo*, al cărui *l* se întâlnește și în ital. *ronflare*, alături de *ronfare*, care nu pot fi despărțite de cuvintele românești».

Admițând chiar toate acestea, o formă **rhonclizo* nu explică decât doar pe *râncez*, nici de cum însă pe *nechez*, care e cu mult mai răspândit pe teren românesc — vedem că-l au și Megleniții — și nu se poate deriva din *râncez*. Precum vom vedea, cele două cuvinte au două etimologii deosebite; numai mai târziu ele s'au influențat reciproc.

Pentru noțiunea «wiehern» întâlnim în diferitele limbi și dialecte romanice următoarele corespondente: neapol., abruzz. *annikkyá*, logudor. *annigrare*, *anninniyare*, provenç. *anilhar*, *endilhar*, béarn. *hanelhá*, catalan *anillar*, *renillar*, span. *re(l)inchar*, portug. *rinchar*, care toate se găsesc întrunite în Dicționarul romanic al d-lui Meyer-Lübke sub N° 4139 și se reduc la un prototip **hinmitulare* (din *hinmitare*). Cuvântul acesta trebuie să dea românește **anechà*, iară cu afereza lui *a-* (cfr. cuvântul următor) *nechà* sau, în forma mai veche, **necl'ă*.

Dacă admitem că în timpurile străvechi, pe când *k* înainte de *e* și *i* eră numai muiat și nu devenise încă o africată, a pătruns în limba română și greco-latinul **rhonkidzo*, însemnând «a sforăi», ne putem ușor închipui că aceste două cuvinte s'au influențat reciproc. În conjugarea *necl'edzu*, *necl'edzi*, *necl'eadză*, **necl'ăm*, **necl'ați*, *necl'eadză* s'a generalizat, după

analogia lui **rhonekidzo* elementul-*edz*, trecând și asupra formelor accentuate pe terminațiune (ca în *botedzare*). Pe de altă parte cuvântul **ronk'edzu* a primit sub influența cuvântului *necl'edzu* pe acel *l'* care a împiedecat schimbarea lui *k'* în *ț* sau *č*, devenind **rânc'l'edzu*. Un prototip latin **rhoneclizo*, propus de d-l Tiktin, mi se pare prea artificial și asemănarea cu ital. *ronfiare* nu-i convingătoare, de oare-ce acest cuvânt a suferit influența lui *inflare*. Voiu avea ocazie în curând să arăt că onomotopeele se sustrag de la desvoltările regulate fonetice care le știrbesc caracterul imitativ. Aceasta va fi pricina pentru care în italienește avem *roncheggiare* și nu **ronceggiare*, și tot din acest motiv *rânceză* al nostru nu are forma **rânceză*, ci rimează cu *necheză*.

De altminteră cele două verbe românești s'au mai influențat în cursul timpului, și forma *nincheză*, întrebuințată adesea de Ispirescu (Leg. 77, 301, etc.), și foarte răspândită prin jud. Ialomița, s'a născut din *necheză* + *rânceză*.

plăsă

În textele noastre vechi se găsește un prețios element latin, care s'a pierdut din limbă și n'a fost, pre cât știu, relevat până acum.

În Psaltirea Scheiană și în cea Coresiană îl găsim de două ori:

<i>Psalmul 45 (LXX: 46), 1:</i>	<i>Biblia din 1688 are:</i>	<i>În Vulgata:</i>
Toate limbile să plăsează cu mărule, strigați Dzeului cu glas bucurie.	Toate limbile bateți cu mânilor, clicuiți lui Dumnezeu, cu glas de bucurie.	Omnes gentes, plaudite manibus; iubilate Deo in voce exultationis.
<i>Psalmul 96 (LXX: 97), 8.</i>		
Riurele plăsă-vor cu mâinile depreună.	Râurile bate-vor cu mâna de odată.	Flumina plaudent manu.

Cuvântul se mai găsește în Evanghelia cu învățătură din 1580—1581 a lui Coresi (pag. 124 a exemplarului din Brașov), în Predica de Paști, unde se citează tocmai acest psalm: «să

plăsemă cu mâinile și să strigămă lu Dumnezeu în glasă de veselie». Pasagiul acesta e interesant pentru proba indirectă ce o cuprinde. Traducătorul acestei predici a citat psalmul acesta dintr'o psaltire mai veche — avem dovezi că aceasta o făceau adesea — și necunoscând cuvântul *plăsă*, ieșit din uz pe timpul și în regiunea sa, l-a scris greșit *să plăsemă* (în loc de *să plăsămă*), după analogia lui *să batemă*, care eră termenul său uzual.

În alt text nu l-am mai putut găsi până acuma.

Înțelesul e clar: *a plăsa* înseamnă «a bate în palme, a aplauda». Etimologia de asemenea e evidentă: presupune un tip **applausare*, în loc de *applaudere*, derivat din forma participială *applausum*. Acest fel de derivare e atât de cunoscut în limbile romanice, încât nu mai e nevoie a insista asupra lui. Afereza lui *a-* inițial de asemenea e un fenomen cunoscut la noi; o întâlnim bunăoară în *răie*, *rătăcesc*, *rândunică*, *noatenămaie*, etc. Un exemplu nou pentru afereza lui *a-* ne dă cuvântul *necheză*, despre care am vorbit mai sus. Alt exemplu interesant, pentru că avem a face cu un cuvânt compus, e *Bobotează*, care, precum am arătat în Dicționarul Academiei, nu cuprinde elementele slav. *bogŭ* «Dumnezeu» + *botează*, ci a rezultat, prin asimilare, din **pobotează*, iar acesta, prin prefacerea lui *ă > o* între labiale (și prin influența lui *o* următor) din **păbotează*, iar acesta, prin afereză, din *Apă-botează*, precum se numește sărbătoarea, până astăzi, în unele regiuni. *) În sfârșit, mai citez ca exemplu de afereza unui *a-* cuvântul nostru *toamnă*, din **atoamnă*, din **autumna*, interesant pentru că el e în același timp o dovadă pentru regula fonetică ce-am stabilit-o (*Conv. lit.* XLIV, 468), anume că orice *au* proton, în cuvinte de origine latină, se preface în *a*. Același lucru îl putem observa în **applausare > *aplăsare > plăsare*—

Cernăuți, 3/I 1912.

SEXTIL PUȘCARIU

*) Explicarea aceasta, precum văd acuma, a fost dată și de d-nii Candrea-Densusianu în *Dicționarul etimologic al limbii române*, nr. 168 (Notă la corectură).

CARMEN FESTIVUM

*E ziua ta, e sărbătoarea noastră,
E sărbătoarea dragostei curate.
Din cer, ca tine de imaculate,
Petalz albe vin înfiorate —
Uscatul crâng azi e-o imensă glastră.*

*La pragul scump, la cuibul ce te ține,
Cu ce să plec în astă dimineață ?
Ce daruri, ce, o pasăre semeață,
Ar mai putea uimî suava față,
Când ce-am avut mai bun, e tot la tine ?!*

*Cu brațul gol, dar plin de adorare,
Cu sufletul ce mi l-ai cucerit —
Un evanghelic mag din răsărit,
Așa de credincios și de smerit,
Pun azi pe fruntea ta, o sărutare.*

*Să-ți spună ea ce graiul meu nu poate,
Să-ți spună ea că o furtună mare,
A pustiit cândva prin largi hotare,
Și spulberase floare după floare,
Iar tu, ca 'n vis, le-ai readus pe toate.*

*Că prin minunea nenădăjduită,
Se va legă încet-încet cununa,
Ce cu-al tău creștet vecinic va fi una,
Cum nu-i nici soarele și nu e luna,
Și n'o mai fi mireasă 'npodobită!*

Ianuarie, 1912.

ATREU

EXTRACTE ȘI ANALIZE

DIN

CARTEA «IN MOLDOVA» A LUI EDUARD GRENIER

După ce a colindat dealurile și monăstirile Carpaților culgându-și poetice impresiuni care se vor resfrânge în versurile sale de mai pe urmă, Grenier se vede rechemat de datoriile sale de secretar domnesc, pe lângă Grigorie—Vodă. Găsește toată Curtea din nou reunită la Iași. «Părăsind «Socola, Domnitorul își stabilise din nou rezedința la Palat. «Domnița Natalia și ea se găsiă acolo; își terminase surghiunul. Vodă îi pregătise tocmai alături de apartamentele «sale proprii, un apartament osebit (la catul întâiu); își mai «luă și locul ei obișnuit la prânz: timpul lucrase. Însă ea nu eșii «din odaie decât pentru masă. Nu făcea vizite. Frații săi îi «arătară o oare-care răceală și păstrară această purtare mai «mult decât tatăl ei: dar și atitudinea aceasta slăbi. După o «altă bucată de vreme toți se întruniră la tânăra văduvă retrasă de lume» și nu numai frații și rudeniile, ci puțin câte puțin întimii Palatului și prietenii. Astfel Tăstu în ajunul plecării sale, și Grenier sunt admiși deci în cercul Domniței, reîncepând ca și în trecut a fi cucerii prin farmecul ei. Tăstu părăsiă cu părere de rău Moldova: lucrase cu râvnă acolo, se împământenise acolo, așteptarea silită a succesorului său și a mumei sale, scriitoarea atât de populară în veacul trecut (D-na Amable Tăstu) care voiă să-l însoțească până la Bagdad în noul său post, nu-i eră deloc neplăcută; și Grenier văzând cu multă măhnire plecarea din țară a tovarășului său cel mai prețuit,

binecuvântă ori-ce zăbovire în această privință. Se simția de altminteru intrucâtva mai izolat. Alexandri pe vremurile acelea se dusesse în Crimeea : aveă «imperioasă nevoie» așa ziceă «să vadă undeva o leacă de eroism». În ziua de 15 Septemvrie 1855 Victor Place sosi dela București cu Consulul său general, Beclard care trebuia să-l instaleze în locul lui Tastu. «Ne împrietenirăm repede. Beclard la început eră cam înțepat și părea ca «scrobit» prin rezerva diplomatică de cuviință. Se ținea improțapat în uniformă aproape ca un soldat în gheretă. Il desghetarăm; peste puțină vreme și el știu să ne ție isonul. Place se deprinsese îndată cu mediul nostru. Vesel, cu inima deschisă, hazliu, n'aveă nici o umbră de afecție; n'am avut decât laude să-i aduc până la sfârșitul șederei mele în Moldova. Veniă dela Mossul, unde desgropările minunate ale Ninivei, la care luase parte, îi aduseseră celebritatea. După acele începuturi fericite își sfârși mai târziu cariera, într'un chip întristător. Nu știu ce s'a ales de el. Numai o singură dată l-am mai întâmpinat împreună cu fratele lui, Cardinalul Place».

«Beclard avu și el un sfârșit jalnic sau, mai bine își găsi «sfârșitul înainte de vreme. Eră în culmea unei cariere stră-lucite, tânăr, fericit, iubit de toți, obiectul dragostei nemărginite a nevestei sale «fiica marelui om politic, Barbu Ca-targi», o ființă de o frumusețe extraordinară, care nu-și putu «stăpâni durerea la moartea soțului, și pieri de jale pe mor-mântul lui, lăsând după ea 2 copii. O văzui odată și atuncea «eră fragedă, palidă, cu niște ochi mari albaștri. Pe timpurile «acelea, întâlneau deseori și pe vestitul financiar Bontoux, trimis la Iași de una din cele mai puternice case din Paris «ca să negocieze o concesiune de drum de fier în Moldova. «Chestiunea eră de căpetenie pentru țara, în care mijloacele «de comunicație erau atât de primitive și de neîndestulătoare. «Franța aveă și ea un interes cât de mare să nu fie întrecută «de propunerile rusești sau austriace în această privință. Tastu «și eu făcuserăm tot ca să izbutească Bontoux. Greutățile din «afară se interpuseră și zădărniciă încercarea. Grigore. Vodă «aveă mereu mânilor legate de Turcia. Austria se împotriviă

«ori-cărei întreprinderi franceze. Bontoux părăsi Iașii fără să poată primi un răspuns hotărît, însă aducând cu sine mai multe studii tehnice și încântat de lumea ieșeană. Avusei și o altă întâmpinare ciudată, aceea a unui locuitor din Franche-Comté «(adică a unui francez din însăși provincia lui Grenier)» care se întorcea dela Sevastopol și se dedea drept erou al luptei de pe acolo. Intr'adevăr era un fost preceptor, un popă răspopit, ce luase meseria de antreprenor de furnituri la Balaklova și numai ca spectator asistase la luarea faimosului «Mamelon Vert». Pacea îi hărăzi bogăția și liniștea; acum e poate milionar și pus foarte sus nu știu unde.

«Ziua plecării lui Tastu se apropia. Nu mergea de-adreptul la postul său, ci la Constantinopol, unde-l poftise ambasadorul «Touvenel. Mai înainte de despărțire, Grigore Vodă dădu un mare prânz oficial în cinstea celor trei consuli francezi, și de altă parte, prin subscripție între membrii coloniei franceze, se alcătui un banchet pentru serbătorirea victoriei din Sevastopol. Măria sa cu o mare delicateță îmi îngădui să însoțesc până la Constantinopol pe prietenul meu. Cu toate că mai trimisese la Poartă 2 dintre miniștrii săi Negri și Ralet, oamenii săi de încredere «fără a socoti pe prințul de Samos, Kapukehaia» al său — Domnitorul binevoise să-mi dea cu această ocazie o însărcinare politică, aceea de a sprijini prin adăogirea unor nouă stăruințe niște negocieri însemnate începute acolo. Imi dădu scrisori de recomandatie cât se poate de călduroase către Pașalele, Miniștrii și marele Vizir, unele redactate în grecește de Bibika, altele scrise în franțuzește, făcute de mine și pentru mine, lucru care mi s'a părut destul de nostim. În ajunul plecării (era pe la sfârșitul lui Septembrie) Măria s'a primi pe Tastu în audiența de rechemare, îi puse la deget un inel de diamant, îl sărută și își luă rămas bun. Ziua cealaltă plecam împreună, în berlineza de drum a Principelui, și ajungeam în poștă la Galați. Vapoarele încetaseră serviciul. Furăm siliți să mergem pe uscat până la mare, prin Dobrogea». La Măcin Grenier întrezărește pe cei dintâiu baș-

buzuci încălzindu-se la soare pe liman. la Brăila întâlnește un nou cordon de trupe turcești mai mult sau mai puțin regulate. Trecerea e anevoioasă. Incep palavre fără rezultat, dat fiind greutatea de a-și înțelege convorbirea. Tastu își ia înfățișarea cea mai consulară, și tranșează chestiunea pe cale de autoritate. Cei doi prieteni sunt primiți de către Osman-Pașa, cu cafea și bună voință. Grenier îl zugrăvește «un om «burtos, stânjenit în uniforma lui, cam prostit, cuvântul Bagdad, «unde merge Tastu», singur îi luminează fața.... fiindcă la «Bagdad, precum deslușește el, se poate mânca mielul de «două ori pe an». La 1 Octomvrie sosim la Tulcea în vapor. Ne coborim în casa Consulului austriac Martirt, într-o tristă și murdară capiste. Eră un om tânăr totuș, deștept, harnic, dar moleșit prin mediul răsăritean, cu înfricoșare găseai la el (groaznic cumul și strașnică alternare de folosințe) cerceafurile slujind ca fețe de masă, fețele de masă ca cearceaf. Acolo am stat trei zile nesfârșite, în așteptarea binecuvântatului vapor, trei zile nimicitoare, dat fiind scurta durată a concediului harăzit mie de către Domnitor. Aș fi avut timp să mă duc la Sevastopol precum visasem la plecare. Nici o carte în casă sau în oraș. Rătăciam în ticălosul târgușor turcesc. Ne duceam să ne preumblăm cu luntrea pe Dunăre.

Vorbind cu căpitanii de negustorie, care căutau grâu și merinde pentru Crimeea, unul dintre aceștia ne dădu lămuriri de plâns despre delapidările ce se făceau pe acolo : saci de făină socotiți de 2 ori, sute de boi pierind din sate, neprimiți la Balaklava, din pricina lipsei de loc, și aruncați în mare neplătiți. La Engleji tot astfel de lucruri, și lucruri mai grozave încă. Trecând prin fața unei insule, glonțurile unei salve ne sfătuiesc să ne dăm mai spre limanul turcesc.

În fine vaporul austriac își aprinde focarele. În ziua de 4 Octomvrie, plecăm la Sulina, Martirt, în mare ținută, peștrit cu decorații, ne însoțește până acolo, unde îl chemau niște afaceri de competența lui, cerând toate onorurile cuvenite pentru uniformă și pentru titlul lui Tastu. Pe podul vaporului, niște negustori greci, niște turci, întorcându-se la

Stambul, niște jidani cari voiau să moară la Ierusalim — un harem de jidănci moldovence de cea mai proastă calitate, menite să aducă desfătări învingătorilor dela Sevastopol. După Sulina se ivește o «barre» foarte puternică, ce silește vaporul să se oprească: trebuie să dorm acolo căci ușurarea vaporului, cași trecerea în amiază e necesară. Trei ceasuri ne-am zvârcolit pe râul din ce în ce mai îngust între nenumăratele insule de stuf și o neîntreruptă galerie de vase mergând în amândouă direcțiile. Sunt tot așa de numeroase pânzele catargelor ca pe Tamisa, ceva mai la vale de Londra. Lăsăm Sf. Gheorghe la dreapta și aproape ne isbim de limanul rusesc, unde din când în când ni se arată o cocioabă de cazaci... o pustie necultivată și posomrită. Ori unde, din pricina meandrelor râului și a nivelului scoborit al malurilor, se văd corăbii — unele cu pânzele lăsate, altele oprite pe loc, cari par că dorm sau se plimbă printre ierburile mari. Ceva asemuiitor cu canalele din Olanda. Albia Dunărei este deseori foarte strîmtă: un vapor venind odată deacurmezișul eră cât pe aci să ne taie drumul. Seara am aruncat ancora la Sulina lângă malul rusesc, într'o pădure de catarguri. — 5 Oct. ... Ofițerii austriaci curtenesc pe jidănci... Ne suim pe Metternich- «ca să trecem această «barre» care este acuma înaintea noastră la 50 de pași. Marea Neagră se întinde după aceasta acoperită cu vase cari așteaptă vântul ca să intre în apele Dunărei. Două corăbii s'au înămolit în mijlocul canalului de trecere; l-au făcut astfel și mai strîmt. Văd seneletele cam a 15 alte bastimente care s'au scufundat. Pe malul rusesc, la stînga, cazacii trec călări, înarmați cu sulite și având pușca la spate. Față de noi și în dosul pădurei de catarguri a vaselor, se ascund căsuțele acestui cuib de pirați ce se chiamă Sulina. După un ceas plecăm: Vom fi la Țarigrad poimăine. Căpitanul și echipagiul sunt italieni... 5 Oct. seara. Iar ne găsim surghiniți la Sulina! marea e tare, vântul puternic și potrivnic, avem numai 7 coți de apă în canal. Trebuie să așteptăm scăderea vântului, potolirea mării, să fie vaporul ușurat etc... etc... 6 Oct. Plecarea! Pornim treziți de tunul fregatei austriace, staționară la Sulina.

După ușurarea vaporului, ne imbarcăm din nou ; «Meternich-ul» hamalul nostru ocazional dă înapoi bagajele și pasagerii. Scriu pe mare, acum, nu departe de fregata englezească ce păzește gura Dunărei ca să nu iasă flotila rusească. Am dormit pe pielea de urs a bunului Martirt». . . Dacă nu greșesc, în această călătorie pe podul vaporului, Grenier compune și dedică Pulheriei Sturdza-Keșku, mama reginei Natalia a Serbiei, cea mai perfectă și mai mai frumoasă din poeziile sale — «l'infini» care a ajuns la cea mai mare popularitate și se găsește în mai toate antologiile.

«La Constantinopol — Hotel Bellevue — Negri vine să ne întâlnească. Ce plăcere să mai văd această nobilă și bună figură! Tustrei (Grenier, Tastu și Negri) stăm pe balconul întortochiat cu vie care dă spre grădina și capela Ambasadei franceze. Răzimându-mă pe balustradă, mă gândiam când mă uitam la palatul Ambasadei că eram să locuiesc și să trăiesc într'insul (șapte ani mai înainte). Lamartine mă trimesese la Constantinopol ca secretar. Dar Changarnier nu-mi îngădui această fericire. Numit ambasador la Berlin, îmi ceru permutarea ca să aibă el cel puțin un secretar deprins cu limba nemțească. Oare aş putea vre-o dată să-i iert acest păcat? . . A doua zi Negri veni să ne ia, de dimineață, ca să conducă pe Tastu în caică la Therapia. Când fûrăm la dejun, un bătrân cu obrazul tânjit, cu barba albă, îmbrăcat într'un port ciudat și teatral, șezu lângă noi și se prinse în vorbă cu noi. Eră generalul Beason, un englez, capul Bașibuzucilor. De acolo am mers să vedem pe bătrânul Vogoridi (tatăl lui Vogoridi din Iașul «nostru») (1) și Kapukehaia Prințului, un moșneag mititel, vioiu și șiret. Tastu se întoarce încântat de Thouvenel care vrea să-l aibă lângă dânsul toată iarna, și ne invită pe amândoi la dejun».

Printr'o privire retrospectivă, pricinuită atunci de întâmplările momentului, Grenier începe în partea aceasta a cărții sale o

(1) Mi se pare că Grenier n'a mers, ca religie, mai departe decât până la un idialism spiritualist convins dar vag.

lungă și dureroasă povestire a trecutului său, cu eșirea lui din diplomația franceză, romanul de dragoste care i-a rupt rostul vieții, destituirea întâmplată în 1850, protestările ridicate de el după ce s'a întors în Franța, intervenția generalului Dufour, președinte al Republicei Elvețiene, în favoarea lui, ...bunele dispoziții ale Comitelui Reinhardt la minister... asigurările date de către Prințul-Președinte, după o audiență la Eliseu, că va fi reintegrat în carieră... încredințarea, prin mijlocirea generalului Lahitte, a interimatului de prim secretar la Francfort... noua și definitivă părăsire a diplomației, venită cu lovitura de stat a lui Napoleon III-lea. Capitolul întreg, disproporționat, numără mai bine de 60 pagini — dă o sumedenie de lămuriri intime asupra vieții lui Grenier; este o adevărată spovedanie, foarte delicată prin subiectele atinse; a vrut să o facă atare, pentru ușurarea sufletului său și pentru îndreptarea unor calomnii, ținând pe de o parte, ca răul ascuns dar făptuit să fie cunoscut în întregime, pe de altă parte ca răul închipuit și mincinos să fie nimicit tocmai prin meritoasa lealitate a celeilalte mărturisiri. Se vede și aicea, mai cu seamă într'un suflet cu conștiința bine trezită, la ce adâncă și puternică trebuință răspunde chiar în firea omului, taina creștinească a pocăinții. N'a găsit liniștea până când nu și-a dat greșea la față, neavând poate în sufletul lui destulă credință ca să ajungă la spovedania bisericii, care după ce a cerut recunoașterea răului, durerea din inimă, căință și îndeplinirea duhovniceștei pedepse, spală și îngroapă pentru veci păcatul făptuit. A vroit, făcându-și mărturisirea prin calea unei publicități restrânse, să-i vie deslegarea după moarte dela cititorii recrutați printre cei mai aleși din prietenii lui.

Se simt inconvenientele unei atari procedări, tot deodată mai lesne și mai grea decât creștineasca spovadă. Pentru noi în deosebi are neajunsul de a scoate cartea lui Grenier din largă publicitate la care ar fi putut să pretindă. Căci cu trecerea timpului, cu optica mai sigură a unei prietenii chibzuite și cu dreapta judecată a celor cari găsesc calea aceasta de pocăință aspră, curagioasă dar puțin adaptată scopului urmărit,

pentru cei ce țin la memoria lui Grenier, această spovedanie prea întinsă, fără pregătirea unei analize psihologice a faptelor din viața privată a unui personaj privat, a închis probabil pentru totdeauna viitorul acestei vrednice lucrări a unui scriitor de seamă, — cel puțin în forma dată de autor. Afară de asta din punctul de vedere strict literar partea aceasta are puțin interes, distruge echilibrul compoziției, îngreuiază cettitul, rupe lanțul cronologic al faptelor; din punctul de vedere istoric aceste pagini n'au însemnătate mai cu seamă pentru noi (sunt fapte casnice petrecute în Franța, Elveția și Germania). Din punctul de vedere moral este o eroare generoasă care nu aduce cu sine rezultatul dorit. Însă după spusele, scrise și orale, ale lui Grenier, povestirea aceea a fost cauza determinantă a scrierei, născută dintr'un scrupul de moralitate, o pornire imperativă a conștiinței, o remușcare neliniștită, până la vr'o răsplată dureroasă și umilitoare a greșelei. În acest sens putem să spunem «felix culpa». Căci, îi datorim cartea care altfel ar fi poate rămasă în stare de proiect, împrăștiată, în cel mai bun caz, în niște note manuscrise răslețe, atât de lesne rătăcite la moartea unui moșneag fără familie. Cei doi ani petrecuți în Moldova, pierduți în acest lung traiu de 80 de ani, ar fi rămas neaduși la cunoștința amănunțită a cititorilor, fără această rechemare ocazională, petrecută în timpul lor, a unui trecut atât de dureros înfipt în inima autorului. Spovada a fost sâmburele împrejurul căruia datele din anii 1855—1856 s'au; reunit spovada s'a făcut sâmburele operei sâmbure, care ca mulți sâmburi ce fructe gustoase, se lasă la o parte....

Versiunea și adaptarea ce fac aicea se dau și ele după învoirea autorului,—vor rămâne probabil unica urmă a lucrării. Cu respect și cu duioșie pentru memoria lui și pentru alte memorii, cred că am scos din «fruct» tot ce eră bun pentru el și pentru noi.

În capitolul al 5-lea Grenier ia din nou firul cronologic al evenimentelor, după aceste știri neplăcute, cu ocazia căroră mai cu seamă, găsisese prilej ca să povestească lucrurile care atât îi apăsau pe suflet—părăsește Constantinopolul mai de grabă de

cât prevăzuse. În ziua de 19 Oct. eră din nou la Iași. Cele din urmă zile le petrecuse cu Tastu care mai întâiu se îndreptă spre Smirna; acolo mama lui trebuia să-i vie întru întâmpinare, după asta începea pentru amândoi o călătorie strașnică până la Bagdag, patruzeci de zile prin pustii cu această mamă îmbătrânită, infirmă și pe jumătate oarbă, eroică prin devotamentul ei către fiu. Grenier o porni spre Galați, face din nou cunoștința cu căruța de poștă — 18 ceasuri de oboseală fără preget, la 5 poște înainte de a intra în Iași, se odihnește puțin într-o excelentă berlineză, în tovărășia unui prefect, prieten bun, care se ducea să se îmbete de sfânta atmosferă a capitalei și să miroase mirosul amețitor al biurourilor. «Vodă mă primi tot așa de bine cași la plecare. Dar în lipsa mea se întocmise o mare cabală împotriva mea. Lumea ieșană se apucase a povestii că fusesem îndepărtat dela Curte pentru admirația prea vădită ce arătasem față de Prințesa Natalia; povestea dădea chiar amănuntele faptului; eram surghiunit fiindcă Domnitorul mă găsisse înghenuchiat la picioarele ei. Domnitorul încunoștințat despre acest svon tăie drept drumul bârfelei cu o ironie fină și desprețuitoare... Dar eu, prevenit, mă făcui mai rezervat și mai puțin expansiv...» Ca derivativ pentru durerile sufletești reînoite în călătoria lui la Constantinopol, Grenier poate fără destulă pricepere în aceste împrejurări încearcă leacul diversunilor, se lasă cu totul prada distracțiilor lumești: «de 3—4 ori pe săptămână mergem la teatrul Italian, trupa eră bunicică, m'am deprins acolo cu Verdi. Am auzit cel puțin de 30 de ori «il Trovatore». Trebuiau sau să-l iau în nume de rău sau să-l iubesc. Il iubii... dar până la sfârșit, n'am ajuns să-i înțeleg subiectul, eram să zic «poema» (Doamne iartă-mă, n'am zis-o!). Hoinăream din loje în loje sau rămâneam credincios «avant-scene-i» prințeselor. După o toamnă foarte frumoasă, iarna sosi repede și se făcu foarte rece.»

«Eră o zăpadă de un cot în Decemvrie, dar soarele strălucia peste toate mă plimbam mereu la Copou. În zilele cele din urmă ale anului 1855 cea mai tânără și după părerea mea

cea mai frumoasă dintre ficele lui Constantin Catargi (1) se căsătorii cu Bălănescu. Săptămâna înainte de nuntă fu întrebuințată ca să desfacem și să tăiem jurubițele de aur ale betelilor, în familie, cu prietenii și prietenele. Era mai vioaie și mai fină decât surorile sale: marea mea plăcere era de a o cicalii. Avea trăsăturile delicate, un ohraz palid și mat, cu niște ochi frumoși» Grenier cu acest prilej descrie sumar după asta ceremoniile unei căsătorii românești, vorbește cu o oarecare ironie de cununa cu flori de portocale a bărbatului, cununa feciorelnică ce de astă dată părea foarte departe de a fi îndreptățită. Câteva zile mai târziu «Măria Sa mă chiamă la «Palat și-mi înmână insemnele ordinului Medjidie cerut dela «Sultan pentru mine ca o răsplată a serviciilor mele. Era pe «atunci o adevărată distincție; nici miniștrii nu o posedau. «Pentru buna cuviință îmi împodobii fracul cu această bobeșă «care nu se fălea cu diamante ca vechiul Nișam. Parcă Prințul «ghicise părerea mea de rău pentru inestetismul decorației; «căci în ziua sărbătorii sale, la Sf. Grigorie, mă trată cu magnificență. Dăduse copiilor săi în ziua aceasta niște diamante; «îmi dăruie și mie câteva briliante foarte frumoase. Și cum îi ziceam că nu puteam să îmi pui astfel de lucruri pe haine, «îmi spusese zâmbind. «Veți face mai multe fericite cu ele». «În cât privește pe Medjidie, mă costă mai mult decât valoarea: dădui 12 galbeni tătarului care mi-o aduse (în 7 zile «călare dela Țarigrad). Bacșișul făcu să strălucească obrazul «lui de tâlhar, îmi înmână cu emfază cutia de marochin roșu «și aurit conținând plicul de mătase albă cu ciucuri de aur, «scris în litere de aur».

«Anul 1856 începea după tratatul dela Balta-Liman și luă «sfârșit, în luna Maiu, domnia orânduită a lui Grigorie Ghica «și trebuia să se vadă dacă se făcea definitivă sau nu.

«Viitorul meu atârna de viitorul Principelui, viitorul Principelui de soarta Principatelor. Viitorul Principatelor de hotărâ-

(1) Doamna Olga Mavrogheni de mai târziu.

«rările congresului. Puteam să fiu moldovean pentru totdeauna «sau pentru puțină vreme. Și timpul mi se făcea mai scump «cu toată nesiguranța lui. Iarna se arăta tot rece și frumoasă». Grenier vorvește de volbura de petreceri în care se găsia cuprins; plimbările mari în sanie, întrunirile, carnavalul, balurile mascate dela teatru după modelul veglioni-lor italieni, unde venia toată lumea, mai cu seamă lumea mare; în cealaltă iarnă Grenier se costumase în copilaș de doi ani, aceasta dată cu durerile sufletești ce-i apăsau pe inimă, se arată mai serios. Povestește cum a scos dintr'un bucluc pe prințesa Natalia, după una din aceste serate. Aceasta, care cu doliul său nu se mai ducea în lume, avu fantezia de a se duce la balul mascat. Rămase necunoscută și, din partea asta, scăpă cu toate că fusese urmărită și într'un mod presant de Anatasie Panu, însă dificultatea începea cu intrarea [clandestină acasă. Grenier după o respectoasă muștrare îi servește de călăuză; descrie drumul tainic, urmat de tânăra contravenientă și de el. Il transcriu ca document al vechiei stări de lucruri din palatul d'atuncea: «marea scară a palatului, suită fără vreo alarmă, vestibulul vast la dreapta și la stânga cu ușile sale de geamuri, după care venia un lung coridor tăind palatul în toată lungimea lui. De o parte locuința Principelui, sala de mâncare, capela, de partea cealaltă locuința tinerilor prinți. În fundul vestibulului se arată o ușă lată cu 2 mari canaturi. Eră ușa sălei Tronului, care nu se deschidea decât pentru marile solemnități și formă centrul Palatului. Locuința Principelui eră lângă sala aceasta a Tronului pe deoparte și eră separată de podestru și coridor, cum am spus, prin o ușă cu geamuri, după care se vedeau mișcându-se încet coiful și boneta gârzei, care veghiă «aux barrières du Louvre». Grenier în toată neliniștea unei atari aventuri, care se complică prin nepotrivirea cheilor cu lacătele de deschis, descrie «vasta și solemnă sală cu uraniscul său de catifea, jelfurile sale poaleite, care dormiau cu gravitate în umbră, tăcere și... praf». Prințesa ajunse așa fără a fi descoperită până în apartamentele sale, cu muștrarea lui Grenier ca singura pedeapsă. De

altmintrelea doliul era pe sfârșite. Principele nu se mai gândia pentru ea decât la un nou măritiş. Prințesa, în pripa ei de a eși din claustrarea unde se găsea confinată, se căsătorește fără multă chibzuială cu un tânăr (Millo) descris de Grenier în colori mai puțin decât avantajoase. Căsătorie repede desfăcută și urmată de o alta cu Gheorghe Filipescu (viitorul mareșal al Curței Regale).

VLADIMIR GHICA.

BISERICA MAICA DOMNULUI

DIN

SLATINA (OLT)

Am făcut, aiurea (1) istoricul bisericii cu hramul Adormirea Maicii Domnului din Slatina, zidită la 1736, de boerul Nicolae Slătineanu și soția sa Bălașa, aceiași cari, ca rude ale boerilor Argetoeni, figurează și printre ctitorii bisericii Sf. Dumitru Băneasa din Craiova.

Aș vroi să adaog câteva cuvinte cu privire la valoarea artistică a acelei biserici.

Ca plan, biserica aparține tipului dreptunghiular cași, spre pildă, biserica din curtea brâncovenească dela Doicești, tip fixat pentru bisericile mici tocmai la sfârșitul sec. al XVIII-lea (2) Pridvorul precedă imediat naosul. Planul a rămas acelaș până astăzi, cu o deosebire doar, pe care o voi arăta, în privința pridvorului dela intrare.

Turnul octogonal, cu opt ferestre lungi, închise în arcade adânc profilate, e așezat pe un tambur pătrat. Sunt urme cari dovedesc că și turnul, cași, de altfel, întreg exteriorul bise-

(1) *Literatura și arta română*. Anul XII, 1908 No. 10—12. Articolul eră însoțit de următoarele ilustrații: *a)* biserica din Slatina, exterior; *b)* interiorul bisericii dela Berca (Buzău); *c)* exteriorul bisericii Berca; *d)* interiorul bisericii din Slatina; *e)* inscripția bisericii dela Clocociov; *f)* inscripția dela Berca; *g)* icoana dela biserica din Slatina; *h)* ctitorii dela Clocociov; *i)* disc dela biserica din Slatina.

Printr'o confuzie a tipografiei însă toate acestea au fost considerate, ca referitoare la biserica din Slatina. Rectific aci.

(2) Buletinul comisiunei monumentelor istorice. anul II, fasc. 3, pag. 109.

ricei, eră zugrăvit. Acoperișul doar al turnului a fost schimbat, după cum o dovedește forma stranie ce are azi, și imaginea, păstrată a turnului primitiv. (Singura parte ce a rămas din reprezentarea întregii biserici, purtate pe brațele ctitorilor în interior).

Sub acoperiș, cornișa, azi tencuită, lasă să se zărească încă, pe ici pe colo, urmele vechii zugrăveli.

Între cornișă și brâu, biserica eră înconjurată de o friză, dela cari au rămas urme pronunțate și de 32 medalioane cu sfinți ce se văd încă

Biserica e încinsă, cevă mai sus de jumătatea înălțimei, de un brâu cu ornamentație bogată, ale căreia motive, — de culoare alternativ roșie și neagră pe fond galben, — se disting încă foarte limpede. Brăul e cuprins între două rânduri de cărămizi, în zimțuri alternativ roșii și negre.

Pe fațada despre apus, brăul încadrează trei arcade, dintre care pe cea mijlocie, — cea mai mare, — e pictată imaginea Maicii Domnului, iar pe celelalte două, mai mici, câte un arhanghel. La extremitățile fațadei, lângă reprezentările arhanghelilor, câte un brad simbolic.

Sub brâu, zidul bisericei e ocupat de o serie de arcade orbe, de formă ogivală, cari se prelungesc până la soclu, ca și la biserica Stavropoleos din București, spre pildă.

Puțin după jumătatea veac. XIX-lea, biserica Maica Domnului a suferit, din partea unui hagiou al căruia mormânt se află încă lângă biserică, niște transformări cari i-au stricat caracterul primitiv. Evlaviosul, dar puțin artistul hagiou, socotind se vede că biserica, în care se păstră icoana făcătoare de minuni «Izvorul Tămăduirii», nu eră destul de încăpătoare pentru mulțimea drept credincioșilor, sporî proporțiile sfântului lăcaș. Zidî pridvorul primitiv; adăose un altul, fără nici o legătură de stil cu restul bisericei sau, mai bine zis, lipsit de orice stil; și lărgi și vechea intrare a bisericei, care, astăzi se află între vechiul naos și pro-naosul format din vechiul pridvor.

Se deosebește foarte bine că pridvorul primitiv eră spri-

jinit pe patru coloane libere, în faţă, şi două prinse în zidul bisericei, coloane pe cari se rezemau cinci arcade deschise, în aceeaşi formă ca şi arcadele oarbe ce înconjoară biserica, şi unite, probabil prin grinzi, azi dispărute. Pridvorul primitiv eră ca acel, spre pildă al bisericei din Surpatele, care aminteşte biserica din Slatina şi prin turnul ei (1).

Lărgirea uşei dela intrare, în urma nenorocitelor transformări făcute de hagiul, a avut două efecte. Pizania şi chenuşul uşei an fost strămutate, proporţiile lor ne mai potrivindu-se cu ale noiei intrări.

La dreapta şi la stânga uşei vechi se aflau portretele ctitorului şi soţiei sale. Prin lărgirea intrării, aceste figuri au fost reduse, în lărgime, la jumătate. Astăzi, între înălţimea şi lăţimea figurilor este, fireşte, o disproporţie izbitoare.

Tot prin lărgirea şi înălţarea uşei vechi, s'a stricat şi imaginea bisericei, purtată de braţele ctitorilor. Din această imagine, se mai vede astăzi numai turnul.

Picturile interioare, cuprinzându-se şi figurile ctitorilor, au fost spoite toate, pe cât a putut ajunge braţul unui om urcat pe o scară înainte încă, cred, de stricăciunile hagiului. Mai multe zile, ajutat de un văr al meu, am spălat zidurile bisericei şi am scos la lumină portretele ctitoreşti şi câteva din zugrăvelile ornamentale ale interiorului.

Munca ne-a fost îndoit răsplătită. Costumele ctitorilor se deosibesc prin frumuseţea şi bogăţia lor (2). Cât priveşte celelalte ornamentaţii, ele se adaogă la caracterele arhitectonice ale bisericei pentru a stabili legăturile artistice dintre ea şi cele mai frumoase biserici mici ale veacului al XVIII-lea. Motivele decoraţiunilor le formează foile de acant, alternativ

(1) Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice, anul, IV, fasc. 14, pag. 99.

(2) Pe peretele nordic al bisericei, am desvelit nişte portrete ctitoriceşti cari nu aparţin însă neamului ctitorilor vechi (boerii Slătineni). O dovedesc numele, costumul şi modul de execuţie al zugrăvelei. Trebuie să fie ctitori posteriori cari, la o dată rămasă necunoscută, vor fi venit în ajutorul bisericei.

aurii, roșii sau negre, pe fund cenușiu, închise în triunghiuri alipite, motive ce se urmează cu variații numeroase, pe arcadele bolților și coloanelor și în jurul deschiderilor ferestrelor. Motivele le-am regăsit la biserica dela bolnița mănăstirii Hurez, la Stavropoleos în București, la biserica dela Râfov (1743) și dela Corlătești, lângă Ploiești (1792) (1).

Este evident că și la Slatina, cași la aceste biserici, motivele decorative se întindeau și asupra arcadelor pridvorului primitiv.

* * *

Acestea sunt, pe scurt, în așteptarea unei monografii complete, caracterele artistice ale bisericii Maica Domnului din Slatina, frumos exemplar al stilului urmat la noi, cu mici modificări, dealungul veacului al XVIII-lea. În cadrul orașului Slatina, valoarea unei asemenea biserici crește mai mult încă. Acest oraș are azi, de nu mă înșel 11 biserici. Cea mai veche este aceea a lui Ghinea vistierul, zidită pe timpul lui Matei Basarab. A fost refăcută din averea bisericii, dar refăcută în așa chip în cât a pierdut tot ce putea face interesul ei.

A doua — în vechime — este biserica Maica Domnului.

E singura în oraș care, restaurată cu îngrijire, ar avea o valoare artistică.

Fondurile necesare s'ar cădea, cred, să le dea vreunul din organele noastre competente, la care, de altfel, pe rând, și nu odată, m'am adresat. Biserica Maica Domnului, fostă mănăstire închinată, a avut, într'adevăr, averea sa proprie, secularizată de Stat.

Este evident că cea dintâiu intenție a ctitorilor, înzestrând ctitoriile lor, a fost de a le asigura ființa. Se cuvine deci ca Statul român, care a înlăturat pe călugării greci pentru că «stingeau pomenirea ctitorilor neamului românesc», să nu calce pe urmele lor.

(1) Aceste biserici, n'au însă, planul dreptunghiular al bisericii din Slatina.

Este o obligație morală pe care o impune simțul pietății și al datoriei față de voința testatorilor, chiar în lipsa de dispoziții legislative în acest sens, la noi.

Inscrierea printre monumentele istorice, și de n'ar fi urmată multă vreme de o restaurare, ar feri măcar biserica Maica Domnului, acum închisă, de o distrugere totală care o amenință, dacă soarta ei continuă a fi lăsată în sarcina comunei.

Și dacă trebuie jertfite unele din prea numeroasele biserici, sunt destule la Slatina care pot dispărea.

IOAN C. FILITTI

ION GHICA IN SAMOS

Continuăm cu publicarea corespondenței lui Ion Ghica cu d-na Alexandrina Ghica — pe timpul guvernării lui în insula Samos.

Reluăm firul dela începutul anului 1856 și-l ducem, deocamdată, până la sfârșitul aceluiaș an.

XXXI.

F. 94—97.

Péra, le 3 janvier 1856.

Avant hier soir j'avais arrêté mon départ pour aujourd'hui, j'en avais parlé à L. S. qui avait consenti lorsque survint Fuad-Pacha, auquel je communiquais ma détermination, qui me dit que ma nomination aurait lieu immédiatement, ainsi comme tu vois nous pouvons considérer la chose comme faite. L. St. (1) m'a envoyé la lettre ci-jointe en guise de la tienne. Il faut savoir que je fais autorité dans la question des Principautés et que les deux Ambassadeurs (2) sont très contents de moi, en un mot ma position est en ce moment excellente et Dieu aidant nous serons quelque chose par nous-mêmes...

Lundi soir j'ai fait le réveillon à l'ambassade de France. L'ambassadeur qui est un homme tout à fait supérieur par l'esprit et le caractère a été tout le temps charmant pour moi. Il s'est joint à Laurent (3) qui buvait avec moi à ta

(1) Lord Stratford, ambasadorul Angliei la Constantinopole.

(2) Al doilea ambasador e Thouvenel.

(3) Celebrul Laurent. Cf. I. Ghica, *Scrisori, Căpitanul Laurent*, p. 355.

santé. Il faut que je te dise que Laurent est toute la journée avec nous; quand je dis nous, c'est Alexandri, Negri et moi. Une fois la soirée terminée, nous sommes venus chez moi et dans le salon de Negri nous avons entamé un nouveau réveillon qui a duré jusqu'à quatre heures. Il y avait Crezzulesco, qui vient d'arriver, Baligot,..... et Ralet. Laurent a chanté avec un talent digne d'un grand théâtre...

XXXII.

F. 98.

Constantinople, le 9 janvier 1856.

Je sors de chez Aali-Pacha et de chez Fuad-Pacha qui m'ont assuré selon leur louable habitude que je terminerai mes affaires d'ici à dix jours. Je suis furieux du temps qu'ils me font perdre. Lundi, on commence les conférences relatives à l'organisation des Principautés. Ils m'ont chargé d'un travail à cet égard; il est question de couper une partie de la Bessarabie et de la donner à la Moldavie afin d'affranchir les bouches du Danube. On traitera aussi du 4-me point qui concerne le protectorat des chrétiens. Si on s'entend à ces égards avec la Porte et l'Autriche, cette dernière posera son ultimatum à la Russie. Nous verrons!...

XXXIII.

F. 100—101.

Constantinople, le 17 janvier 56.

Samedi le rapport a été fait au Sultan et ma nomination sera dans le journal demain ou après demain.....

Les conférences avancent. La Russie n'a pas agréé les propositions de Esterhazi et nous pensons que la guerre sera d'un très grand sérieux au printemps. Nous aurons sans le moindre doute une campagne sur le Danube en Bessarabie...

XXXIV.

F. 102—105.

Constantinople, le 7 février 1856.

Jeudi prochain j'espère partir ou pour le moins t'annoncer officiellement ma nomination et te désigner le jour de mon départ. Calimaqui a été ou sera nommé d'ici à la fin de cette semaine ambassadeur à Paris; il doit partir lundi soir avec Aali-Pacha pour signer les préliminaires de paix à Paris. C'est Ajaccio qui doit les porter jusqu'à Marseille...

... Je n'ai pas pris de maison parce que si nous avons la paix nous irons voyager. Zané doit partir aujourd'hui pour Smyrne et de là à Samos. Dis qu'on lui trouve une maisonnette avec trois ou quatre chambres.

XXXV.

F. 106—108.

Constantinople, le 18 février 1856.

... Samedi matin j'ai été appelé à la Porte par Kiamil-Bey qui m'a conduit devant Mehemet Kibrisli-Pacha, Caïmacam du Grand-Vizir, et en présence des hauts fonctionnaires on a lu l'iradé par lequel S. M. I. me nomme Prince de Samos. J'ai été profondément salué par tous ces messieurs avec accompagnement d'éloges et de vœux pour mon avenir qui se dessine de la manière la plus brillante au grand mécontentement de tous les phanariotes et de plusieurs même de mes compatriotes. Je suis allé ensuite faire mes visites aux ministres. Fuad-Pacha s'est montré très aimable et même je dirai content de ma nomination, et m'a dit qu'il me préviendrait du jour de ma visite au Sultan qui doit avoir lieu demain ou jeudi, après quoi je tâcherai de te voir aussitôt. Il est question de me donner une frégate à vapeur, mais j'apprends par mon capoutzohodar que la dite frégate ne sera en état de prendre la mer que dans 20 jours. Ainsi, attends-toi à me voir arriver par la corvette de... que je prendrai à Smyrne.

XXXVI.

F. 109—110.

Constantinopole, le 28 février 1856.

Je suis très pressé et je ne veux te laisser sans nouvelles.

Fuad-Pacha m'a dit hier que c'est samedi qu'il me fera chercher pour la visite au Sultan.

L'armistice a été signé avant-hier à Paris.

XXXVII.

F. 112.

Constantinople, le 6 mars 1856.

J'ai été reçu avant hier mardi par le Sultan qui a été pour moi de la plus grande amabilité; il m'a parlé avec dignité et me faisant des recommandations dignes d'un Empereur à son employé. J'étais un peu inquiet en y entrant car la veille il m'avait fait chercher et comme on ne m'a trouvé que le soir à Hipar, il m'avait attendu huit heures. C'est Ethem-Pacha qui m'a servi d'interprète. Le Sultan m'a parlé trois fois et je lui ai répondu tout juste autant. La séance a duré un quart d'heure à Dolma-Bactzé. Ethem-Pacha m'a chargé des compliments de sa femme pour toi. J'ai vu en ce moment Fuad-Pacha qui m'a assuré que j'aurai demain mon firman. Ainsi attends-toi à me voir arriver très prochainement. Une fois les papiers en poche, je file aussitôt.

* * *

Scrisoarea XXXVIII (*Smyrne, le 15 mars 1856*) n'are nimic însemnat.

Scrisoarea XXXIX (*Samos, le 9 juin 1856*) e o scrisoare către d-na Ghica care nu mai e în Samos, povestindu-i o excursie făcută la Patmos și cu deosebire la grota în care a fost dictat Apocalipsul Sfântului Ioan.

Scrisoarea XL (*En vue de Smyrne, le 29 juin*) fără nimic însemnat.

Scrisoarea LI (*Carlovasi, le 21/9 septembre 56*) fără însemnătate.

XLII.

F. 127.

Marathocampo, le 27/15 sept. 56.

Ta lettre m'a trouvé plongé dans le sommeil le plus profond au bord d'une grotte au pied du Kerk. — J'y suis monté hier soir et j'ai vu le coucher du soleil derrière l'île de Tinos. J'y suis remonté ce matin une heure avant le lever du soleil. J'y ai déjeuné et puis nous nous sommes mis en marche 5 heures de route à pied jusqu'à Calabentastri, de là j'ai enfourché une mule et en 5 autres heures me voilà à Marathocampo. L'excursion a duré en tout 32 heures et je suis passablement fatigué.

On voit tout le détroit de Samos, les 2/3 des villages de Samos, Chio, Amorgo, Santorin, Patmos, Naxos, Miconi, Tinos etc. Le temps était très beau, mais le ciel aurait pu être plus pur...

* * *

Scrisoarea XLIII e un billet fără însemnătate.

XLIV.

F. 131.

Marathocampo, le 25 sept. 56.

... Ce matin j'ai vu passer dans le canal le bateau Autrichien d'Alexandri; à 7 milles j'ai pu lire sur les tambours *Impératrice* avec ma grande longue vue qui est de plus en plus excellente et qui doit m'accompagner à Kerk.

* * *

Scrisoarea XLV (*Marathocampo*, le 29 sept. 56) e un billet fără însemnătate.

XLVI.

F. 134.

Gumeica, le 3 déc. 56.

... Je t'envoie des journaux, plus la brochure de Bolintineano. C'est à deux ou trois pages près une chronologie assez

bonne, pour le reste, comme personne ne l'obligeait d'écrire, il aurait pu parfaitement s'en dispenser...

Je viens d'avoir la visite d'une femme Espagnole de la colonie française d'Alger. Elle est mariée à un Samien; elle prétend pouvoir demeurer à Marathocampo où son mari a assassiné dans le temps un individu; elle prétend avec beaucoup de volubilité que son mari n'est point coupable du meurtre commis, d'abord parce qu'il n'aurait frappé, dit-elle, qu'avec un très petit couteau, deuxièmement, l'assassiné n'étant pas mort sur le coup, le médecin n'avait qu'à le guérir et que c'est le médecin qu'on devrait rendre responsable du crime...

XLVII

F. 137—38

Scureicka, le 12 déc. 1856.

J'ai eu bonne table, bon gîte, aussi j'ai passé une bonne nuit, mais hier nous avons passé la nuit dans le manoir le plus pittoresque de la terre aussi bien dans le pays le plus froid et le plus humide de Samos. C'est le pays et la maison de Carajanidi. Hier j'ai été mouillé toute la journée, mais aujourd'hui il semble vouloir faire beau temps. Ce soir nous coucherons à Marathocampo d'où je compte partir lundi ou mardi. J'habite ici la maison de hadji Anagnosti, espèce de Montechi de ce pays. Sa fille aimait un Capuletti, en grec Dritzari. Le père Anagnosti qui haïssait les Dritzar depuis deux siècles au point de leur dévorer tous les trente ans un de leur pirates, ne voulut point consentir au mariage de sa fille avec le fils Dritzar, mais que fit ce dernier? Un soir pendant que la père donnait ses soins à la patrie il se présenta dans la maison accompagné d'une vingtaine de Capuletti tous armés jusqu'aux dents; la mère consternée s'évanouit, la fille fit semblant de se laisser enlever et au matin le mariage était célébré en même temps que le Montegu Anagnosti se présentait dans le château Dritzar avec assez d'hommes armés pour reprendre sa fille. Depuis tantôt deux ans jusqu'aujourd'hui, où cette Juliette m'offre le glico et le café, il y a en

de tués trois ou quatre Dritzar et autant d'Anagnosti, quant à moi je trouve qu'il y a eu malentendu car je ne pardonnerai pas à un chat de mourir pour faire plaisir à cette demoiselle qui a six pieds. Elle a pris sa taille sur ses dents et elle a eu grand tort. En revanche Mademoiselle Kristi la fille du Démarch de Pagondas, chez lequel, nous avons passé la nuit de lundi à mardi, est la plus jolie petite brune qu'on puisse voir. Madame Carajanidi qui a tant fait parler d'elle n'est qu'une ruine...

XLVIII

F. 139—142

Samos, le 27 mai 1856.

...Je suis revenu hier de B... tout enchanté de mon voyage et ce matin j'ai envoyé paître mes députés, mais je te dirai confidentiellement que je n'irai à Constantinople que si on m'y appelle, sans cela je compte entreprendre tout de suite des excavations à....; cela nous distraira.

* * *

Aici corespondența se întrerupe pentru aproape un an. Scrisoarea următoare e datată din Samos, 17 Aprilie 1857. Vom continua publicarea acestor scrisori cu alt prilej.

E. LOVINESCU

O PRIVIRE

ASUPRA

EVOLUȚIEI ARTEI DRAMATICE

I.

Toate facultățile noastre sufletești, simt de o potrivă nevoia unei educații. Voința, își culege hrana psihică din mișcări și gesturi, din exerciții gimnastice și militare, din avânturile sportului și armonia dansului; inteligența se formează și se îmbogățește prin cunoașterea ideilor generale ale științei, prin dobândirea judecăților logice și prin zestrea nenumăratelor adevăruri fundamentale despre lume; sentimentele noastre, pentru a se cultiva, pentru a se rafina, pentru a se desrobi de sclavia instinctelor primitive, care nu deosebesc cu mult pe om de animal, — își fac educația prin cunoașterea literaturii, a artei și a teatrului, — dar mai ales *teatrul* e pedagogul prin excelență al sentimentelor omenești.

Mai înainte de a trece la cercetarea cauzelor și împrejurărilor, în care s'a născut această școală a sufletului, care este *teatrul*, precum și cunoașterea fazelor de evoluție în curgerea veacurilor, să studiem în treacăt, locul pe care-l ocupă arta dramatică în clasificarea artelor.

Auguste Comte, în tabloul său asupra clasificării științelor, n'a putut obține rezultate mulțumitoare din studiul științelor sociale, care sunt încă departe de pozitivism, cuprinzând în această categorie destul de vastă, și *arta* și *literatura*. În clasificarea de mai jos, pe lângă enumerarea și descrierea artelor, vom putea cunoaște și raporturile dintre osebitele manifestări artistice ale omului, cărora de cele mai multe ori le dăm un înțeles greșit, neputându-le lesne deosebi între ele.

După această clasificare, al cărui principiu nu-mi aparține, artele sunt de trei feluri: *artele simultane*, pe care le per-

cepem simultan, pe cale senzorială, în extinderea și spațiul mărginit pe care îl cuprind: *artele succesive*, pe care le percepem succesiv, în măsura desfășurării lor; și în sfârșit, *artele simultan-succesive*, pe care le percepem atât ca elemente pasive în spațiu, dar și în măsura defilării lor în timp, prin fața simțurilor noastre.

a) *Artele simultane*, după cum se pot ghici cu ușurință, sunt: 1. *arhitectura*: un monument, un palat, un templu; 2. *sculptura*: o statuie, un grup de marmură sau bronz, o frescă, un basorelieu, o anforă sau un juvaer; 3. *pictura*: portretul, peisajul, acuarela, desenul și arta decorativă.

b) *Artele succesive*: 1. *mimica și dansul*: coriografia, baletul, pantomina și arta clownului; 2. *poezia*: literatura, romanul, epopeia, nuvela, poezia lirică și filosofică, satira și epigrama; 3. *muzica*, madrigalul și motetul, aria, liedul, suita, sonata, leturghia, muzica de salon și muzica de stradă.

c) Pe lângă aceste arte, în care atât executantul cât și gustătorul de artă, sunt indivizii izolați, a căror emoție estetică, e produsă prin perceperea directă și independentă de împrejurări a artei izolate, mai avem *artele simultan-succesive* tot deodată, care sunt cea mai superioară expresie a artei, fiind un fel de *quintesență* a lor, fiind o concentrare a tuturor artelor izolate, o contopire în vederea unui scop estetic unic. Richard Wagner vede în artele simultan-succesive cea mai înaltă manifestare artistică, de oarece, pe lângă că spectatorul sau publicul gustă la un loc întregul cortegiu de arte, mai intră și ca factor efectiv și determinant în acest jubileu al sublimului și grandoarei.

Aceste arte *simultan-succesive* sunt: *teatrul*: drama, tragedia, comedia și tragi-comedia; 2. *opera*: opera comică, opereta, simfonia, concertul și «opera mare», care e *quintesența* tuturor artelor, cuprinzând în sfera ei pe toate celelalte, ca pictura, poezia, mimica și muzica, sculptura și arhitectura; și în sfârșit, 3. *Oratoria și procesiunile*: procesiunile religioase, manifestațiile sociale de oarecare proporție, cum ar fi o adunare publică, o grevă, un sobor clerical, o leturghie, un Te-deum, o deschidere de parlament, o recepție la curte, o înmormântare, un banchet, o cununie sau o defilare de oștire. Toate aceste forme ale activității omenești sunt manifestări artistice, care până acum n'au fost cuprinse în clasificarea artelor, fiind socotite ca simple fenomene sociale.

Organizând osebite spectacole și sărbători la curțile domnițoare din Milan și Florența, Leonardo da Vinci, pe lângă

arta picturii și încercările științifice asupra aviației, și-a consacrat o bună parte a vieții cu arta procesiunilor. Goethe, după cum reese minunat din corespondența lui Beethoven, eră un strașnic supraveghetor al etichetei palatiste la curtea din Weimar.

E cu neputință să contestăm titlul de manifestare artistică încoronării unui rege, știută fiind pompa și fastul obișnuit la unele curți, cum ar fi a Angliei de pildă; unei sfințiri de cardinal; deilării unui regiment în uniformă de gală sau unei procesiuni religioase. Teatrul, în începuturile lui, n'avea alt caracter și altă extensiune, decât acele ale unei simple procesiuni închinată în cinstea zeiței blonde, rodnică Ceres ori a zeului jovial și hirsut, veselul Bachus, — cele două divinități ale secerșului și culesului de vii. Aceste serbări populare primitive, care alcătuiau singurele reprezentații de teatru la începuturile civilizației, se mai păstrează încă, sub forma lor păgână, în tradiția populară; așa de pildă, în sudul Italiei și în Sicilia, sub numele lor de *vendemmia*, se rânduiesc adevărate procesiuni păgâne cu cântece, fiecare țaran împodobindu-și vestimentele cu frunză de viță, iar fetele punându-și în păr flori de *pampini*, un fel de *clopoței de câmp*. S'au păstrat și la noi, aceste urme primitive, dar sub alte forme, care privesc însă tot belșugul câmpului și mana cerească; e destul cred să amintesc *paparudele* și *vasilca*. Nu cunosc ce formă au luat aceste manifestări religioase primitive în alte țări, dar de sigur că civilizația nu le-a putut stinge cu desăvârșire.

II.

Mai înainte de a trece la explicarea originilor teatrului, trebuie să stăruiesc puțin asupra artelor *simultan-succesive* în general.

După concepția lui Richard Wagner, arta dramatică, care în întâile ei începuturi, aproape se confundă cu forma exterioară pe care o îmbracă sentimentul religios, constituind însăși faptul sacrificării, pentru îmblânzirea și îndurarea zeilor, — arta dramatică, în veacul nostru, a ajuns să pretindă nu numai concursul tuturor artelor, dar chiar și pe cel al științei. Cine a avut noroc să asiste la o reprezentație wagneriană la opera din Beyreuth sau la cea din München, s'a putut convinge ce însemnătate au, pentru triumful spectacolului, cele mai mici perfecționări dobândite de tehnica instrumentelor muzicale sau a mașinărilor scenice. Aceleași progrese miraculoase în arta montării au fost realizate și de diferitele teatre din Paris

și Londra, și în anul trecut, teatrul Chatelet ne-a dat cea mai culminantă măiestrie de tehnică, în montarea piesei *Goana dolarilor*, când ni s'au înfățișat pe scenă erupții de vulcani și lupte navale, întrebându-se ca elemente tehnice atât focul cât și apa, iar opera din Newyork, a făcut în anul trecut cheltueli fabuloase pentru montarea operei *Fata de la West* a maestrului Puccini.

Decorul, orchestra, mimica și dansul, dicțiunea și cântecul, arta costumelor și tehnica, corul și figurația, în sfârșit, toate artele converg pentru a îmbină și produce succesul strălucit în opera Wagneriană. Nici unul dintre progresele științei, în acustică, optică sau electricitate, nu rămâne neîntrebuințat, pentru a desăvârși splendoarea spectacolului.

În artele *simultan-succesive*, publicul însuși ia parte la fenomenul artistic, ca un element direct, având tot odată și rolul de *artist*, asumându-și astfel o mică parte din însemnătatea sărbătoarei estetice, la care contribuie efectiv. Să ne amintim o adunare culturală sau politică. Ascultând discursul oratorului, mulțimea e entuziasmată, cucerită, încântată. Aplauze și ovații. Dacă recitim acest discurs la noi acasă, între pereții odăii, vom încerca o desamăgire: efectul va fi aproape nul. Acest fapt nu se explică decât prin aceea, că însuși tu public, în sala de conferință sau de întrunire, iai parte vădită la fenomenul ce se petrece acolo; se stabilește un fel de curent sufletec între orator sau actor și tine, el determină emoția ta artistică, iar tu, cu aprobarea tacită, dar reală, cu zâmbetul, cu privirea, cu puterea transmisiunii gândirii, îi determini oratorului sau actorului, elanul de artă care palpită la focul rampei, sau îi dictezi par'că acea horbotă de cuvinte, care iluminează tribuna. Se petrece atunci, între scenă și parter un fel de osmoză și endosmoză psihică, un curios fenomen de flux și reflux ipnotic, care contribuie la succesul artistic al spectacolului. Fără acest schimb de simpatie dintre artist și public, nu se poate dobândi nici explica entuziasmul unei manifestații grandioase, politice, culturale sau dramatice.

Un orator, ori cât s'ar încerca să vorbească în fața unei săli goale, nu va isbuti, căci îi va lipsi colaboratorul și inspiratorul, care nu e altul decât *publicul*; publicul însuși ia parte, având cel puțin rolul de sufler. De asemeni, artistul dramatic nici odată nu va putea să smulgă toate accentele ori toate efectele artistice de care e destoinic, când studiază rolul, singur în camera sa. Nici chiar la repetiția generală, nu are toată siguranța jocului, nu e pe deplin stăpân pe mijloace, și nu

poate da drumul întregului avânt care-i umple sufletul. Simte că-i lipsește ceva, și acel ceva nu-i altul decât publicul. Întrebați pe artiști ce simțire încearcă atunci când sunt siliți să joace în fața unei săli aproape goale — e o stingherire curioasă: gesturile sunt par'că mai puțin rotunde, iar cuvintele n'au nici o sonoritate. Lipsește ecoul, lipsește tovarășia anonimă a publicului, sprijinul eteric al miilor de ochi ațintiți către scenă și care în mod inconștient influențează pe artist.

Critica dramatică va trebui să ție seamă de acest coeficient psihic. E un procedeu greșit să te ocupi numai de piese și de jocul artiștilor, considerându-i izolat, trebuie să ții întotdeauna seamă de raportul dintre public și artiști, căci chiar dacă critica ta dramatică, va fi minuțioasă, ea nu va fi completă și adevărată de oarece ai uitat să vorbești, și de actorul cel mai uriaș și cu mai multe mijloace psihologice la îndemână, care e *publicul*.

În celelalte manifestări ale artelor *simultan-succesive*, ca de pildă o procesiune, o grevă, o recepție, o înmormântare solemnă ori defilarea unui alai de cununie, un bal sau o încoronare, etc. în aceste manifestări artistice, actorul nu-i altul decât publicul.

Mai mult chiar, spectatorul simplu n'are nici un rol: el nu poate gusta măreția sau splendoarea priveliștei. Ca să poți înțelege farmecul luminilor de bal trebuie să te perzi în vârtejul dansului, după cum nu privind pe fereastră, te vei sătura de gustările aromate și vinurile scumpe, care împodobesc masa înflorită, simetrică și bogată a unui banchet.

Și actor și gustător de artă totdeodată, fiecare element din public, ori cât de neînsemnat ar fi, contribuie la efectul estetic total, așa precum freamătul codrilor e rezultatul fiecărei adieri de frunză în parte, ori după cum cântarea maestoasă a mării, e datorită cântecelor mărunte ale fiecărui val ce se leagănă în nemărginirea albastră. Nu zărim valul care cântă, în ondueri armonioase, n'auzim frunza care susură în taină, însă gustăm sublimul și măreția codrului întreg sau a mării fără margini, uitând pe micii actori, care, neobosiți și neluați în seamă, își împlinesc de veacuri datoria cu cea mai deplină sfințenie.

Tot acelaș e rolul omului, a individului izolat în concertul uriaș al naturii: fiecare își cântă imnul necunoscut și neauzit, în tăcerea sufletului, dar nu numai de dragul lui, ci și pentru a spori ca un atom nevăzut de energie, splendoarea evidentă și bogată a vieții.

III.

Omul, la început, pentru a statornici cele dintâi raporturi dintre el și elementele naturii, a căutat să dea veșmânt concret osebitelor sentimente, și astfel și-a construit idoli asemenea lui, dându-le puteri nemărginite de a-l guvernă, sfătui, teroriza și pedepsi. Pentru cultul acestor zeități, a închipuit altare, le-a ridicat statui și le-a adus sacrificii, fie în nădejdea îmblânzirii acestor întrupări care personificau elementele, fie ca o cerință sufletească de manifestare concretă a surplusului de energie vitală, pe care trebuia s'o cheltuească într'un fel. Așa s'au născut artele, având drept temei sentimentul religios.

Locul unde se adună poporul, la începuturile civilizației grecești, pentru a sărbători osebitele divinități, s'a numit *teatru*. Se alegeau de obicei, pentru trebuințele practice ale vremii, o colină pe care se afla altarul rudimentar a lui Bachus sau Ceres, și poporul, înșirat pe coastă, putea să ia parte ca privitor la această sărbătoare. Decorul nu era altul, decât acel al naturii, templul avea un înveliș de flori și de verdeață, iar spectatorii se foloseau, pentru mai ușoară participare, de amfiteatrul unei vâlcele. În aceste începuturi rudimentare stă originea tragediei, când se sacrifică zeităților aspre și nesăturate, tradiționalul țap. În urmă, pentru a se împlini cerințele practice, s'a ales drept loc al adunării o piață publică, unde pe lângă jertfele aduse zeilor superiori, și de unde denumirea locului de *teatru*, se mai obișnuia a se face primirile oaspeților, adică a locuitorilor unei cetăți vecine, care erau poftiți să asiste la concursurile de poezie lirică, ori la alte spectacole cu un caracter mai puțin religios. Tot pentru împlinirea cerințelor practice, s'a simțit nevoia întocmirii unei estrade pentru oficiare, și această estradă s'a numit *scenă*. Aceste manifestări cu caracter religios mai puțin pronunțat, luând anumite proporții, înmulțindu-se numărul artiștilor, adăugându-se corurile și dansurile, s'a simțit nevoia unei clădiri speciale de teatru, care s'a perfecționat pe măsură ce spectacolele își pierdeau caracterul religios, fiind din ce în ce mai artistice, până a ajuns la întocmirea arhitectonică și tehnică, ce se poate încă vedea în ruinele teatrului din *Herculanum*, zidit în cei dintâi ani ai creștinismului, și care reprezintă cea mai perfecționată formă a teatrului în antichitate.

Clădirea unui teatru la greci și romani, se alcătuiă, după Charles Lucas, de obicei dintr'un *amfiteatru* puternic și larg, de forma unui semicerc, având în mijlocul lui o arenă numită *orchestra*, unde se executau dansurile și se rosteau corurile.

În față era *scena* și în spatele acesteia, se afla *postscenium* unde erau camerile artiștilor, iar în dosul acestui postscenium, încheind clădirea, se afla *porticul*, unde se refugia mulțimea pe vreme de ploaie, căci scena, orchestra și amfiteatrul nu erau acoperite, fiind cel mult aparate de soare printr'un *velarium*, o pânză prinsă pe stâlpi și animată de ziduri.

Decorul obișnuit al unei tragedii era alcătuit din fațada unui palat cu două aripe. La mijloc era intrarea principală a regilor, la dreapta intrarea străinilor, iar în stânga intrare pentru sclavi. Ornamentele erau coloane, frontoane și statui. Rare ori câte un rug sau un mormânt.

Numai în astfel de clădiri se putea închipui reprezentarea *Perșilor* ori a lui *Prometheu înlănțuit* — al lui Eschil, a tragediilor impetuoase ale lui Sophocle și Euripide, ori a comediiilor lui Aristophan. Decorul la început a fost simplu. Mai multă grijă se dădea costumelor.

Romanii, împrumutând arta dramatică dela Greci, au dat o dezvoltare mai largă tehnicii și recuzitei. Istoricii din timpul imperiului, povestesc de un lux de costume și decorație, care ar fi vrednice de noi modernii. Romanii, nu numai că au fost inovatori în arta montării, dar au mers cu dezvoltarea până acolo, în cât sub Neron, când s'a reprezentat *Incendiul* lui Afranius, s'au făcut uz de mașinării atât de minunate în cât se dădea spectatorilor iluzia completă a arderii unei cetăți.

Montările la Romani, fără a mai vorbi de figurația care se număra cu sutele, risipa de costume și luxul de decorație, au ajuns la o așa de pronunțată dezvoltare, în cât în unele piese se întrebuițau pe scenă portice care numărau câteva sute de coloane, împodobite cu câteva mii de statui.

Pe lângă această perfecționare a artei dramatice, libertatea autorilor și a actorilor ajunsese până acolo, în cât se puteau de pe scenă batjocori zeii, satiriza obiceiurile publice, ironiza conducătorii oștirilor, și chiar împărații.

Prometeu a lui Eschil, constituie un fapt vrednic de ținut minte. Răsvrătirea autorului în potrive tiraniei trântorilor de zei, lacomi și pătimiși, merge până acolo, în cât se proorocește detronarea lui Jupiter. Poporul aplaudă cu frenezie toate pasagiile de răsvrătire ale eroului, care personifică jertfa pentru triumful umanității. Dar iată că *zeul necunoscut* despre care amintește Socrate, și căruia Grecii îi ridicaseră chiar un templu, apare.....

Intr'adevăr, răspândirea creștinismului și năvălirile barbarilor, au detronat repede statuile antice ale lui Jupiter fulgerătorul, năruind odată cu templele, și teatrele antichității. Ori ce manifestare artistică profană asfințește, și după câteva ve-

curi de uitare desăvârșită a artei divinei Thalia, iarăși sentimentul religios,—de data aceasta creștinismul,—va face să renască vechile arte, împreună cu cea dramatică. Pe când operele literare greco-romane rămân pierdute în pulberea bibliotecilor, bunele sentimente de credință, iubirea de aproape și jertfa de sine îmbracă forma artistică a *misterului*. Patimile lui Isus Christos se reproduc cu sfințenie dar și cu exagerare, se întocmesc procesiuni exaltate pentru sărbătorirea triumfului carității, și această exaltare merge până acolo, în cât cele mai crâncene rășboaie se pornesc în numele *bunului* și *blândului* Nazarinean.

Vrâsta de mijloc cunoaște o sentimentalitate exagerată, aproape de epilepsie, care într'o epocă ajunsese chiar contagioasă, și firește, că manifestațiile artistice ale acestei epoci vor lua de cele mai multe ori forma delirului și-a extazului.

Teatrele din evul mediu, în care se celebrau misterele, erau la fel cu primele începuturi ale teatrului la greci. Decorul îl alcătuia natura, iar locul spectacolului era o pajiște afară la câmp, sau o piață publică. În cazul când lipsia un colnic, se ridica o estradă pe care se reprezenta misterul, iar mulțimea privea în extatică adorare, îngenuchind, făcând mătânii și întonând imnuri ferbinți de credință. Legenda povestește că adevseori, în frenezia delirului, se întâmplă ca nenorocitul bigot care jucă rolul lui Crist sau al tâlharului de pe Calvar, să fie răstignit cu adevărat, și firește că noul martir muriă cu sufletul iluminat de eterna strălucire a fericirii de apoi, căci paradisul îl așteaptă cu porțile deschise...

Foarte târziu a apărut arta profană, adevăratele manifestări dramatice, în care sentimentul religios nu mai intră în opere, decât ca factor secundar. Renașterea restabilește pe deplin triumful artelor, pe baza vechilor hrisoave și manuscrise păstrate în mănăstiri și biblioteci, și astfel, avem și renașterea teatrului. Dar obiceiul montărilor fastuoase, a decorației bogate, a costumelor neînchipuit de scumpe, se pierduse cu totul, — și iată că reprezentațiile se fac pe o scenă simplă, unde de cele mai multe ori decorul e înlocuit cu o inscripție explicativă. Pe vremea lui Shakespeare se indică pe pereții scenei cu litere: *«aci e un palat, o pădure ori o biserică»*. Inchipuți-vă *Hamlet*, *Macbeth* sau *Regele Lear* jucați în astfel de împrejurări!...

Reprezentațiile, luând în seamă clima țărilor unde se petrece renașterea teatrului, nu mai puteau avea loc în aerul liber, ca la antici, și atunci s'a recurs la sălile acoperite. Pieșele se jucau prin pivniți, subterane ori prin sălile boltite ale vechilor hanuri (*auberges*), căci, să nu uităm, trupele de ac-

tori erau nomade, fie dintr'un obicei rămas de pe vremea *misterelor*, fie din pricină că o singură cetate nu se simția în stare să întrețină singură, o trupă statornică. În astfel de subterane s'au reprezentat multe din operele shakspeariene ori ale lui Calderon; și chiar *Avarul* și *Cidul* n'au cunoscut o montare mai bogată. Marele director de teatru, renovatorul Antoine, când reprezintă *Cidul*, caută să împospăteze și circumstanțele de spațiu, de pe vremea când s'a jucat întâia oară această capodoperă. Decorul acestei piese, la teatrul Odéon, reprezintă o sală boltită medievală, în care presupușii spectatori de pe vremuri, întrerup mereu versurile actorilor, intrând cu zgomot pe ușile mici și ferecate. Amintiți-vă de asemeni actul întâiu din *Gyrano de Bergerac* a lui Edmond Rostand, unde montarea e o copie fidelă a vechilor săli de teatru din evul mediu.

Până să vie vremea ca să se ridice slăii de teatru proprii, după cum s'a clădit în veacul al XVI în Italia un teatru descoperit, amintind pe cele antice, trupele nomade, sărace în costume și în decoruri, străbăteau târgurile și orașele — și neavând unde jucă, firește că cel mai ușor lucru eră să dea reprezentația în însăși hanul în care poposeau.

Vechile *auberges* din evul mediu, care numărau de multe ori două sau trei etaje, pentru ca să poată satisface trebuințele de igienă, aer și lumină, a oricărei case de locuit, se obișnuia ca osebitele caturi să fie înșirate în jurul unui coridor circular, care dădea într'un *careu* închis de toate părțile. Astfel ferestrele camerilor erau spre șosea, iar ușile se deschideau în coridoarele dinspre interiorul clădirei, unde se află această mică curte patrată, numită *careu*.

Asemenea careuri închise se obișnuiau și la vechile hanuri românești, și încă se mai pot vedeă la unele hoteluri mai vechi, cum ar fi de pildă hotelul Dacia din București.

Trupa își alegea drept loc de teatru acest careu, ridicând într'una din extremități o scenă simplă, după mijloacele trupei, iar spectatorii, negustorimea și poporul, în schimbul unei mici plăți, pătrundea prin gangul hanului în curtea interioară. Mulți priviau stând în picioare, căci nu în totdeauna se găseau scaune. Clienții acestui *auberge*, străinii poposiți pentru nopți, și chiar nobilimea orașului, luau parte pentru a petrece la aceste spectacole. Spre a nu se amestecă însă cu prostimea, aceștia nu se coborau jos, ci deschizând ferestrele dela coridoarele care dădeau spre curtea aceea patrată, priviau la reprezentație de sus, fiecare din cerdacul care aparținea odăii sale, adică fiecare din *loja sa*.

Astfel s'a născut ideea și trebuința lojelor la teatru, întâiu, pentru a nu se amestecă aristocrația cu poporul, și apoi, pentru a nu fi stânjenite privirile celui din urmă de spectatorul care-i stă în față.

IV.

Cele dintâiu teatre ale evului mediu, s'au clădit în veacul al XVI în Italia și Spania, prin imitația teatrelor descoperite și zidite în piatră ale Romanilor și Grecilor. Cum însă condițiile de climă nu erau pretutindeni aceleași, s'a ajuns repede la ideea sălelor acoperite, și atunci s'au clădit teatre *cu loji*, după obiceiul din vechile *auberges*. Inetul cu inetul, aceste teatre s'au perfecționat, până s'a ajuns la *teatrul tip din Bordeaux*, construit în 1780, în toate condițiile și confortul modern, de arhitectul Victor Louis.

Pentru studiarea unui teatru modern, să luăm ca tip marea operă din Paris, construită după modelul lui Victor Louis, de Ch. Garnier în 1867, unde toate cerințele de tehnică, montare, decorație sunt satisfăcute pe deplin.

Un teatru modern se compune din patru părți, și anume: 1) *Vestibulul*, foaierul și scările; 2) *Sala* și avantscenele, care fac parte din scenă, la lăsarea cortinei; 3) *Scena*, cabinele și mașinăriile, precum și atenansele de decoruri și recuzită; 4) *Birourile*, adică partea necesară administrației.

Teatrele noastre naționale din Iași, Craiova și București, precum și celelalte teatre particulare, ca «Teatrul modern», «Comœdia» și «Teatrul Leon Popescu», aparțin cu oarecare aproximație acestui teatru modern tip.

Un alt gen de teatru, e teatrul tip german, care are multă asemănare cu teatrele antice din epoca decadenței, cu simpla deosebire a materialului din care e clădit și prin acoperământul, care e un adaos. Printre astfel de teatre e opera din *Beyreuth* și *Prinzregententheater* din München, amândouă construite după planurile lăsate de R. Wagner și consacrate exclusiv reprezentațiilor wagneriane. Sala lipsită de loji, e alcătuită dintr'un amfiteatru foarte pronunțat, care se îngustează către scenă, orchestra e cu desăvârșire ascunsă între scenă și parter, iar scena e înclinată, după dimensiunile cerute de acustica specială a acestor teatre. Tot astfel e și *Kunstlertheater* din München.

După cum ușor se poate vede, acest gen de teatre este o reîntoarcere la arta clădirii strămoșilor noștri. Dar nu numai prin acest punct, cei care se ocupă de teatru, s'au reîntors la antichitate.

Încercările recente de a se întemeia *teatrul liber în natură*, și anume de a reprezenta tragediile vechi și moderne în decorul naturii, ca la greci, — precum și reprezentarea vechilor mistere creștine, care încă se mai obișnuiesc în Germania, cum sunt spectacolele dela *Oberammergau*, care amintesc cu totul reprezentațiile din evul mediu, precum și înființarea teatrului *ambulant*, datorit artistului francez *Gémier*, care amintește trupele nomade din epoca renașterii, având oarecare asemănare cu trupele nomade de bălci și de circ ce se mai întâlnesc astăzi, reprezentațiile tragediilor antice în circuri, după cum a făcut *Reinhardt* cu *Oedip-Rege*, — toate aceste încercări dovedesc o reîntoarcere la arta dramatică antică.

Cele mai pronunțate încercări de întoarcere la *clasicism*, sunt datorite la două autorități strălucite în teatru, și anume: *Antoine*, în Franța, și *Max Reinhardt* în Germania.

În Franța, spune Ch. Lucas, ca o reacție împotriva genului de teatru în floare la Comedia Franceză, declamator și puțin adecvat la viață, *André Antoine* a întemeiat în 1887 în Paris o *asociație artistică* sub numele de «*Teatru Liber*», în scop de a se fundă o scenă pentru reprezentarea pieselor realiste, care nu erau primite pe scenele oficiale. Primele reprezentații ale acestei asociații s'au dat în osebitele teatre din Paris, între anii 1888 și 1895, când *Antoine* trece director la Teatrul subvenționat de Stat, *Odeon*. Atunci *Teatrul liber* se instalează definitiv într-o sală din Bulevardul Strassbourg și luând numele *Teatrul Antoine*, continuă a se manifesta cu activitate.

La *Teatrul liber*, autori până atunci necunoscuți, ca *Lavedan*, *Descaves*, *Paul Marguerite*, *Porto-Riche*, *Paul Arène*, *Villiers de L'Isle Adam* și alții, au văzut lumina rampei. De asemeni *Jean Aicard*, *Banville*, *Goncourt*, *Emil Zola* și-au reprezentat piesele în acest teatru, iar *Tolstoi* și *Ibsen* au fost traduși și jucați. Exemplul lui *Antoine* a fost imitat de străini, la Berlin de *Otto Brahm*, care a reprezentat cel dintâiu pe *Ibsen*, *Hauptmann*, *Bjornson*, *Tolstoi* și *Goncourt*, autorii străini bine înțeleși în traducere.

A doua autoritate puternică în teatru, e *Max Reinhardt*, care, imitând într'un fel activitatea colegului său din Paris, a adus puternice modificări atât în montare, cât și în arta dramatică.

Ideile lui *Max Reinhardt* în teatru, se pot rezuma la patru puncte principale.

1. Montarea unei piese să fie cât mai aproape de realitate. Iluzia optică a spectatorului să nu fie datorită numai pânzelor zugrăvite ale culisei, ci să se caute a se adecva arta decorativă la viață. *Max Reinhardt* întrebuițează în acest scop

decoruri de *papier-machine*, aşează arbori adevăraţi pe scenă, — şi astfel prin efecte de lumină şi decoruri simple, dă spectatorului iluzia cea mai completă a realităţii.

2. Jocul artiştilor să fie natural şi omenesc; nici o declamaţie în vorbire, nici o exagerare în gesturi; economie de mişcări şi intonaţii. Din mijloace simple numai, se pot dobândi efecte puternice.

3. Contrar şcoalei italiene şi franceze, artistul nu trebuie să se ridice nici odată mai presus de partenerii săi, ci să rămână în totdeauna în linia ansamblului. Fiecare artist, mare sau mic trebuie să contribuie în mod armonic la desăvârşirea spectacolului, fără a căuta să iasă în evidenţă, să strălucească, şi aceasta în detrimentul nu numai al colegilor, dar şi al piesei. *Ansamblul* — iată scopul cel mai înalt al studiilor de montare şi reprezentare. Nu tot de aceeaş părere e un Novelli sau un Le Bargy, care se înconjoară dinadins de o trupă inferioară, pentru a putea eşi ei în lumină.

4) Pe lângă sacrificarea individualităţii artistului, în interesul ansamblului, Reinhardt mai pretinde ca rolurile secundare, de mesageri, servitori sau rolurile de figuraţie, să fie încredinţate de o potrivă bunilor artişti, pentru ca ansamblul să nu sufere. Aceste roluri, chiar dacă au o importanţă mărginită, pentru ansamblu însă, execuţia lor cere o artă deplină. De aceea se poate vedea la reprezentaţiile lui Reinhardt, pe un Schildkraut jucând rolul unui mesager sau al unui beţiv, deşi o seară mai înainte jucase pe Schylok, ori pe un Alexander Moisse, care deţine rolul lui Hamlet, interpretând un rol episodic fără însemnătate.

IV.

Teatrul în vechime, şi în special *tragedia* era expresia unei emoţii puternice, neînfrânate, fatale. Frica de moarte, tirania durerilor fizice, persecuţia zeilor, desnădejdea, ura, lupta în potriva elementelor naturii, în sfârşit, numai *pasiunile mari* care nu inspirau decât *teroare* sau *milă*, numai ele alcătuiau subiectul operelor dramatice.

Sufletul antic, viguros şi pornit la faptă, izbucneşte cu cel mai impetuos avânt în tragediile lui *Sophocle*, *Euripide* şi *Eschil*, pasiunea e în totdeauna întovăraşită de acţiune, şi rare ori eroii antici cunosc sentimentul lăşătăţii, şovăirii ori în-doelii. Cele mai monstruoase evenimente ale vieţii ca incestul şi paricidiul, erau tratate şi reprezentate în toată deslănţuirea lor oarbă şi crâncenă, iar acţiunea era singurul scop al tra-

gedei. Desnodământul unui conflict se lămurește și se impune în cursul desfășurării faptelor, și sub nici un motiv nu poate fi înlăturat. Mânia oamenilor sau mânia zeilor cade ca un trăsnet și tragedia cere negreșit o jertfă. Tragicii greci nu cunosc ertarea, nu admit compromisuri morale sau rafinare de simțire. Însăși iubirea care se întâlnește mai rar, și nici odată ca un sentiment fundamental al unei opere dramatice, însăși iubirea e reprezentată mai mult ca o divinitate, decât ca o pasiune. Iubirea la tragicii greci se confundă cu viața însăși, și rare ori iese o formă vădită, rare ori se ridică la potența pasiunii, pentru a guvernă ființele. Acest sentiment rămâne mereu subordonat actelor simple ale vieții, fără a îmbrăca vre-un veșmânt emotiv distinct, fiind privit de tragicii greci ca o simțire nevrednică de privit aparte și de a alcătui singură subiectul unei tragedii. Dintre sentimentele omenești, acel care a trebuit să aștepte mai mult până să fie primit în dramaturgia antică — e iubirea. Această pasiune, care pentru moderni e aproape izvorul exclusiv de inspirație dramatică, la antici n'a avut decât o însemnătate mărunță; numai poezia lirică și idila i-au dat cuvenita atenție, și mai cu seamă în epocile decadenței literare. Căci tragicii greci socotiau sentimentele bune și frumoase ca ceva atât de firesc omului, în cât nu mai simțiau necesitatea de-a le studia în opere. Cu totul altfel a privit inspirația antică sentimentul urei, și corolarul acesteia, răzbunarea.

Intr'un cuvânt, *natura*, în toată frământarea și puterea ei, iată ce-a interesat pe tragicii greci. Numai pasiunile primitive, sălbătice și fulgerătoare, numai *pasiunile-forțe*, care nasceau direct din voință și se traduceau repede în faptă, numai aceste sentimente au meritat atenția tragicilor greci.

Excepțiile sunt atât de puține, în cât se pot număra. În *Electra* de pildă, găsim din când în când analize de sentimente atât de subtile, în cât ne înfățișează pe *Euripide* ca autorul cel mai apropiat de noi modernii. *Electra* prin oscilațiile sentimentului de îndoială, privit aparte și analizat în sine, ca și un sentiment modern, ne reamintește câte odată pe Hamlet.

De asemeni la Romani, Virgiliu e un suflet excepțional de rafinat și un artist atât de subtil, în cât tratează sentimentul iubirii ca o simțire misterioasă și dulce, independentă de voință și mai presus de destin. Virgiliu, cel dintâiu, analizează toate tainicele raporturi dintre iubirea pasionată și sinucidere, ca o urmare fatală a acesteia. Didona are unele puncte de asemănare cu Isolde a lui Wagner, prin neînfrânarea dragostei

ei nefericite, prin puterea ei de se resemnă și de a-și căuta singură mângâierea supremă în moarte, ca și cum ar fi crezut în perpetuarea iubirii. Sufletul pătimăș al Didonei nu vrea să se răzbune asupra troianului iubit care a părăsit-o, ci din potrivă, cele mai generoase simțăminte îi luminează tristețea morții: moare fericită, cugetând că flacăra rugului ce-o va mistui va lumina în largurile albastre drumul fugarului Aeneas iar moartea ei va răscumpără întoarcerea în patrie a celui drag...

Epoca decadenței greco-romane aduce o rafinare în simțire și o degenerare în suferințe. Literatura și drama se depărtează de natură, fiind un fel de veșmânt al plăcerilor efeme și vremelnice ale banchetelor și un îndemn la trândăvia corpului.

Evul mediu, odată cu triumful creștinismului, aduce extazul, poezia religioasă și mistică, apoi *madrigalele* și *vilanele* trubadurilor romantice, și în sfârșit cruciadele și războaiele religioase, au făcut să renască *epopeea*, pentru preamărirea faptelor războinice, și să înflorească *poezia populară*. În aceste vremuri de frământare și eroism, poporul și-a întocmit din imaginația bogată și neatinsă de aproape nici un fel de cultură, comoara de legende și poeme epice populare, introducând ca un element fundamental în acest gen de literatură *miraculosul creștin*.

Cea mai bogată strălucire a poeziei populare o atinge *legenda Niebelungenilor*, care ilustrează puternic fantezia și darul poetic al vrăstei de mijloc.

Renașterea aduce o literatură cu desăvârșire nouă, în care *fantezia* joacă un rol precumpănitor. Pentru a se împacă spiritul religios atât de violent al epocii, cu împrejurările sociale, ca un ecou al parabolilor creștine, s'a ales drumul *alegoric*, pe care s'au îndreptat splendidele fantezii ale unui *Dante*, *Petrarea* și *Boccaccio*. Renașterea dramaturgiei vine dela sine, prin imitația antichității, și *romantismul* e în strălucire: Camoens, Calderon, Lope de Vega, Cervantes, Shakspeare și Milton.

Sentimentul, pe care anticii îl respinseseră din tragediile lor, *iubirea ca pasiune omenească* și nu ca o formă a divinității ori a destinului, *iubirea*, cu tot alaiul ei de visuri, de oscilații îndoelnice, de dureri sufletești și fizice, iubirea mistică a lui Dante pentru Beatrice, iubirea tristă și sfântă a lui Petrarca pentru Laura, iubirea neîngăduită a lui Romeo și Julietta, iată o nouă prismă prin care viața se va lămurii într-o frumusețe nebănuită încă. De asemeni *visul*, *reveria*, *dorul după ideal*, și un sentiment cu totul nou, *melancolia*, sunt noi drumuri ale *fanteziei*, și o nouă literatură înflorește.

Nu pasiunile oarbe și întunecate, *pasiunile-forțe*, pasiu-

nile izolate, ca elemente ale naturii, pe care ni le zăgrăvesc tragiciei greci, ci pasiunile omenești, *pasiunile sociale*, sentimentele considerate în raporturile lor cu viața și societatea, iată nota precumpănitoare a noiei dramaturgii. Atât romantismul, cât și întreg teatrul francez din secolul lui Ludovic al XIV, se distinge prin studiarea sentimentelor omenești în raport cu viața socială. Nimic din egoismul de simțire al vechilor eroi Oedip și Prometheu, nu vom întâlni în aceste lupte de pasiune, în aceste conflicte de dureri și bucurii, în aceste desfășurări de sentimente, privite în complexitatea împrejurărilor vieții, din noua dramaturgie.

Tot în acest stadiu al evoluției literare, se introduce în teatru *analiza sufletească*. Omul își va analiza chipul cum se naște un sentiment în sufletul său, cum evoluează, cum se extinde, până așează stăpânire pe întreaga lui ființă. *Hamlet* va urmări de aproape toate fazele pe care le va îmbrăca în sufletul său *îndoiala*, Othello își va cântări dram cu dram *gelozia*, iar Macbeth va presimți cu mult înaintea, când întreg potirul inimii se va umple de *teamă și remușcare*...

Dar drama aceasta, cea mai înaltă expresie pe care a atins-o dramaturgia în decursul vremii, în care sentimentul joacă singur, independent de voință și cugetare, rolul inspirator, a luat în vremea din urmă o tendință de *intelectualizare*.

Cel mai puternic exemplu al acestei faze noi de dramaturgie, când *analiza aproape critică* a vieții, precum și osebitele conflicte de gândire sunt elementele de seamă ale inspirației dramatice, e *Ibsen*.

În opera sa aproape nu găsim conflicte de pasiune, ci numai lupte de gândire, de credințe și convingeri, de atitudini în fața adevărului ori încercări de răzvrătire în potriua tradiției și a societății actuale. Eroii acestui genial cugetător, sunt însemnați nu atât printr'o pasiune care-i guvernează, care-i împinge în lupta vieții ori îi pune în conflict cu alte pasiuni potrivnice, ci sunt *energii morale*, care deliberează singure, care analizează împrejurările, sunt gândiri care vor să învingă obstacolele pe care tradiția și prejudecățile le pun în calea vieții. Eroii lui Ibsen nu sunt tipuri de pasiune; dacă au într'adevăr o pasiune caracteristică, aceasta e *pasiunea adevărului*. Nu vreau doar să afirm că personagiile sale ar fi suflete veștede de ori ce simțire, ci înțeleg numai că nu sentimentele alcătuiesc principala țesătură a osebitelor conflicte din opera ibseniană, ci *intelectul*.

Personagiile sale, de obicei bancheri, ingineri, constructori,

pastori, arhitecți, ziariști etc. sunt tipuri intelectuale ale societății moderne, care duc lupta pe calea fătășii a gândirilor logice, pentru izbândă idealului și triumful adevărului. Eroinele sale sunt de asemeni firi intelectuale, ființe idealiste, care luptă pentru dobândirea drepturilor individuale, pentru așezarea femeii pe o treaptă socială egală în familie și societate. Punctul de asemănare a lui Ibsen cu toți marii dramaturgi ai veacurilor, dela Eschil până la Rostand, e acela de-a fi un conducător al masselor în lupta pentru triumful idealului și de a fi și el un ostaș al *libertății*.

Tragicii greci, au învățat poporul cum să scape de tirania destinului și de asuprirea oarbă a zeilor lacomi și părtinitori, cum să birue durerea fizică și să înfrângă amenințarea morții. Acest stindard pentru libertate a fost purtat fălător prin veacuri, ajutând noroadele să scape de tirania nobilimii, să spargă zidurile temnițelor, și să alunge despotismul, fiind ca un strigăt de trâmbiță pe buzele inspirate ale unui Schiller. Această torță a libertății trece tot mai luminătoare în mâna hotărâtă a lui Ibsen, care îndeamnă pe cei ce și-au cucerit cu jertfe scumpe libertatea corpului, să-și cucerească chiar cu jertfele lor proprii, și *libertatea sufletească*, scăpând de tirania instinctelor și-a pasiunilor, a viciului și a falșelor principii, a prejudecăților și-a obiceiurilor învechite. Sfărâmați *compromisul*, limpeziți-vă conștiința, spulberați minciunile convenționale, și fantomele, care vă întunecă munca și vă tulbură odihna — vor peri.

Dar fericirea e a zilei de mâne, și libertatea desăvârșită numai în cel de *al treilea regat* o vom dobândi... Va trebui mai întâi să se purifice sângele omenesc, infectat de boale și desfrâu, pentru ca fiii noștri să nu se nască strigoi, ci îngeri. Mântuirea unui suflet nu se poate nici odată dobândi prin jertfa unuia singur: numai familia, numai *voința socială* poate pregăti fericirea generațiilor viitoare. Libertatea nu poate fi înțeleasă decât colectiv: nu există sclavie mai amară decât să fii singur.... Puneți la baza societății *adevărul* și dați-i ca țel un *ideal*, — iată drumul către *perfectiune*. «Un ideal nou trebuie să inspire totodată și puterea de a-l realiza» — acesta e cel din urmă cuvânt al prorocului dela nord.

CORNELIU MOLDOVANU.

BIBLIOGRAFIE:

- F. Schlegel — *Histoire de la littérature ancienne et moderne*.
 S. M. Girardin — *Cours de littérature dramatique*.
 Brunetière — *L'Evolution des genres*.
 G. Séailles — *Léonard de Vinci*.
 Lichtenberger — *Richard Wagner, poète et penseur*.
 C. Saint-Saëns — *Note sur les décors de théâtre dans l'antiquité romaine*.

CUGETĂRILE LUI MARCU AURELIU
«CĂTRĂ SINE INSUȘI».

CARTEA I.

(Sfârșit)

16.

La părintele meu am văzut bunătatea și statornicia neclintită în hotărârile luate după o matură judecată. Fugiă de strălucirea onorurilor deșarte ; iubiă munca și răbdarea ; ascultă cu drag pe oricine aveă ceva de spus cu privire la binele public : trată pe fiecare după merit, știă unde să strângă frâul și unde să-l lase mai în voie. N'a vrut să știe de iubirea nenaturală ; și-a închinat viața împărăției. În călătorii umblă singur ; nu ținea de loc să fie în-tovărășit de prieteni. La adunări discută lucrurile cu pătrundere și când dă un sfat, sfat eră. Statornic cu prietenii, senin și totdeauna cu măsură în toate. Cu grije de viitor dar atent și la lucrurile mici. Aplauzele gloatei și lingușirea nu găsiu drum la inima lui. Totdeauna cu grije pentru nevoile împărăției, econom la cheltuieli și indiferent la acuzațiile ce i se făceau pentru aceasta. Religios dar nu superstițios. Nu știă să măgulească oamenii și să alerge orb după dragostea mulțimei. Cumpătat și tare de fire, simția ce se cade și ce nu, ori unde și de aceea nu umblă mult după reforme. Din bunurile vieții pământești gustă fără fală ori ascundere, bucurându-se de cele date și ne dorind pe cele ce lipseau. Nici sofist, nici pedant, ci om deplin la fire, desprețuitor de lingușire, stăpân și pe sine, dar și pe alții. Aveă mare stimă pentru filozofii adevărați, dar eră indulgent și cu ceilalți, care pe nedrept

iau acest nume. La vorbă şi la glumă plăcut, dar tot cu măsură. În purtarea hainelor şi îngrijirea corpului nu cădeă nici în cochetărie deşartă, dar nici în neglijenţă. De doctori şi doctorii n'a ştiut. Celor ce se distingeau în oratorie, istorie, drept ori altele ca acestea le dădea locul cuvenit, ba chiar le ajută să ajungă la rangul visat de ei. Nu eşiă din obiceiurile străbune, dar iar fără a-şi face reclamă din aceasta.

Om liniştit, se dă după locuri şi timpuri. Suferiă mult de dureri de cap, dar cum îi treceau îl vedeai îndată apucându-se de treabă, sprinten şi vesel ca un copil. N'avea alte secrete decât ale împărăţiei. Cu măsură la fixarea de jocuri publice la înălţat monumente ori la împărţit daruri poporului. Omul datoriei nu al popularităţii şi reclamei. Işi făcea băile la timp, clădiă construcţii după nevoie; nu ştiă de bucate fine, haine scumpe ori sclavi frumoşi. În Lorium purtă un rând de haine simple făcute în Lanuvium. La Tusculum şi-a cerut scuze dela oaspeţi pentru toga ce purtă. Nici aspru, nici cu toane, nici îngâmfat, nici mândru ci mereu cu socoteală şi rost aşezat. Ca şi Socrates, el putea să guste sau să renunţe la lucruri de care mulţi n'au tăria de a se lăsa, când nu le au, dar nici măsura în a le gusta când le au. Numai un suflet ales poate ţineă cumpăna între aceste extreme şi aceasta a arătat-o el la boala lui Maximus.

17.

Mulţumesc Zeilor că mi-au dat bunici buni, părinţi buni, soră bună, dascăli buni, familie bună, rude bune, şi amici buni, mai toţi. Că de şi iute şi pornit din fire n'am greşit totuşi cu nimic nimănuia. Căci bunătatea lor m'a păzit şi nu m'a lăsat să cad în păcat. Mulţumesc Zeilor că n'am trăit mult în casa concubinei bunicului meu; că mi-am păstrat tinereţele curate; că nu mi-am risipit bărbăţia înaintea de vreme, ci rămânând cast încă mult după ce se împlinise timpul. Că mi-a fost dat să trăiesc sub un împărat şi un părinte, care a înăbuşit în mine toată mândria, arătându-mi cum poţi trăi în palat împărătesc fără gardă de onoare, fără costume scilpitoare,

fără făclii, fără statui, fără nici un fel de pompă ori paradă. Poți trăi ca cel din urmă particular, fără ca datoriile tale de împărat să peardă ceva din demnitatea și gravitatea lor. Mulțumesc Zeilor că mi-au dat un frate la care am văzut ce înseamnă tăria de caracter și am deschis astfel ochii asupra mea, simțindu-mi totdeauna sufletul încălzit de încrederea și iubirea lui. Că m'au ferit de copii incapabili ori schilozi. Că m'au izbăvit de retorică și poetică, în care cine știe dacă nu m'aș fi pierdut cu totul, de cădeam odată! Că am ajuns să ridic pe dascălii mei la onorurile la care credeam că aspiră — fără amănări și trăgăneli. Mulțumesc Zeilor că am cunoscut pe Apolloniu, Rusticus și Maximus, dela care am înțeles lămurit ce înseamnă a trăi conform naturei. Mulțumită Zeilor, că nimic nu m-a împiedecat a trăi după acest principiu; iar dacă n'am ajuns încă la perfecție, eu sunt de vină, că n'am ascultat îndrumările, — ba aș putea zice revelațiile lor. Că mi-au dat un corp care a putut îndura atâtea în viața această; că n'am căzut în cursele Benedictei ori ale lui Theodot; că am avut parte de o viață curată și sănătoasă. Că de și mânios uneori pe Rusticus, nu i-am făcut ceva de care să mă căesc acum; că mama căreia i-a fost scris să moară de tânără și-a petrecut zilele din urmă la mine. Că am avut cu ce alina multe nevoi și suferințe; că n'am ajuns să cer nimic dela alții; că am avut parte de o soție supusă, iubitoare și simplă; că am avut noroc de atâția dascăli cum se cade la copii. Că mi-au arătat leacuri contra scuiării de sânge și a amețelii prin vis la Cajeta. Că cu dragostea mea mare de filosofie n'am căzut în mâinile vre unui sofist nici nu m'am prins în cărțile unuia din ei, perzându-mi vremea cu cercetarea silogismelor ori cu tainele ascunse ale cerului.

Mulțumesc Zeilor și Ursitei că m'au ferit de toate acestea

Scris în țara Quazilor la Gran.

CARTEA II.

1.

Când te scoli dimineața zi așa: azi, cum voi eși din casă o să dau peste oameni răi, nerecunoscători, aroganți, șireți, invidioși, egoiști. Dar de ce sunt ei așa? Fiindcă nu știu ce e rău și ce e bine.

Eu însă știu lămurit că binele e realizarea frumosului în viață, iar răul a urîtului. Că omul care mi-a greșit e de o fire cu mine, nu prin sânge și origină, ci prin minte și ursită divină. Și de aceea nimeni nu e în stare să-mi facă vr-un rău. Căci cine oare m'ar putea îndupleca să fac ce-i urît. adică să mă mîinii ori să urăsc pe cel de aceeaș fire cu mine! Toți avem doar nevoie unul de altul, după cum picioarele, mâinile, genele ori falca de sus și de jos sunt făcute una pentru alta. De aceea dușmănia între oameni e în contra naturei; iar mânia și frica duc la dușmănie.

2.

Mă uit la mine. Carne, suflare și minte, — vezi ce ești! Lasă dar cărțile! Puțin și nu vei mai sufla. Ți-e scurt timpul. Sânge, oase, nervi, vine și artere: asta e carnea. Desprețuește-o ca unul ce stai în fața morții! Dar suflarea? Vânt, și atîta. Ba încă veșnic schimbător, căci la fie-care respirație unul intră și altul iese.

Rămâne mintea. La ea ridică-ți ochii și cugetă! Ești bătrîn și destul ai uitat-o. N'o mai lăsa în robie! Ajută-i să învingă egoismul și să privească în față, nu cu murmur ci cu liniște și seninătate și prezentul și viitorul.

3.

Pretutindeni domnește providența divină. Chiar întîmplarea își are rostul ei în eterna urzire și împletire a fenomenelor. Ursita mîină toată curgerea lumii. Trebuie să se îplinească mereu tot ce e necesar pentru armonia universului, din care

tu ești o parte. Iar pentru parte e bun tot ce ajută la menținerea întregului. Universul se menține însă numai prin transformarea continuă a elementelor și a combinațiilor lor. Mulțumește-te cu acest adevăr și ia aminte ! Înădușă-ți setea de cărți, ca nu cumvă să mori murmurând, ci liniștit și senin, cu inima plină de mulțumirea zeilor.

4.

Adu-ți aminte de când tot amâi toate, lăsând să treacă în zadar atâtea ocazii alese dăruite ție de îndurarea Zeilor. Simte odată ce e lumea asta în care te zbați și cine e domnul ei, din care curge existența ta ; vezi odată că măsura vieții tale se împlinește și că de nu știi să o trăiești cu seninătate, ea va peri ca fumul și vei peri și tu și nimica nu se va mai întoarce !

5.

Cugetă zi și noapte, nestrămutat, că ești Roman și bărbat și că faptele tale trebuie să arate tuturor majestatea unui caracter simplu și natural, ce pășește cu ochii mereu îndreptați la steaua iubirii, libertății și dreptății. Alungă gândurile celalalte toate și fă din acest adevăr temelia vieții tale întregi. Ușor ajungi la asta, dacă faci fiecare faptă a ta ca și cum ea ar fi cea din urmă a zilelor tale: fără grabă, fără patimă întunecătoare de minte, fără fătărnicie, fără egoism și cu resemnare în voia sorții. Vezi cât de puține ajunge să îplinești pentru a trăi o viață plină de seninătatea și fericirea Zeilor ! Căci ce mai pot cere oare Zeii de la unul care ține toate acestea ?

6.

Rușinează-te, rușinează-te suflete al meu ! Căci timpul trece și tu nu-ți dai seamă, cine ești și de unde vii. Iar viața pământescă e o clipă și a ta acuși se împlinește. Și totuși tu nu știi să te respecți, ci cauți fericirea ta aiurea, în sufletele altora.

7.

Ce te uiți la cele din afară? Caută mai bine în tine adevărul, iea aminte și nu lăsa să te bată toate vânturile. Fugi de sbuciumări deșarte! Căci vai de mulțimea celor ce se frământă mereu cu lucruri de nimic, ne având nici un ideal, care să le lumineze gândurile și să le arate calea.

8.

Să se fi nenorocit oare cineva fiindcă n'a putut pătrunde în sufletul altuia? Poate. Dar calea cea mai dreaptă la perzare e să nu-ți cunoști sufletul tău.

9.

Cugetă zi și noapte la întrebările acestea: «Ce este lumea din jurul meu? Ce sunt eu? Ce legătură este între mine și lume? Care-i partea mea în marele Tot? Ce este oare universul din care fac parte?» Gândește-te apoi că nu-i om pe lume, care să te poată împiedeca de a zice și a face ceea ce rezultă cu necesitate din firea totului din care faci parte.

10.

Drept grăește Theofrast, filosoful, când, stabilind scara greșelilor, zice că cele din poftă îndelung frământată sunt mai grele decât cele din mânie necugetată. Căci în mânie calci rațiunea, mânat par'că de o durere inconștientă mai tare de cât tine, pe când cel ce greșește din poftă nestăpânită se lasă învins de plăcere, arătând că e slab și nu știe să puie frâu sufletului. Drept deci și ca un adevărat filosof vorbește el, când afirmă că o greșeală făcută din plăcere e mai urâtă de cât una din durere. Căci cel dintâiu parcă a fost silit oarecum la păcat, pe când celălalt de bună voie s'a dat lui, lăsându-se târit la fapte rele, numai pentru a-și mulțumi pofta.

11.

Gândește, vorbește și lucrează ca și când clipa aceasta ar fi cea din urmă a vieții tale. A eși din lumea omenească nu-i

mare lucru, dacă sunt zei; căci ei n'au să te arunce la rău. Iar dacă nu sunt, ori nu le pasă de lucrurile omenești, ce mai înseamnă oare viața noastră într'o lume fără Zei și fără providență? Însă zeii există și lor le pasă de faptele noastre; dar depinde numai și numai de noi să cădem sau nu în prăpastia răului adevărat; căci nu-i rău pe lume de care să nu stea în puterea omului a se păzi. Cum ar putea oare acum cea ce nu atinge pe om să tulbure viața omenească? Nu din neștiință ori din neputința de a preveni și îndreptă a lăsat natura această desordine aparentă. Nu, nu se poate ca din slăbiciune ori scăpare din vedere să fi comis ea enorma eroare de a împărți binele și răul de o potrivă și la buni și la răi. Dacă însă viața și moartea, gloria și obscuritatea, durerea și plăcerea bogăția și sărăcia se împart de o potrivă la buni și la răi, cauza e că toate acestea nu sunt prin ele însele nici frumoase nici urite; prin urmare, ele nu sunt în fond nici bune nici rele cu adevărat, ci numai în aparență.

12.

Cum trec toate cât ai clipi din ochi! În lume oamenii, în timp amintirea lor. Ca atâtea și atâtea, altele pe care noi le simțim și din care mai ales unele ne ademenesc prin plăcere, altele ne îngrozesc prin durere, altele în fine ne fac să suspinăm de admirație pentru mărirea lor trecătoare. Păcat de biata minte omenească, că se frământă cu lucruri așa de subrede și vrednice de dispreț, josnice, peritoare și moarte! Și cine sunt aceia ale căror păreri și discursuri împart gloria? Dar moartea ce să fie? Dacă o privești drept în față și analizând-o, o separi de toate nălucile ce o învâluie, nu afli alt ceva într'însa decât un efect al naturii. Însă numai un copil se poate teme de un fenomen natural. Mai mult încă: nu e vorba numai de o operație a naturii, ci de o operație mai presus de toate folositoare. Cum stă omul în legătură cu d-zeu? Prin care parte a ființei lui? Și cum rămâne el când această parte se modifică? La toate acestea tu cugetă și ia aminte.

13.

Vai de cel ce se frământă zi și noapte să străbată tot ciclul fenomenelor, să se scufunde în toate adâncimile naturii, cum zice poetul și să deducă mereu din semne ce se petrece în sufletul aproapelui său, fără a înțelege odată că ajunge omului să se scoboare numai în conștiința lui, să se închine înaintea geniului ce domnește acolo și să-l slujească cu credință. Cum? Păzindu-l curat de patimă, vanitate ori nemulțumire în fața celor rânduite de Zei ori făcute de oameni. Căci ce vine de la Zei merită respect prin perfecțiune, iar ce vine dela oameni — iubire, știind că toți suntem de o fire, — ori milă, dacă fapta vine din necunoștință Binelui și a Răului, orbire ca și aceea ce ne oprește a distinge albul de negru.

14.

Să ai a trăi trei, — ori treizeci de mii de ani, tot nu uită că nu poți pierde altă viață decât aceea pe care ai trăit-o și nu poți trăi alta, decât aceea pe care o pierzi. Cât de lungă ori cât de scurtă, aceeaș viață! Căci clipa de față e egală pentru toți, iar clipele trecute, multe ori puține, trecute rămân toate de o potrivă. Ce pierzi tu este dar o clipă nebăgată în seamă. Nu poți pierde nici trecutul, nici viitorul. Căci nu-i al tău; și cine o să-ți iea, ce nu ai?

De aceea adu-ți aminte zi și noapte de aceste două: întâiu că fenomenele lumii acesteia se desfășură într'un cerc etern și neschimbat și e tot una dacă le privești una sau două sute de ani, ori o veșnicie întreagă; al doilea, că moșneagul ce moare stingându-se de bătrânețe și pruncul ce-și dă sufletul când nu apucase bine a deschide ochii, tot atâta prevăd: prezentul. Căci numai el este al nostru și numai el se poate lua dela noi. Iar ce nu-i al nostru nu ne poate lua nimeni.

15.

Bine zice Monim, Cynicul și frumos arată, că toate-s părere. Drept și de mare folos este să pătrunzi acest adevăr.

16.

Rău se face de rușine sufletul omului, când se amăgește, crezându-se cel din urmă pe lume și fără nici o însemnătate. Căci a murmură în contra celor ce se întâmplă, este o răsvrătire în contra naturii, din care tu cu toate cele din jurul tău, faci parte. Tot așa se desonorează sufletul, când prinde ură pe cineva și caută a-i face tot răul, cum vedem la cei porniți spre mânie. Se înjosește apoi când cade în robia plăcerii și durerii; când minte și se arată fățarnic în vorbă și în faptă; când nu-și orientează faptele și munca după un ideal superior, ci se lasă în toate la voia întâmplării, măcar că mintea spune și datoria cere, ca până și cele mai mici lucruri să aibă rostul lor. Iar scopul suprem al unor ființe înzestrate cu rațiune este să urmeze în totdeauna rațiunea și să se supue celei mai înalte împărții și celei mai înalte constituții: Universului și legilor lui.

18.

Viața ta, omule, — o clipă în timp, un punct în spațiu. Existența ta, — curgere eternă. Simțirea, — mister nepătruns. Trupul, — materie pornită spre descompunere și putrezire. Sufletul, — vârtej de vânt. Soarta, — enigmă nedeslegată. Gloria. — umbră trecătoare. Într'un cuvânt, trupul — fluviu curgător; sufletul — vis și fum. Viața — luptă necurmată, ori popasul scurt al unui drumeț străin. Slavă după moarte — uitarea. Unde vei ridica dar ochii? Cine oare te va mântui și îndreptă în această lume de amăgire?

Un singur lucru: Filosofia!

Dacă vei păstra geniul din sufletul tău curat și nevătămat, neclintit în dureri și plăceri, nefăcând nimic la întâmplare, alungând din gândul și faptele tale minciuna și prefăcătoria, nepăsător la ce fac, ori ce zic alții, privind cu liniște toate întâmplările trimise de soartă, știind bine că toate vin de acolo de unde vii și tu; dacă apoi pe lângă acestea vei simți că poți aștepta moartea cu seninătatea unui cuget împăcat, vesel, nevăzând în ea decât deslegarea elementelor din care se

compun ființele vii, — atunci ai ascultat-o și ești un înțelept, un filosof.

Atunci înțelegi îndată, că dacă elementele în eterna lor transformare și alergare de la un corp la altul nu sufăr nimic, cu atât mai mult n'avem cuvânt să privim cu teamă ori cu tremur transformările și disoluțiile tuturor lucrurilor din lume. Căci toate se fac doar conform legilor naturei. Iar natura nu cunoaște răul.

Scris în Carnul.

C. FEDELEȘ.

INSEMNĂRI

PRIVITOARE LA ISTORIA CULTURII NOASTRE

Alegerea mitropolitului primat.—În luna aceasta s'au făcut nu mai puțin de patru alegeri la scaunele episcopale. După zdruncinul din anul 1911, schimbările recente vin ca o alinare și o făgăduință.

Întrebarea tuturor e: cum va merge de acum înainte biserica? De bună seamă o perioadă de pace și reculegere va începe. Toate alegerile din urmă s'au făcut într-o atmosferă de grijă și de sfială. Preocuparea tuturor a fost să chibzuim mai bine decât în trecut. Trecutul însă nu poate fi deplin înlăturat.

Primatul țării a relevat, cu drept cuvânt, că «noi suntem cum ne-a făcut țara». Cuvinte smerite, dar pline de adevăr și de bun simț. Ele înseamnă că glasul trecutului nu va putea fi repede înăbușit. Schimbări adânci în biserică nu se pot aștepta dintr'o zi în alta. Ele trebuiesc pregătite din vreme, iar de pregătirea aceasta, «țara» nu s'a îngrijit până acum destul.

Mărturisirea primatului României e însă o făgăduială. Cine are conștiința că unele datorii n'au fost luate în seamă, desigur va lucra cu hotărîre și râvnă, pentru ca greșelele de până acum să nu se mai repete. Ajutat de clerici cei mai bine pregătiți, precum și de mireni cu sufletul apropiat de nevoile culturii religioase, actualul cap al bisericii noastre poate să desfășoare o activitate, din care să rămână urme luminoase în istoria culturii românești.

Reacțiunea spre bine, pe care o așteptăm de atâta timp în biserică, va începe să se simtă chiar din felul alegerii oamenilor cu care capul ierarhic al bisericii va hotărî să se înconjoare. Cu oameni slabi și fără pregătire, cele mai bune planuri vor rămâne zadărnice.

Să sperăm însă că anul 1912—care e atât de trist ca aniversare istorică—va fi începutul unei ere nouă în viața religioasă a poporului nostru.

M.

FAPTE, RECENZII, REVISTE

1. FAPTE.

ANTROPOLOGIE. *Geofagia.* Cercetările paleontologice din urmă tind să afirme, după conformația unor măsele, existența geofagiei în epoca preistorică. Faptul are o deosebită însemnătate fiindcă ar putea să explice existența geofagiei, astăzi. Intr'adevăr H. Hubert și alții semnalează triburi întregi în Africa occidentală, în Sudan, în a căror alimentație intră ca ceva foarte prețios *huma (argila)*, care se vinde și numai cei mai avuți își pot permite ca într'o zi să ingereze până la 2—3 kgr. de humă. Nu poate fi vorba de nevoia luptei pentru existență întrucât consumarea argilei are loc în ținuturi chiar foarte rodnice; explicația nu putea fi decât în transmiterea atavică a necesității la care eră împins omul primitiv.

ARTĂ. *Desemnurile de animale în ceramica greacă.* Animalele constituiesc un subiect ornamental important în ceramica veche. O lucrare de curând apărută, și consacrată special studiului acestor motive, de către Marin-Jean, artist și archeolog reputat, pune în evidență diferitele tipuri și chipul cum au fost reprezentate.

Ceea ce ne uimește mai ales în arta olăriei grecești, este unitatea estetică a operilor din toată epoca clasică, ce se întinde dela perioada pre-helenică și până în sec. III înaintea erei noastre. Trăsătura cea mai izbitoare în tot acest timp este caracterul *abstract* al desenurilor. Ele ne arată specia și niciodată individul. Olarul n'a desemnat un bou, un cal, un câine, ci bou, calul, câinele în *sine*, tipul, urmând în aceasta tendințele generale ale artei și ale gândirii eline. Acest desen abstract va fi de sigur schematic, fără să prezinte totuși acel rezultat de îndelungată observare, care după ce a examinat și grupat mulțimea amănunțelor, nu păstrează decât pe cele ce i se par esențiale. Olarul din Grecia veche, are spiritul abstract din naștere; el nu cunoaște natura și n'a lucrat niciodată după dânsa.

Din această pricină el face greșeli mari. Dar în orice caz e foarte

sensibil în ceea ce privește viața și mișcarea, pe care le redă în chip impresionant. Ne trăind în mijlocul naturii, el cunoaște puține animale și se mărginește să desemneze numai pe cele pe cari le vede în viața de toate zilele, la vânătoare și la ceremoniile religioase — calul, boul, taurul, berbecii, caprele, animalele sălbatice, câteva păsări și câțiva pești. Imaginația lui e săracă; el nu inventează nimic. Dar își iubește meseria, e conștiincios și repetind mereu aceleași forme le face din ce în ce mai bine.

În ceea ce privește mai ales olăria, impersonală mai întâiu, ea ajunge să rezume toate eforturile școalelor din Corint, din Beotia și din insula Rodos. Stilul, hieratic la început, se înalță repede și desemnul, la sfârșitul sec. VI, este deplin liber, ajunge fin și elegant, rămânând totuși abstract. În curând însă va veni decadența, sau mai bine zis transformarea artei olăriei. Olarii nu mai interpretează natura, ci o copiază foarte exact. Școala primitivă dăduse tot ce putea da. Epoca clasică a olăriei grecești se sfârșise cu totul.

G. L.

ARCHEOLOGIE. Partenonul, templul sfânt al Minervei, își duce azi bătrânețea într'un chip de plâns. Devastat de războaiele vechi și de lăcomia colecționarilor moderni, el își apropie repede sfârșitul.

Puternicile coloane de marmură pentelică pe cari le mai poleiește și azi încă soarele Greciei, despuiate de acoperișul lor, se înclină înăuntru, tinzând către o prăbușire definitivă, lovite de mâna criminală a lui Demetrius, de bombele Turcilor și ale Venețienilor; marea friză celebră în întreaga lume, e înbucătățită și risipită în Muzeele Europei de către barbarii timpurilor moderne.

Și nu e zi, în care aviditatea archeologilor să nu răpească din monumentul sublim o bucată cât de mică, spe a o duce și a o eticheta în vre-o galerie întunecoasă a vreunui colț de lume.

G. L.

BIOLOGIE GENERALĂ. *Originea vieții terestre.* Dacă transformismul darwinian sub forma lui evoluționistă a rămas până astăzi ipoteza științifică, mai în staare să explice varietatea nenumărată a speciilor existente; cu privire la apariția vieții pe planeta noastră, nu există încă o ipoteză care să fi rezistat în fața criticilor ridicate. Lăsând la o parte ipotezele teologice și teleologice s'a părut un moment că ipoteza mecanică prin jocul orb al forțelor naturii — faimoasa «generație spontanee» — ar fi dat cheia dezlegării.

Această ipoteză însă fu respinsă tocmai de spiritele pozitivistice de talia Lordului Kelvin — fizicianul englez — care nu s'a oprit să scrie că: «din materia fără viață nu se poate dobândi vitalitate fără influența unei materii deja însuflețite. Aceasta-mi pare un principiu tot așa de sigur ca și legea gravitației universale». *Deci omne vivum e vivo.*

Atunci ipoteza *Panspermistă* veni la rând să susție că *viața ca și materia și energia există veșnic în univers și că germini vitali sunt transportați dela o planetă la alta* cu bolizii ce rezultă din ciocnirea corpurilor planetare. Această ipoteză, susținută și de Lord Kelvin, a fost combătută de partizanii generației spontanee, cu argumente ce păreau hotăritoare. De curând însă cunoscutul fizician suedez S. Arrénius, reluă această ipoteză și ținând seamă de toate datele nouă ale fizico-chimiei răspunse tuturor obiecțiilor ce se aduseseră și formulă o nouă ipoteză panspermistă: *Ipotesa lui Arrénius*. Astfel în vechea ipoteză panspermistă faptul capital era că germenii vitali fie bacterii sau spori au nevoie spre a fi transportați prin spațiile interplanetare, sau intersiderale de un suport material provenit din sfărâmarea prin izbire a doi bolizi, sau a 2 corpuri cerești ce rătăcesc prin imensitatea spațiului. Obiecția ridicată contra acestui fapt capital din ipoteză era că izbirea e atât de violentă în cât totul se volatilizează și nu mai poate fi vorba de păstrarea vitalității germinilor. Arrénius arată puțința transportului germinilor fără suport material grație «*presiunii de radiație*», după care orice particulă ce ar avea un diametru f. mic — a zecea mie parte dintr'un milimetru — poate scăpa de acțiunea gravitației și dacă, dus de curenți, ajunge către periferia atmosferei planetei căreia aparține, este târâtă de radiațiile solare, care o electrizează ca și ele negativ și apoi o resping și astfel acea particulă poate traversa spațiile interplanetare, până când, intrând în atmosfera de atracție a unei nouă planete, va cădea pe ea fără să se distrugă prin cădere din cauza căderii încete condiționată de micimea germenului și acoio, găsind împrejurări prielnice, se va dezvoltă și viața va lua naștere pe această nouă planetă. Celorlalte obiecțiuni ridicate, că un germen își pierde vitalitate în spațiile intersiderale din cauza temperaturii joase de -273° sau 0° absolut — din cauza uscăciunii și a duratei, Arrénius răspunde prin experiențele demonstrative ale altor cercetători, cari au arătat, cum spori de bacterie sau de germini organici au perzistat la -251° luni întregi fără ca puterea germinativă să fie diminuată. De asemenea n'au pierdut puterea germinativă după mai mulți ani germenii ținuti în tuburile Crookes adică într'un vid enorm; iar Paul Becquerel a supus bacterii și spori acțiunii frigului (-253°) a vidului și uscărei absolute, fără ca vitalitatea lor să fie compromisă. O obiecție poate mai greu de înlăturat a fost atunci când s'a demonstrat experimental acțiunea sterilizantă, omoritoare, a razelor ultra-violete și această obiecțiune în ipoteza lui Arrénius a fost înlăturată, întru cât, după cum spune savantul suedez, în experiențele de laborator razele ultra-violete erau proiectate direct pe germini, pe când în univers razele solare ultraviolete au o acțiune de sigur infinit mai mică dacă se ține seamă că intensitatea lor este invers proporțională cu pătratul distanței. Astfel formulată ipoteza *Panspermistă* de Ar-

rénnius, pare pentru moment să răspundă științificește la problema originii vieții terestre. Cu toate acestea unii din partizanii «generație spontanee» n'au cedat și ei susțin, că cercetările ulterioare ale fizico-chimiei cu privire la sinteza substanțelor albuminoide, le va da dreptate.

I. I. N.

CHIMIE. *Diamant din cărbune.* Ocupându-se de acțiunea vaporilor de mercur asupra combinațiilor organice ale cărbunelui, chimistul *Fon Bolton* a stabilit că vaporii de mercur scot cărbunele din hidrocarbure cum este gazul aerian de iluminat și-l depun sub formă de pulbere amorfă. De curând, însă printr'o ingenioasă experiență destul de simplă, *Bolton* a izbutit, ca prin acțiunea lentă a vaporilor de mercur degajați încet, — încet de un amalgam oarecare, să separe cărbunele din gazul aerian de iluminat și sub formă cristalizată ca *diamant*. Cu toate că cristalele de diamant obținute până acum sunt foarte mici, descoperirea își are toată însemnătatea prin ingeniozitatea și simplitatea procedurii.

N. B.

GEOLOGIE. *Scientia*, No. 18 1911. *Luigi de Marchi*, *Nouvelles Théories relatives aux causes de l'ère glaciaire*. Autorul pornește această cercetare dela adevărul pe deplin întemeiat azi, în urma cercetărilor lui *Penk* și *Brückner*, că marile expansiuni glaciare sunt datorite unei scăderi de temperatură. În bilanțul unui ghețar rolul predominant revenind ablațiunii, procesului de fuziune al gheței, temperatura estivală medie deasupra a 2500 m. de altitudine fiind cu câteva grade superioară lui 0°, urmează că o scoborire cu 4° sau 5° ar putea reduce ablațiunea la zero și ar aduce o acumulare enormă de zăpezi, care ar cucerii văile și câmpiile sub formă de curenți de ghiață; căci ar fi greu să dăm drept cauză mărirea precipitărilor atmosferice, care ar presupune căderi de zăpezi hiperbolice, dacă mai ales am face din acestea un rezultat al unei măriri de temperatură, care ar consuma o mare parte din zăpadă.

După stabilirea acestui adevăr, autorul trece în revistă diferitele ipoteze ce s'au emis asupra cauzelor acestei scoboriri de temperatură, ipoteze ce se pot împărți în două grupe: 1) ipotezele astronomice; 2) cele meteorologice. Primele admit că erele glaciare corespund la epoci în timpul cărora pământul primește, în afară de atmosferă, o radiație solară de o intensitate mai mică; cele de al doilea, din contră susțin că ele sunt în raport cu variațiile transparenței atmosferei, variații ce ar avea de efect că bilanțul între cantitatea de căldură primită de sol la suprafață și cea iradiată de el, s'ar traduce, pentru o lungă perioadă de ani, printr'un deficit.

Cea mai simplă ipoteză astronomică e cea care admite oscilațiuni în radiația proprie a soarelui. Dar ea întâlnește multe greutăți; o mai

mică radiație solară ar determina o mai mică inegalitate de temperatură între uscat și mare, dar și între altitudini mari și mici; iar în perioadele de radiație întreagă, precum era terțiară, s'ar naște o mai mare inegalitate termică, în amândouă sensurile. Dar se știe că era terțiară se distinge printr-o mare uniformitate de temperatură în diferitele latitudini, pe când din contră cele anterioare—mezozoice—mai reci, se distrug printr-o mai pronunțată diferențiere climatologică.

O altă ipoteză astronomică e a lui Croll, care leagă perioadele glaciare de perioadele de excentricitate maximă a eclipticei, cele două emisfere având alternativ, în raport cu aceste perioade, ierni extrem de reci, de oarece, în urma deplasării absidelor, iarna cade, succesiv pentru fiecare emisferă, în afelie și la o distanță de soare mult mai mare ca cea actuală. În ipoteza aceasta, expansiunile glaciare ar trebui să fie nu simultane, dar să alterneze pe cele două emisfere, ceea ce glaciologii contestă. Pe urmă, la aceste ierni excesiv de riguroase ar trebui să corespundă veri mult mai călduroase ca cele actuale, ceea ce e o condiție contrară expansiunii ghețarilor. Croll evaluează scoborârea de temperatură cu ajutorul unui calcul destul de simplist, după care temperatura absolută a suprafeței terestre e pur și simplu proporțională cu cantitatea de căldură solară primită, și justifică astfel ușor o răcire cu câteva zecimi de grade. «Legea eră eronată în ea însăși, dar eroarea eră agravată de faptul că nu se ținea seamă de loc de secțiunile pe cari orice variație a echilibrului termic le produce în masele fluide ale atmosferei și oceanelor. După calculul lui Croll, la diferența, de cantitate de căldură solară primită de pământ la latitudini diferite ar trebui să corespundă diferențe de temperatură mult mai mari ca cele ce se observă realmente și la determinarea cărora conlucrează acțiunile moderatoare ale curenților aerieni și apoși și ale transformărilor vaporilor de apă.»

În ce privește ipoteza deplasării polilor, i s'a opus argumentul că glacifierea cuaternară învăluia polii (în poziția lor actuală), de toate părțile. Pe lângă aceasta, chiar admitând că marile glacifiări să fi predominat în basinul Atlantic și să le putem atribui unei coboriri a polului de partea aceasta, această coborire ar trebui să fi fost de mai multe grade, dacă vrem să explicăm prin ea răcirea de 4° sau 5° în regiunea alpină. La o deplasare așa de enormă ar trebui să corespundă un astfel de transport în masele oceanice în cât ar fi trebuit să rezulte o schimbare considerabilă în distribuția uscatului și apelor, însă aceasta e o ipoteză pe care geologii o exclud.

În scurt, fără a ne putea întinde prea mult asupra demonstrațiilor autorului, concluzia e că ipotezele astronomice nu sunt admisibile.

Ipotezele Meteorologice. Se știe că „temperatura solului și, deci

a aerului în păturile lui inferioare, atârnă de echilibrul între căldura primită dela soare prin atmosferă și cea pe care solul o iradiază în atmosferă însăși și în spațiu, acest echilibru fiind și el regulat de mișcările aerului, cari tind să egalizeze orizontal temperatura și să stabilească verticalmente o lege de micșorare determinată, care corespunde unei condiții de echilibru dinamic indiferent“.

Radiarea solară e puțin absorbită de aerul pur, dar impuritățile, praful atmosferic și picăturile de apă și acele de gheață ce plutesc în atmosferă, absorb mult căldura. Praful răspândit în aer exercită o mare putere de dispersiune și de difuziune asupra radiației solare ușurând în acelaș timp condensarea vaporilor, prin prezentarea nucleelor de condensare și contribuind astfel și la micșorarea transparenței aerului.

În ce privește absorțiunea razelor trimise de sol către aer, se știe că numai câteva fascicule de raze ultra-roșii sunt oprite în parte de aer, și s'a arătat că absorțiunea aceasta se datorește vaporilor de apă și anhidridei carbonice risipită în aer.

Echilibrul termic al solului atârnă de aceste două absorțiuni ce se desvoltă pe linii inverse. Autorul expune teoria lui Arrhenius care dă o importanță exclusivă anhidridei carbonice, căreia i-ar fi subordonată influența pe care o exercită umiditatea, considerând ca neglijabile variațiile transparenței pentru căldura solară. El atribuie variațiile geologice ale climatului variațiilor în procentul anhidridei din atmosferă. Cantitatea iradiată în plus sau în minus de sol, din cauza diferitelor puteri de absorbtione a aerului încărcat de acid carbonic, se manifestă ca o mărire sau micșorare a energiei termice superficiale. Răcirea produsă de o micșorare a acidului carbonic determină în urmă o micșorare a umidității absolute, și, vaporii fiind și ei absorbitori de radiații obscure, ar rezultă o sărăcie ulterioară prin radiare. Erele glaciare ar atârnă de o micșorare în procentul acidului carbonic.

De Marchi critică în felul următor teoria lui Arrhenius: „Meteorologul nu poate primi un calcul așa de schematic ca o expresie a legilor infinit de complexe cari conduc echilibrul radiant și distribuirea căldurei în atmosferă..... el se găsește în contradicție cu principiul fundamental în vigoare în Meteorologie ca în toate celelalte ramuri ale Fizicii, după care orice cauză care tinde să determine o variație în echilibrul fizic al unui sistem provoacă fenomene de reacțiune cari îi micșorează efectul. În cazul de față, aceste fenomene de reacție sunt reprezentate, pe lângă mișcările de convecție ale atmosferei și oceanului, mai întâi considerarea vaporilor de apă care atenuiază răcirea, fie în urma unei desvoltări corespunzătoare de căldură, fie pentru că ea oprește iradierea so-

lului grație formării de neguri și nori, în urmă prin schimbul continuu de CO_2 între aer și sol, între aer și mare, care e marele magazin regulator al echilibrului gazelor în atmosferă. Observația obișnuită ne spune că procentul de CO_2 variază într'un mod foarte sensibil, după anotimpuri, ore, presiune, vânt. El mai variază și dela un loc la altul, fiind firește mai ridicat în vecinătatea izvoarelor naturale sau artificiale de gaz și nu cred că se poate atribui acestor variații un efect asupra temperaturii, pe care să-l putem izola de suma efectelor meteorologice datorite tuturor celorlalte cauze".

Alt punct slab al teoriei lui Arrhenius e excluderea absolută a oricărei variabilități în transparența aerului pentru iradierea solară, ca și când n'ar fi în atmosferă decât gaz și vapori de apă transparentă. Dacă s'ar atribui, cu el, era glaciara la perioade de mai puțină umiditate, și, deci, de mai mică nebulozitate și pluviozitate, mai ales în lunile de vară, ar trebui să admită veri mai senine și deci, de o radiație solară mai intensă și de o ablațiune mai activă.

De Marchi introduce în studiul chestiunii amândouă felurile de transparențe, adică și cea pentru căldura solară. Introducând ambii coeficienți de transparență, de Marchi calculează că, atunci când acești coeficienți se micșorează simultan, chiar într'o mică măsură, avem o scădere a temperaturii medii, micșorare care se accentuează cu latitudinea până la cercul polar, pentru a se atenua începând de acolo până spre poli. Astfel, condițiile unei expansiuni glaciare s'ar explica printr'o stare turbure a atmosferei, care aduce o micșorare a transparenței pentru radiația solară, contrar de ce susține Arrhenius.

Ca dovadă autorul aduce următorul fapt: micșorarea temperaturii, dacă se ține seamă și de variațiile transparenței pentru căldura solară, atinge maximum la latitudinile temperate și subpolare, acolo unde s'a concentrat în adevăr cea mai mare expansiune glaciara, pe când dacă nu s'ar ține seamă decât numai de transparența pentru radiațiile obscure ale solului, scoborîrea de temperatură ar trebui să aibă maximum la equator.

Dar problema nu e rezolvată cu toată introducerea noului coeficient de transparență pentru căldura solară. Căci se mai naște întrebarea:

Admițând că erele glaciare ar corespunde unor perioade în cari starea turbure a atmosferei a fost la maximum, cum să explicăm această stare turbure? „*Ignoramus*, am răspuns acum 16 ani, și dau același răspuns și azi".

Totuși autorul vrea să creeze o ipoteză și introduce în expli-

care a erelor glaciare influența unui factor cosmic, presupunând că *pământul cu sistemul solar a străbătut nori de praf meteoric*. „Dacă n'aș fi prea sceptic în privința acestor argumente, zice autorul aș citi probă perioada cu adevărat diluviană pe care am suferit-o timp de mai multe luni în urma trecerii prin atmosfera coadei cometei Halley, cu certitudinea că dacă eu nu pot procura o dovadă în sprijinul modului meu de a vedeă, nimeni nu va putea să procure unul sigur contra lui. Și făcând aceasta n'aș fi de sigur mai îndrăgnet decât a fost de curând Nolke atribuind erele glaciare trecerei sistemului solar prin nebuloza lui Orion care s'ar găsi tocmai în urma sistemului solar, pe drumul pe care acesta îl străbate îndreptându-se spre Perseu, și explicând alternanțele erelor glaciare și interglaciare prin existența unor nuclee și lacune în nebuloza însăși. Nebuloză sau coadă de cometă, starea turbure a atmosferei n'ar trebui să fie atribuită absorbțiunei directe a căldurii solare prin masa ei, care este ultrararificată și risipirii în atmosferă a nucleelor minuscule în jurul cărora se operează condensarea vaporilor de apă“.

Cum vedem ipotezele se îndreaptă spre o combinare între factorii meteorologici și cei astronomici.

I. N.

PEDAGOGIE. *Ad. Ferrière* — (Caenolium) *Educația nouă*. Școala actuală nu corespunde adevăratului scop al educației care trebuie să tindă a forma oameni liberi, având cunoștințe fizice, sufletești și sociale, în stare să le asigure fericirea reală a vieții. În toate țările se caută mai mult a se forma cărturari și funcționari, cultivându-se aproape exclusiv individualismul și uitând să se desvolte spiritul de solidaritate.

«Liceul de astăzi — a spus-o Lansse, este anticamera tuturor birourilor. A venit vremea să se lupte contra acestui vechiu abuz și să se distrugă această rutină. Educația nouă și-a propus acest scop și poate număra până acum adepți zeloși, mai ales în Anglia, în Franța, și în America. Această mișcare pedagogică a avut drept principal inițiator pe Edmond Domolins, care a publicat în 1898 cartea sa *A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons*, care a avut un răsunet considerabil. În anul următor, el a deschis așa zisa *École des Roches*, care avu un succes uriaș. Aproape în același timp d-r Cecil Reddie, încercă în Anglia o metodă analogă și d-r. Hermann Liez, discipolul său, înzestră Germania cu trei școli de acest fel.

Aceste trei școli își împărtășeau școlarii după vrăste, dela 8—12 ani la una, dela 12—16 la alta, dela 16—20 la a treia, și principiul educației în aer liber le conducea pe toate.

Acest fel de educație se opune școalei în care copilul este închis între patru ziduri, prin viața la țară, prin înlocuirea cazarmei prin fa-

milie, unde se practică sporturi și lucrul câmpului, cari întăresc corpul, ocupațiunii manuale cari mlădiază mușchii. Invățământul intelectual nu e de fel nesocotit ci numai transformat prin mijloace cari îl fac mai interesant, câștigând atenția elevului, trezindu-i idei proprii și judecată. Lecțiile intuitive, ca spre ex. vizitarea uzinelor etc. joacă un rol foarte mare. Una dintre modificările programului constă în cursuri obligatorii și facultative și gruparea elevilor nu numai după vârstă ci și după puterile lor. Se înlesnește astfel profesorilor încredere în coeziunea și disciplina clasei lor, aceea ce înalță educația morală. Generația nouă învață prin aceasta să se guverneze singură, fără să i se dea o tutelă autoritară și obligatorie, lăsând-o să facă ce vrea, numai să tindă la bine și bazând raporturile reciproce dintre profesor și elev pe încredere și libertate.

Elevul din noua școală, este cetățeanul unei republici școlare în care se bucură de toate drepturile și unde își împlinește datoriile cu inițiativă și conștiinciozitate. Se impută acestui sistem că este mai costisitor decât altele și că nu dă o pregătire suficientă pentru examenele de stat, dar acest rău e numai din pricină că școalele noi sunt încă în perioada experienței, când nu contează decât pe propriile lor puteri. Dar când Statul le-ar recunoaște superioritatea și le-ar veni în ajutor, toți copiii ar putea beneficia de folosul lor.

G. L.

2. RECENSII.

DR. P. BERHECI. *Contribuții la «azistența copiilor găsiți»*. Este titlul unei teze de doctorat în medicină, susținută la Facultatea din București. Autorul, cu modestia cu care trebuie cercetate toate problemele serioase, își expune părerea cu privire la azistența copiilor găsiți, una din fețele marelui probleme a „*protecției primei copilării*”. Capitala însemnată a acestei probleme, a cărei cercetare și soluție se impune din ce în ce cu mai multă stringență, se vede din faptul că, deși natalitatea la noi e mare, deși alăptarea naturală e regula, totuși stăm mai rău decât foarte multe state cu natalitate mai mică și cu alăptare artificială, din cauza mortalității prea mari în prima copilărie.

Lucrarea d-lui Berheci, deși se ocupă numai de «azistența copiilor găsiți», prin istoricul acestei chestiuni, prin cunoștințele relatate de ce se face în țările apusene în această direcție, e destul de instructivă, și mai ales pentru cei pe care problema populației noastre îi preocupă în special.

N.

IOAN C. FILITTI, *Turburări revoluționare în Țara-Românească, între anii 1840—1843, (Analele Ac. Române), 1912.*

Fașcicula cuprinde: Complotul românesc din toamna anului 1840, cel dintâiu complot dela Brăila, al doilea complot dela Brăila (primă-

vara anului 1842), al treilea complot dela Brăila (primăvara anului 1843) și o sumă de documente anexate la sfârșit.

De obicei se crede că ceace se publică de Academiei e balast de bibliotecă, bun numai pentru specialiști. Adevărul e că unele din publicațiile Academiei ar merita cea mai largă răspândire și în publicul profan; ele nu sunt numai material pentru viitor, ci chiar lecturi interesante pentru prezent.

Pentru necunoscători, unirea principatelor și în genere renașterea noastră politică din cursul veacului al XIX e un fel de «cadou» datorit puterilor suverane,—o influență străină pe care am acceptat-o în mod pasiv. Se pomeniște doar de mișcarea lui Tudor, ca de un act sporadic și de puțină însemnătate. Adevărul e că în fiecare perioadă și la orice popor, viața e cu mult mai complicată, decât cum o arată paginile manualelor de clasă și chiar ale operelor istorice mai întinse. De aci farmecul documentelor: corespondențe private, memorii etc.

Publicația d-lui Filitti arată că în necăjitele noastre Țări eră o mișcare destul de vie, o ciocnire nu numai de înrăuriri străine, ci și de unele curente de spontaneitate națională.

Revoluția dela 1848 nu e un *deus ex machina* și fapta câtorvâ, ci se arată pregătită printr'o sumă de împrejurări mai depărtate, vrednice de a fi cunoscute cu deamănuntul împreună cu oamenii cari le-au pregătit.

T. I.

IOHANNES HOOPS: *Reallexicon der germanischen Altertumskunde*. Strassburg 1911. Pe la sfârșitul anului trecut a început să apară o carte interesantă pentru germaniști și anume un dicționar de antichități, pus sub conducerea profesorului din Heidelberg, Hoops. La această operă care va formă 3 volume, colaborează tot ce țările germanice au mai ilustru pe terenul germanisticii așa că dicționarul ce va apare nu va fi mai prejos de similarele sale privitoare la antichitățile clasice.

Prima fasciculă apărută cuprinde dela litera A până la *Backwerk* și ne poate da o idee de completul operei. În adevăr găsim o mulțime de articole interesante semnate de profesori renumiți. Astfel un articol interesant este acela asupra superstițiunii vechilor germani (*Aberglaube*) în care autorul (în 8 pagini) ne arată o mulțime de credințe germane interesante pentru cine se ocupă cu psihologia poporului. Tot așa de interesant este articolul asupra «agriculturii» (*Ackerbau*) pe care o împarte în: agricultura preistorică, agricultura din timpul Romanilor și agricultura din evul mediu, la popoarele germanice de nord și de sud. Diferite etimologii asupra semănăturilor și plantelor precum și asupra instrumentelor, ne arată modul cum se făcea și în ce constă agricultura la germani. Nu mai puțin interesante sunt gravurile din psaltiria din Utrecht și din calendarul anglo-saxon din Londra, în care se reprezintă scene din viața agricolă (aratul, secerarul, treeratul și ciuruitul).

După fiecare articol urmează o bibliografie bogată, care ne pune în curent cu cele mai noi apariții asupra articolului ce se tratează. Fotografii sau desene după cele mai multe obiecte antice germane, ilustrează articolele dicționarului. Astfel găsim frumoase exemplare de nicovale, de săcuri, de amulete cu inscripții, vase de pământ și chiar diferite feluri de scriere anglo-saxonă, unele cu glosele lor.

O astfel de operă este necesară oricui se ocupă cu limba și literatura germană și nu ar trebui să lipsească nici unui profesor germanist căci numai aci poți găsi o mulțime de informații cari, din cauza sărăciei bibliotecilor noastre, sunt greu de luat din opere speciale.

Tocmai terminasem această mică recenzie, când poșta îmi aduse a doua fascicolă care se întinde până la *Bretspiel* (312 p) și cum autorul spune că materialul este strâns, sperăm că în curând opera va fi completă.

T. IORDĂNESCU.

N. IORGA, *Un biruitor: Radu Șerban*, Vălenii-de-Munte, 1911.—O broșură de 49 de pagini, dar de un bogat cuprins sufletec. Figura lui Radu învie întreagă și pentru cei ce nu-l cunoșteau îndestul. Fiindcă în vremurile noastre, statul român are oareșicare legături cu monarhia dela Apus de lanțul Carpaților, cunoașterea vieții lui Mihai și a urmașilor săi până la Brâncoveanu are o însemnătate nu numai istorică.

Alături de această considerație, cărticica, în care se povestește vitejia lui Stroe Buzescu și a lui Radu Șerban, e o adevărată binefacere culturală. Astfel de publicații ar trebui răspândite până la prisosință în clasele unde elevii învață istoria țărilor noastre. Iar dintre oamenii maturi, cei ce se sunt încă nepăsători de ale neamului, să o citească și-și vor simți sufletul înviorat.

S.

PR. C. ANDREI, *Advenștii*, Ploiești 1912.

S'a ivit o curioasă manifestare în viața sufletească a poporului nostru.

Cultul rămăsese în forme neclintite și nediscutate de sute de ani. Prin contactul cu viața modernă, începe și cugetarea religioasă a fi schimbată. Incep mișcări de propagandă și formare de secte. Cei mai numeroși sunt până acum *Advenștii* (cam vre-o 5000). Credința acestor neo-creștini e însă veche. Aproape de împlinirea anului 1000 după Christos, se știe, mulți socoteau că lumea va pieri. Un oarecare Miller a reluat în St.-Unite această idee și a început a predica apropierea catastrofei care va nimici pământul.

În loc să fixeze acest eveniment la 2000 ani după Christos, el a hotărât însă luna Martie 1843. Mai pe urmă s'au fixat și alte date. Cu toate că minciuna s'a vădit de mai multe ori, sunt naivi cari propagă și azi adventismul.

De oarece se va creea un nou pământ, iar pe acel pământ locurile sunt mai dinainte împărțite, iar României îi vine ca parte numai o

moșie de 80.000 de locuri, predicatorii adventiști grăbesc cât pot înscrierea neofitilor în tabelele lor.

De reținut sunt două fapte: că sufletul poporului nostru are nevoie de cultură religioasă; și al doilea că noua sectă turbură statul, întrucât adventiștii nu admit serviciul militar.

Și în Transilvania și Banat, noua sectă se întinde.

T. U.

V. DRĂGHICEANU, *Monumentele istorice din județul Dâmbovița*, Buc. 1912.

O sumă de notițe istorice și de ilustrații cu privire la monumentele istorice din acest vechiu județ, de care se leagă o mare parte din întâmplările trecutului național. Cea mai istorică dintre toate regiunile noastre e cea dintre Câmpulung, Curtea-de-Argeș, Târgoviște și București, unde s'au perindat vechile capitale. Lucrarea de față dă și profanilor impresia de intensitatea vieții desfașurată pe acest petec de pământ.

Oștile întinse ating numai culmea evenimentelor. Descrierile regionale, pomenind și amănuntele, rămân firește, mai aproape de realitate.

Din istoria patriei, tinerii duc cu ei amintirea a trei, patru monumente mai însemnate. Fiecare însă ar fi bucuros să știe din ținutul unde s'a născut câtă parte de istorie i se cuvine, și ce urme a trecutului se mai găsesc pe acolo. Dacă s'ar face și dicționare istorice ale județelor, după cum s'a făcut odinioară dicționare geografice, nu e nici o îndoială că silințele în această direcție ar fi întâmpinate cu căldură și recunoștință. Incercarea de față, atât de isbită, e o dovadă.

P. I.

R. REITZENSTEIN, *Hellenistische Wundererzählungen*, Leipzig. Sub acest titlu Reitzenstein se ocupă cu aretalogia grecească, adică cu povestirile minunate, găsite în scrierile celor vechi. Fiindcă aci este vorba de perioada helenistică, adică cea după Alexandru cel mare, cuvântul *aretalogus* are încă însemnarea de *virtutes narrare* adică a povesti niște fapte pe care numai un zeu sau un erou le-ar putea face. În acelaș sens se exprimă și septuaginta τὰς ἀρετὰς θεῶν κηρύσσειν și profeții cari arată puterea lui Dumnezeu ἀρετὰς λέγουσι. În evul mediu însă *aretalogus* este *falsidicus*, *mendax*, etc. cum se exprimă Du Cange în dicționarul său.

În sensul acestor povestiri minunate este opera lui Reitzenstein, care le tratează la diferiți scriitori păgâni și creștini. Poate că nici o epocă nu a fost mai bogată în fantezie ca literatura grecească ce s'a scris după Alexandru Machedon și s'a continuat mult în epoca creștină. De aceea autorii grecești din aceste timpuri sunt foarte importanți pentru toți cei ce voiesc să se ocupe cu literatura comparată. Să luăm un exemplu: Câte lucruri interesante se găsesc în operele lui Lucian din Samosata, acel spirit de pamfletar, care n'a fost întrecut nici de moderni! Cele mai fantastice povestiri se găsesc în operele lui Lucian, povestiri a căror origină există la Indieni și Egipteni, dar cari s'au

transmis până la noi. Astfel povestea din *Philopseudes* cu vrăjitorul care citește dintr-o carte 7 nume și adună toți șerpii, ce băntuiau un ținut, pe cari îi arde prin suflarea sa, se găsește și în Alpi iar Sf. Ieronim, atribue minunea chiar Sfântului Hilarion. Nici vorba că origina acestei povești este indiană. Reitzenstein dă o mare importanță lui Lucian, și examinează izvoarele a o mulțime din scrierile lui.

Autorul crede că mare parte din aceste povestiri minunate au venit pe calea Egiptului, de unde grecii au împrumutat multe. Lucrul este numai în parte adevărat întru cât după Alexandru cel Mare și India are partea ei de influență asupra fantaziei grecești. Această afirmație o pot justifica prin viața și faptele lui *Apollonios* din Tyana, care nu eră decât un fahir indian.

În adevăr acest fondator al noului pitagoreism, care are o viață foarte lungă, este considerat ca un făcător de minuni care vindecă bolnavi, învie chiar morți și scapă din lanțuri și închisoare. El însă nu este decât un discipol al Yoginilor indieni și mulți au văzut în el un inițiator al lui Christos. În biografia, scrisă după un secol de către Philostratos, unde se povestește în 8 cărți, viața și minunile lui Apollonios, se descrie călătoria lui în India unde cunoscă filosofia acestora pe care o acomodează doctrinei pitagoreice, luând ca exemplu viața de asceză severă a Yoginilor. Mai târziu când Apollonios se duce în Etiopia și vede pe gimnosofiștii de acolo, îi găsește mult inferiori celor Indieni, a căror asceză îl minunase.

Poveștile minunate trecută în curând din literatura profană în cea religioasă (creștină) și imitarea ascezei noilor pitagorei și a cinicilor dă naștere monahismului și ascetismului creștin. Dacă cinicul *Salustiu* își puneă cărbuni aprinși pe carne și tot el suflă ca să nu se stingă, de ce călugărul *Ammonios* nu s'ar arde cu fierul roșu? Dacă Luchian scrie despre sfârșitul lui Peregrinos, de ce Atanasios n'ar scrie viața Sf. Antoniu și nu s'ar creia o literatură în care să se descrie viața martirilor și a monahilor, plină de minunile cele mai extraordinare, care literatură culminează în secolul V cu *historia monachorum* și *historia Lausiaca*.

În a doua parte a operei sale Reitzenstein se ocupă cu unele cărți apocrife ale noului testament, începând cu actele Sf. Apostol Toma. În această carte curioasă găsim o mulțime de lucruri creștine, dar multe cari își au origina la sectele eretice sau în literatura egipteană, cum este imnul sufletului care rătăcește prin atâtea locuri până să ajungă unde i s'a hotărât, imn ce corespunde cu similare egiptene sau siriene. Este curios că din aceste cărți apocrife a pătruns la noi o mulțime de obiceiuri, care se păstrează mai cu sfințenie decât preceptele sfinte. Astfel, de origină egipteană, transmisă prin cărțile apocrife, este credința că sufletul trece prin o mulțime de pericole (vămi) până să

ajungă la locul hotărât, care credință a ajuns să formeze subiectul picturilor murale din mănăstirile noastre. Tot asemenea găsim vindecări miraculoase, călătorii prin aer etc. atât la Egipteni cât și la scriitorii greci din timpul helenismului, lucruri ce s'au transmis și în cărțile apocrife.

Din mulțimea scrierilor apocrife din aceste timpuri de nesiguranță ale creștinismului se pot citi o mulțime de fapte ale apostolilor, cari de cari mai minunate. Astfel în faptele Sf. apostoli Andrei și Matei, imaginația autorului merge foarte departe. El le atribue o călătorie în țara antropofagilor, unde apostolul Matei se duce ca să-i convertească. Aci este prins și eră aproape să fie mâncat dacă nu venia apostolul Andrei ca să-l scape și să boteze pe sălbateci. În această scriere se atribue o mulțime de minuni și vrăjitorii Sf. apostol Andrei, minuni care toate își au paralele la Egipteni, Arabi și Asirieni.

Cam acesta este cuprinsul operei lui Reitzenstein care în 150 de pagini ne dă o mulțime de informații filologice și teologice asupra ultimelor timpuri ale bogatei literaturi grecești. De altfel autorul dă numai indicații, arătând izvoare pentru cercetări mai departe, așa că cititorul trebuie să aibă cunoștințele necesare atât filologice cât și teologice.

T. IORDĂNESCU.

3. REVISTE.

LA NATURE, 16 Februarie, 1912. *Exploatarea bogățiilor scufundate. Căutarea Fregatei «Lutine»*. Gândul de a smulge mării bogățiile scufundate, a îndemnat în toate timpurile la întreprinderi, care de multe ori însă am ruinat societățile financiare ce le încercaseră. Așa a fost și cu căutarea vasului «Amiral-de-Florence», ce făcea parte din Invincibila Armada, scufundat în 1588 în golful Tobermory (Scoția). Acest vas, armat cu 40 de tunuri de calibru mare, eră comandat de amiralul Gaspar de Suza, care mănca și bea numai din vase de aur. Pe el se spune că se află un tezaur de războiu de 200 de milioane, și numeroase obiecte sacerdotale de mare preț, pe care le luaseră cu ei episcopul și cei 8 preoți ce întovărășiau expediția; se găsea de asemenea și coroana destinată prințului spaniol ce trebuia să se urce pe tronul Angliei, după cucerire.

Multe încercări au fost făcute de atunci pentru a găsi acest vas, însă au rămas fără rezultate, până în 1905 când o societate din Glasgow a reușit să scoată arme fin cizelate, unele semnate de Benvenuto Cellini, și vre-o sută de monede.

Cu perfecționarea mașinilor, s'au format însă și mai multe societăți pentru exploatarea bogățiilor scufundate. Una din ele a ajuns la rezultate interesante.

În toamna anului 1799, fregata engleză «Lutine», care avea pe bord vreo 30 milioane de franci, a naufragiat aproape de Terschelling, în fața Zui-der-zeei. În cursul veac. trecut, vre-o 15 expediții s'au organizat pentru căutarea acestui vas. În 1855 niște olandezi au reușit să scoată o cantitate oarecare de monede de aur și argint, dar în 1900 nu s'a mai găsit corabia la locul arătat de hărți.

În 1911, încercatul căpitan Gardiner, comandantul unui vas prevăzut cu o pompă care poate aspira din fundul mării pe un tub larg de 50 cm., 1700 de tone de nisip pe ceas, a căutat din nou acea epavă. Cu toate încercările n'a găsit-o la locul indicat. Studiind însă curenții marini, a descoperit direcția în care fusese purtată, și punând pompa în mișcare a săpat un canal pe calea bănuită; ridicând din fundul mării mai multe mii de tone de nisip, a dat peste fregata «Lutine». Eră sub un strat de nisip gros de peste 9 metri. Rămâne numai să pescuiască tezaurul. Furtunile în acele regiuni sunt însă foarte dese (marinari le numesc cîmintirul oceanului) și foarte neașteptate și violente. Singur vântul de est eră prielnic. Nu rămâne altceva de făcut lui Gardiner, decât să țină vaporul sub presiune și să plece — zi sau noapte — îndată ce timpul devenia favorabil. De multe ori însă, trebuia să se întoarcă, înainte de a fi pus pompa în mișcare. Cu toate acestea, în cursul verii, Gardiner, a reușit să desnomolească aproape complet partea din dărăt a fregatei, unde eră tezaurul, și în Septemvrie macaralele scoteau din fundul mării câteva tunuri, multe ghiulele, și 2 ancore, fiecare câte 3 tone, precum și vre-o 2—3 sute de monede. Timpul rău însă a întrerupt lucrul în primele zile ale lui Octomvrie.

Se așteaptă primăvara, pentru, reînceperea lucrărilor. V. C. A.

LA REVUE, 1 Februarie, 1912 *Medicina la Niniva*. Săpăturile făcute în anul trecut, pe locurile vechi Ninive, ne-au descoperit că știința și practica medicală, făcuseră progrese importante în Asiria, cu șeaze sute de ani înaintea erei noastre. Din cele 20.000 de tăblițe găsite, care făceau parte din biblioteca lui Assurbanipal, marele cuceritor al Egiptului și al Babilonului, și care a mutat în urmă pe supușii săi în orașele Samariei, o bună parte sunt privitoare la terapeutică sub formă de rețete medicale. Astfel unele d'n ele prescriu contra colicelor, ca bolnavul să se târască pe jos și să i se toarne apă rece pe cap. Cele mai multe dintre tratamente sunt sfaturi simple și câte-odată și foarte naive. Celor cari beau prea mult li se recomandă să se abțină de la orice lichid; celor ce suferă de indigestie, să nu mai mănânce absolut nimic! Medicamentele cele mai des întrebuințate erau untdelemnul, untul de ricin, siropul de curmale, mierea și sarea, se întrebuințau foarte mult și masagiile.

G. L.

PETERMANN'S MITTEILUNGEN (Februarie 1912), cuprinde un foarte interesant studiu asupra evoluției geografiei. Banse observă că punctul critic al acestei științe a fost vremea lui Humboldt și Ritter, când era vorba să se ridice geografia din starea de disciplină ajutătoare istoriei la rangul de știință neatârnată. Pe Humboldt însă l-a preocupat mai mult înțelegerea a ceea ce numim Cosmos, decât înțelegerea științei geografice ca știință. Ritter, sub influența lui Herder, se ocupă prea mult de om, iar marza lui operă „geografia comparată“, ajunse către sfârșit aproape la nivelul unui Büsching. O. Peschel continuă pe K. Ritter, dar e mult mai critic, până ce, în sfârșit, Fr. Ratzel întemeiază autropogeografia, ridicând problema relației dintre om și pământ la nivelul unei doctrine reprezentată științific în opere de mare însemnătate. Astfel se corectează direcția lui Ritter.

Richthofen la rândul său corectează pe Humboldt, aducând pe geograf din Cosmos la suprafața pământului. Cu toate că la început privea autropogeografia numai ca un capitol, mai târziu o recunoaște ca una din cele trei mari părți ale geografiei, iar încercarea unora (a lui Gerland) de a lăsa pe om în seama istoriei a adus o reacțiune care a întărit și mai mult însemnătatea autropogeografiei.

După părerea lui Banse, geografia rămăsese încă dualistă până la Hettner, care, cel dintâi, îi dă un caracter unitar, privind învelişurile planetei fără-părtinire. (E vrednic de observat aici că înainte de 1903, punctul acesta de vedere fusese reprezentat în literatura geografică română: *Problemele geografiei contemporane, ca știință despre Cosmos*, 1900).

Cu acest ultim pas, geografia ajunge o știință unitară (Einheits-geographie).

Autorul acestui însemnat studiu observă că neajunsurile geografiei au venit de pe urma faptului că cei ce s'au apropiat de studiul acestei discipline n'au avut o vedere destul de filosofică, ci au venit sau din spre științele naturale sau din științele istorice. De aceea n'au priceput că metoda are precădere asupra materialului de cercetat, că prin urmare, spre a deveni geograf trebuie întâiu de toate nu să rezolve probleme mărginite, ci să pricepi însuși întinderea și articularea problemelor acestei științe. Față de atâți autori superficiali cari socot de bună credință că geografia e o simplă față a geologiei, Banse declară că geografia e în primul rând o știință filosofică: *die Erdkunde ist keine Natur-sondern eine Geisteswissenschaft*“.

Mai departe, Banse se arată protivnic al geografiei generale. El crede că trebuie să plecăm din geografia regională. E mult adevăr și în această observare. Mai just ar fi credem, dacă am zice că:

geograful trebuie să se ocupe și de studiul câtorvâ fenomene în concreto.

Vom reveni asupra acestui subiect, când întregul studiu al lui Banse va apare.

s.

SCIENTIA, *Revue Internationale de syntèse scientifique*. No. 17, 1911. (Die Entstehung der Bodenwirtschaft).

Ed. Hahn. *Les origines de l'économie agricole*. Asupra fazelor de viață economică prin care a trecut omenirea, cu toate discuțiile ce s'au făcut în jurul problemei, n'avem încă cunoștințe sigure. Deci, orice cercetări în direcția aceasta sunt interesante și bine venite.

Autorul pornește această cercetare dela faptul că Europeanii, în expansiunea lor colonială, au întâlnit pe lângă popoare cari aveau o cultură a solului mai mult sau mai puțin dezvoltată, popoare care *ignorau cu totul cultura solului*: în cursul călătorii lor în Noua Olandă și în Tasmania, Olandezii au cunoscut popoare, cari, ca și Boschimanii din Africa de Sud, trăiau fără să aibă vre-o cultură a pământului. Până în epoca în care a fost descoperit, întreg *continentul* Australiei aproape n'a cunoscut această formă de activitate economică. «Ne găsim aici în fața unei aglomerații... ai cărei membri mai mult sau mai puțin înrudiți între ei și trăind în orice caz destul de multă vreme într'o izolare aproape completă de lume, au rămas la faza cea mai rudimentară a economiei umane, adică la o fază pe care trebuie, cel puțin ipotetic, trebuie s'o considerăm ca generală și pe care avem obiceiul s'o denumim faza *colectorilor* (Sammler).» Deși vânătoarea constituia ocupația lor principală, totuși ei nu erau propriu zis un popor de vânători, pentru că vânatul eră rar în Australia și procedeele de vânătoare puțin perfecționate. Cea mai mare parte a nutrimentului o scoteau din lumea *vegetală*, și sarcina de a o procura cădea femeii. De curând se mai știe că *latura ideală*, ritualul tribului australian, ocupă aproape jumătate din viața bărbatului. Sute de negri rămân reuniți săptămâni întregi în misterele totemice masculine. Trebuie să presupunem că femeile posedau procedee particulare pentru prepararea conservelor, pentru aceste timpuri absorbite de cultul lor religios. Tot la Australieni se găsesc și primele începuturi ale unei adevărate culturi a plantelor. «Australia Occidentală este o regiune din cele mai deșerte și în care, ca dealtfel în tot restul Australiei, seceta și inundațiile se succed afectând o intensitate teribilă. Astfel, n'avem să ne mirăm văzând mlaștini alături de locuri deșerte. Din aceste mlaștini femeile extrăgeau, cu ajutorul uneia din uneltele cele mai vechi și cele mai răspândite în lumea întreagă, cu ajutorul casmalei de lemn, rădăcini de Yams, o formă sălbatecă a Dioscoreelor, care, în formele ei cultivate, a procurat în unele regiuni ale Indoneziei o importantă plantă cu tubercule. Ele tăiau capetele acestor rădăcini și le replantau în găurile primitive ale mlaști-

nilor. Capetele acestea erau ele prea fibroase sau prea amare? Fapt e că ne găsim aici în prezența unui prim început al unei culturi a solului care manifestă o direcție determinată...»

În fața acestor fapte, Hahn se 'ntreabă: cum s'a putut admite ca niște vânători nomazi, «după ce numai vor fi înlănțit prada lor de vânătoare, să fi devenit păstori, și dedându-se pe urmă culturai cerealelor, adică unei ierbe sălbatice, să se fi transformat în agricultori. Această ipoteză nu explică modul în care s'a operat trecerea dela ce eră odată o buruiană sălbatcă la ceea ce a devenit mai târziu o cereală.» Hahn părăsește această explicare și admite că începutul lucrării pământului a putut și chiar a trebuit să se lege în modul cel mai natural de cultura plantelor alimentare ale omenirii primitive, precum tubercule, rădăcini, cepe și grăunțele feluritelor fructe.

«Colectorii (Sammler) nomazii ei înșiși erau siliți să se întoarcă, la perioade determinate, în locuri determinate. E ușor de presupus că ei găseau în vechiul lor habitat grăunțe tinere a căror înrudire cu o hrană anterioară apărea precis în ochii tuturor. E tot așa de ușor de presupus că pentru a asigura tuberculelor o mai bună conservare și pentru a le pune la adăpost de atingerile amicilor și dușmanilor, le 'ngropau în pământ unde le regăsiu nu numai în toată frăgezimea lor, dar încă având și mlădițe tinere. Nu eră aceasta o indicație în ce privește chipul cum trebuiau să procedeze spre a cultiva aceste plante alimentare așa de importante?»

Pe baza acestor constatări, Hahn admite că începuturile culturai solului consistă în ceea ce noi numim azi *grădinărit*. (Romanii cel puțin aveau un zeu al fructelor și o zeiță a florilor). În prezența a câmpuri imense, dar monotone, se 'ntreabă Hahn, și a unor varietăți rare de cereale, cum se mai poate admite ca agricultura să se fi introdus ca singurul și unicul mod de cultură și ca grădina care, chiar după biblie, ar fi precedat câmpiile de grâu, să nu fi jucat decât un rol cu totul secundar. Însă-și *evoluția utilajului* vorbește în sensul acesta. Agricultura, la începuturile ei, n'a cunoscut decât uzul *uneltelor celor mai simple*, și astfel, zice Hahn, «acum câțiva ani și de acord cu Frederic Ratzel, am numit, după principala uneltă întrebuințată, «cultură cu securea» această formă de cultură care n'a suferit încă transformare prin faptul adoptării cerealelor în calitate de principală plantă alimentară și prin faptul introducerii marilor animale domestice ca ajutoare pentru uzul uneltelor de tracțiune.» Am văzut, mai sus, că australiezicii se serveau cu casma de lemn. Când animale există în cultura aceasta, de cele mai multe ori sunt cele mai mici: câinele, porcul, găina, și rolul lor economic e cu totul fără însemnătate. Urme vizibile din starea aceasta veche de lucruri se găsesc și la noi, în nord, mai ales în grădina țaranului nostru unde plugul nu pătrunde nici-

cdată, și ca și în vechea cultură, femeia a păstrat în aceasta o situație preponderantă. Țăranul e al câmpului și al plugului, țărancă a grădinei.

Vedem, din aceste prea sumare considerații, cum acest capitol al geografiei economice se leagă strâns de etnologie și chiar, cum s'a putut vedea dintr'o indicație fugitivă, cu știința culturii, cu religiunea.

I. N.

REVUE SCIENTIFIQUE. Ianuarie, 1912. *Transmiterea ereditară a caracterelor câștigate*. Fapte experimentale câștigate vin să întărească și mai mult convingerea că o parte a caracteristicelor ereditare ale organismelor își pot avea originea în adaptarea la o nouă condiție de viață. Astfel d-l Pictet, în urma cercetărilor experimentale, citează cazurile mai jos expuse, care constau în transmiterea unor caractere, câștigate de către părinții, progeniturii lor. Aceasta e privitor mai ales la hrănirea larvelor. Omizile lepidopterelor se nutresc adesea anevoie cu frunzele ce nu sunt acelea pe care le mănâncă în deobște speța lor: creșterea li se încetinește, talia se micșorează și fluturii care se nasc din ele sunt mai mici și mai slăbănogi decât în condițiile obișnuite. Însă dacă noul regim se continuă cu indivizii următoarelor generații, în multe cazuri hrănirea se face mai bine și semnele de inferioritate tind să dispară. La a treia și a patra generație, adaptarea pare a fi cu desăvârșire statornicită și larvele nu mai sunt stingherite de noul regim, ceea ce ar arăta că ele moștenesc, dela părinții lor o *habitudine* nouă pe care ei au fost siliți să o deprindă și chiar să o desăvârșescă.

Al doilea caz citat de d-l Pictet e *Lasiocampa quercus*, care obișnuie se hrănește cu frunze de stejar, de rozacee, etc. E de însemnat că omizele acestei categorii au deprinderea de a se nutri cu foi începând a le roade de pe marginea laterală; deschiătura gurei le e alcătuită după grosimea frunzelor și nu pot trece o anume limită. Indivizii uneia din aceste grupe sunt hrăniți cu *Evonymus japonicus* și socotiți ca dovadă; cei din al doilea grup sunt puși în fața frunzelor de brad. Pentru a-i mânca, omizile acestui din urmă grup procedează mai întâi ca pentru frunzele plate și încearcă a le apuca din spre coaste, dar fiind că mandibulele nu pot să se deschiză indestulător, ele se istovesc în eforturi zadarnice. Însă unele ajung vârful frunzei și după ce o rod, ele continuă să se hrănească rozând în grosimea acesteia. Faptul de a prinde frunzele de sus în jos și a le scobi, pe când, obișnuie, frunza e apucată din spre coastă și mușcată, constituie noua deprindere.

A doua generație a acelorași vietăți, puse în fața frunzelor de *Evonymus*, caută acum a le apuca dela vârf, parcă și-ar fi pierdut deprinderea de a se nutri cu frunze plate. Și e interesant de observat că, revin cu greu la vechea obișnuință a speței. Astfel se arată și prin cele povestite că, unele spețe capătă, relativ ușor, însușiri noi și le transmit prin ereditate generațiilor următoare.

E. C.

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ.

BIZARERII... NATURALE.

Citiam nu de mult într-o revistă că în natură nu e totul armonic, că sunt și numeroase dezarmonii, că pe lângă eunitățile formelor, echilibrul proporțiilor, eleganță, grație, natura se dedă și la creațiuni neimaginabile, la bizarerii și extravagante.

Dacă această constatare n'ar fi o simplă introducere pentru a atrage atenția cetitorilor asupra unor organisme, ce par monstruoase prin disproporția organelor, prin totala lipsă de grație—așa cum o judecăm noi,—am avea dreptul să bănuim seriozitatea autorului.

Căci, de fapt, «armonie» și «dezarmonie», «grație» și «lipsă de grație» sunt aprecieri subiective și ceea ce interesează pe naturalist e stabilirea, pe calea cercetării obiective, a raporturilor dintre forma organismului, și condițiile sale de traiu. Pentru el ființa cea mai lipsită de echilibru în alcătuirea părților, organismul cel mai disgrățios, este—atâta vreme cât există—in perfectă armonie cu împrejurările în care el viețuiește și abaterile cele mai curioase, dela formele cunoscute nouă ca tipice, nu dovedesc altceva decât existența unor condiții de traiu pe care nu le cunoaștem în mod îndestulător.

Biologia modernă a stabilit, cu numeroase și variate probe, că existența unui organism este rezultanta a doi factori, pe cari cunoscutul biolog Le Dantec îi numește, pentru prescurtare, *A.* și *B.* Factorul *A* cuprinde totalitatea condițiilor interne de existență: forma, structura, compoziția chimică...; factorul *B* cuprinde totalitatea împrejurărilor externe: tem-

peratură, umiditate, presiune, compoziția chimică a mediului, contactul cu alte organisme, etc. etc.

Dacă unul din factori variază, rezultanta este alta. Această variație nu poate oscila însă decât în anume limite, altfel existența organismului e periclitată. Totuș, în aceste limite, poate varia factorul *A* sau factorul *B*; în amândouă cazurile individul nu mai e identic acelaș după o primă variație. Aceste variații sunt însă, în genere, așa de mici încât individul rămâne asemănător — nu identic — cu sine însuși tot cursul vieții.

Sunt totuși cazuri când variațiile sunt mari și individul trebuie să sufere considerabile modificări spre a se menține în condițiile nouă de traiu. Dacă aceste modificări persistă, individul a obținut o *variație* și poate deveni strămoșul unui neam nou.

Aceste fiind spuse, să examinăm un grup de animale foarte bizare, extravagante, și apoi să expunem împrejurările speciale în care ele viețuiesc, explicând cu această ocazie și foloasele pe care le au aceste ființe din însușirile lor monstruoase.

II.

Nu sunt 50 de ani de când oamenii de știință afirmău, cu deplină convingere, că în fundul mărilor și oceanelor, anume sub adâncimi mai mari de 500—600 metri, nu mai sunt ființe, — nici animale, nici vegetale. Explorările făcute de atunci încoace au dovedit netemeinicia acestor canvingeri și au adus la lumină o lume cu totul nouă și bizară. S'a stabilit astfel că fundurile cele mai adânci ale mărilor și oceanelor — până la 8.000 și 9.000 de metri — au locuitorii lor, variați și bizari, bine conformați însă pentru a duce o viață, nu mai rea decât în alte medii mai puțin neprielnice vieții.

Spre a nu supune la o prea grea încercare răbdarea cetitorilor, voi descrie, din această lume de basme, numai câteva soiuri de pești și condițiile speciale de traiu în fundurile adânci — în regiunile abisale — ale mărilor și oceanelor.

Iată un fel de pește, cum se cunoaște chiar și după forma trupului și a aripioarelor, iată un chip de *Malacosteus niger*

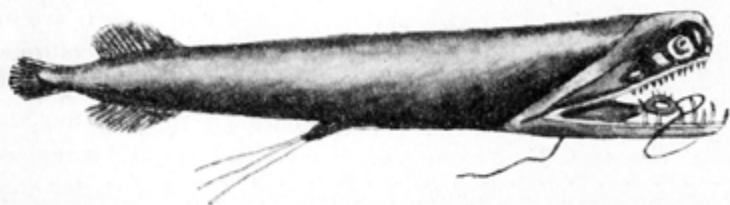

Fig. 1. *Malacosteus*.

Sub ochi și spre colțul gurii are câte o pată ce scânteiază, luminând calea peștelui și ipnotizând bieteile victime pe care le devorează cu dinții săi de panteră.

(fig 1) ce trăiește pe fundul mărilor pe la 1.500 m. adâncime și n'are decât 13—14 m. lungime. Priviți însă cegură enormă

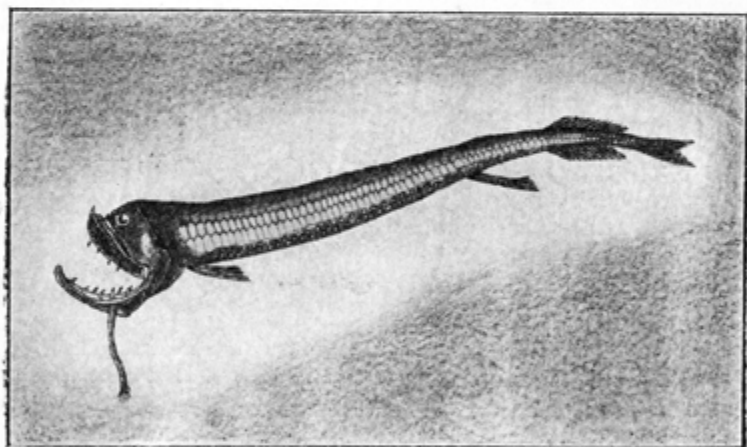

Fig. 2. *Stomias*.

Pește care aruncă atâta lumină încât poate fi numit farul abisurilor : un far care atrage pe bieții călători ai locului către o gură enormă și armată cu dinți ca niște cue.

față de mărimea trupului și ce dinți de fiară pe falca de jos! Pe capul său, ce n'are botul ascuțit caracteristic altor pești,

ci e trunchiat, sunt niște plăci cari luminează la întunec. Una din plăci vine sub ochi, cealaltă spre colțul gurei. Amândouă produc lumină destul de intensă, dar nu cu acelaș luciu. Placa de lângă ochiu are lucire aurie, cea dela colțul gurii are lucirea verzuie. Un Diogene C. F. R. cu două felinare colorate!

Și ca număr de plăci luminoase, și ca mărime a gurii și ca lungime a colților, acest pește curios e întrecut de *Stomias boa* (fig. 2). Acesta n'are numai câte 2 plăci luminoase pe fiecare parte a capului, ci posedă pe fiecare parte două rânduri de plăci scânteietoare; iar gura sa enormă și cu dinți ca niște cuie ne îndreptățesc să credem, că această dihanie abisală — trăește pe la 4 000 de metri — este o fiară foarte de temut, pentru ființele ce vin în atingere cu ea.

Nu mai puțin curios este *Stylophthalmus* (fig. 3) care are și el multe plăci luminoase, dar ceea ce-l face mai interesant

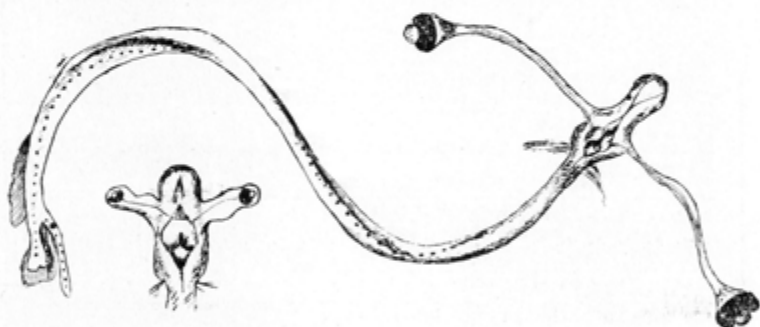

Fig. 3. *Stylophthalmus* (găsit la 2.000 m. în Oceanul Indian). Tot sforțându-se să iscodească mediul i-au eșit ochii din cap și i-ar fi pierdut cu totul dacă pielea nu se lungea să formeze cele două codițe ce samănă cu cornițele de melc.

e modul de așezare al ochilor. Pe laturile capului se văd două prelungiri mari, ce par două cornițe de melc, și în vârful acestor prelungiri sunt doi ochi mari, bulbucați.

Toate aceste neamuri de pești au, cum se vede, felinarele lor proprii, cu cari luminează mediul în care cu ochii pândesc prada și o apucă, dacă le vine la îndărmână.

Sunt însă în fundul mărilor și pești orbi, cari au însă alte mijloace de explorat mediul, anume cârje de pipăit calea, tentaculele.

Fig. 4. ne arată un *Bathypterois longipes*, pește ce trăește în Ocean la adâncimi cari variază între 800 și 1500 de metri.

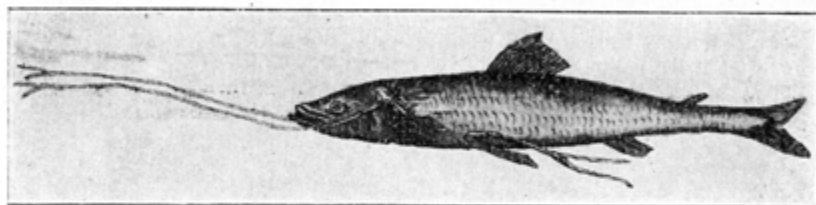

Fig. 4. *Bathypterois*.

Având ochii rău dezvoltati și nici un mijloc de a-și lumina calea, acest pește pipăie prudent înaintea și pe laturi și se îndreaptă unde se crede în siguranță.

Acesta n'are plăci luminoase și ochii sunt foarte mici, improprii slujbei lor. În schimb labele aripioarele dinainte, au câte un soi de deget lung, lung de tot, care se îndoaie spre bot și se întinde departe înaintea, pipăind în dreapta și în stânga și aducând animalului știri despre cele ce se petrec în mediul înconjurător. — Nici restul corpului nu rămâne expus vrăjmașilor sau ne pus în curent cu situația locului de traiu, căci niște tentacule de pe aripioarele dindărăt pipăie neconținut în toate direcțiile.

Pe la 2.700 m. adâncime în părțile de nord ale Oceanului Atlantic, s'a găsit un alt pește bizar, *Eustomias obscurus*, orb ca și precedentul și înzestrat cu lungi tentacule exploratoare. Aceste tentacule au la capete câte o umflătură din care pornesc mai multe degețele ce pot pipăi o mai mare suprafață dintr'o dată.

E cu atât mai trebuitor un asemenea aparat de explorare cu cât animalul duce o viață sedentară, ascuns în nămol. Nici nu e în stare să se miște mult, de oarece n'are aripioare decât foarte rău dezvoltate.

Cam la fel este și *Macrostomias* (fig. 5) ce are și ochi și puncte fosforescente și lungi pipăitori.

Fig. 5. *Macrostomias* (găsit la 1880 m. în Golf Guinea). Are un organ lucitor sub ochi, 18 între prelungirile din dreptul urechilor, 146 formând un șirag lateral și alte 179 formând un șirag dealungul burtei.

Tot tentacol de pipăit are și bonducul *Melanocosteus* (fig. 6). La acesta tentacolul e o modificare a unei mici părți din aripioara dorsală, și cu el se slujește și pentru a explora me-

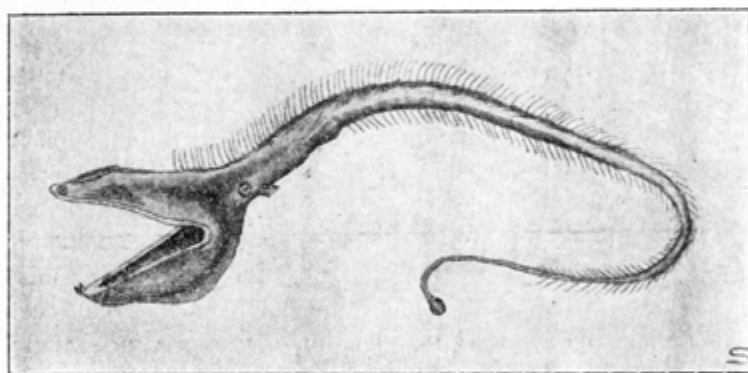

Fig. 6. *Melanocosteus Krechi*.
Unul despre care s'ar crede că agită steagul păcii, dacă sub steag nu s'ar vedea o gură de iad

diul și, probabil, pentru a amăgi animale mai mici cari vor fi luînd acest tentacol drept un vierme. O asemenea nadă au și alți pești, cum e Somnul, de pildă.

Lipsit și de tentacule este hidosul *Eurypharynx pelecanoides* (fig. 7), peștele cu bot de pelican, descoperit în 1882, pe coastele Marocului spre 2.300 m. adâncime. Acest pește

are abia jumătate de metru, dar pe când trupul e subțire ca de șearpe, capul este enorm, și, cași ciocul pelicanului, are

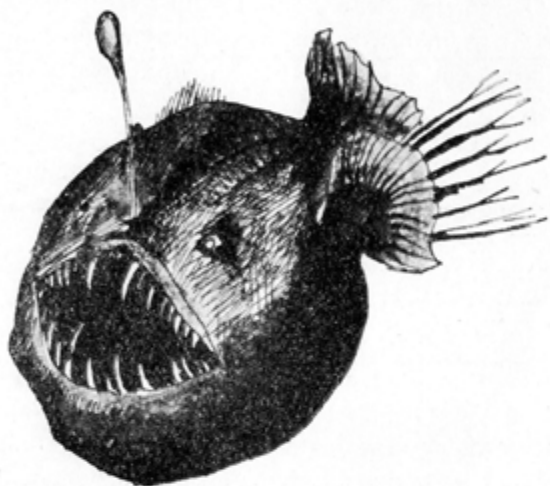

Fig. 7. *Eurypharynx*.

Un pește cu gură de... Târgoviște.

un sac de piele sub falca inferioară. Acest sac se poate întinde mult și are și numeroase glande ce varsă sucuri care mistuie în parte hrana înainte ca peștele s'o înghiță.

III.

După ce am făcut cunoștință cu câteva din aceste dihănii din fundurile mărilor, să vedem ce ne spun cercetătorii despre condițiile de traiu din acele regiuni.

Reamintesc cele zise mai sus: o specie animală ocupă o regiune limitată din mediu; schimbând mediul pentru care e adaptată, variind deci factorul B , ființa se expune la pierdere, căci nu gustul sau voința animalului ci o strânsă corelație determină răspândirea speciilor. Prin urmare, fără să avem toate datele necesare, putem afirma că o ființă găsită la 1.800 m. adâncime, locuiește la această adâncime, cu câteva zeci s'au

sute de metri mai sus sau mai jos, dar nu și la suprafața mării, ori măcar la 200—300 de metri dela suprafață și nici la 3—4.000 de metri. O asemenea deplasare în mediu îi este imposibilă, căci condițiile de traiu, oricât ni s'ar părea că sunt uniforme în mări, variază dela o regiune la alta și mai ales variază cu adâncimea.

Între suprafața mărilor și fundurile adânci, regiunile abisale ale lor, sunt 5 deosebiri esențiale, căci în regiunile abisale, domnesc: 1) o enormă presiune; 2) o temperatură foarte joasă; 3) o constituție chimică (a apei) specială; 4) lipsa de vegetație; 5) lipsa de lumină.

1. *Presiunea*. Se știe că apăsarea aerului pe 1 c. m. pătrat este de vreun chilogram; că această presiune echivalează cu greutatea unei coloane de apă ce ar avea 1 cm. p. de bază și o înălțime de vre-o 10 metri. Evident că o coloană de apă de 1.000 metri va reprezenta o presiune de 100 atmosfere, adică 100 chilograme pe c. m. p, iar o coloană de 6.000 metri reprezintă o apăsare de 6 milioane de chilograme pe metru pătrat, adică greutatea a 15 trenuri cu câte 30 de vagoane!

Nu numai teoreticește ci și experimental s'a dovedit existența acestei presiuni enorme. Astfel dopurile de plută ale aparatelor de explorare au fost reduse la jumătate din volumul lor, iar termometrele de sticlă au fost turtite și sparte.

Cu toate aceste ființele de acolo nici nu simt această presiune, cum nu simțim nici noi presiunea aerului. Am putea spune că ele sunt pline, încărcate cu această presiune, fiind îmbibate de apa mediului, așa că presiunea externă și contra-presiunea internă se anihilează.

Dacă însă scădem brusc presiunea externă, cea internă sfărâmă, rupe țesăturile, scoate pe gură bășica înnotătoare a peștilor, etc. în cât numai rare ori se scoate din adâncul mărilor câte un animal cu o urmă de viață, ce mai licărește câteva clipe la lumina zilei. Adeseori ceeace aduc aparatele este așa de deformat încât numai cu greu se poate recunoaște chipul animalului.

2. *Temperatura* e în genere vecină de 0 grade, datorită curenților de apă rece care vin din părțile polare și uniformizează temperatura fundurilor. Fac excepție dela această situație numai mări închise, cum e Mediterana, care la 4.000 de m. are cam 13 grade. Populația fundului e adaptată acestei temperaturi vecine de zero, și nu poate rezistă la temperaturile apei superficiale. Ființele delicate se topec, se gelatinizează ca prin fierbere, când trec dela răceala fundului la căldura suprafeții mărilor.

3. *Constituția chimică*. Este bine constatat că conținutul în O al apei de mare variază cu adâncimea. El scade cu cât adâncimea e mai mare, ajungând un minimum la 730 m. și apoi sporind puțin, dar fără să ajungă la câtimea în care e la suprafață. Prin urmare apa din fundul mărilor e mai săracă în O, decât apa dela suprafață.

Ceeace deosebește însă în soluție gazoase apele abisale de cele superficiale este sporul de acid carbonic. Se știe că acidul carbonic se disolvă în câtime mai mare sub presiune. Așa e în sticlele cu apă gazoasă. În mări diferența nu e prea mare, totuși e notabilă. Astfel, la suprafață apa mărilor are 5 centigrame la litru, iar la adâncimea de 3 000 m. ajunge 6 centigrame.

O și mai însemnată diferență e *lipsa de calcar și bogăția în silicie*. Din cauza lipsei de calcar ființele regiunilor abisale au scheletul rău dezvoltat: peștii au oase buretoase, scoicele au coaja delicată, racii n'au crusta de calcar ci numai chitină etc. În schimb predomină ființele cu schelet silicios: bureți cu schelet sticlos, radiolari, etc.

4. *Lipsa de vegetale*. Pe când la suprafață sunt o mulțime de vegetale, în particular alge, la adâncimi de 450—500 metri lipsește cu totul ori ce urmă de vegetal. În aceste regiuni, și în cele mai adânci, cad însă neîncetat cadavre de vegetale și de animale, dela suprafață

5. *Lipsa de lumină*. Lumina străbate greu în apă; unele raze străbat mai ușor, altele mai greu. Pe la 30 m. e o lumină albăstrie, care pălește tot mai mult și pe la 500 m. se

oprește ori ce rază de lumină dela soare. În întunericul acesta licărește însă, ici coale, câte un opaeț purtat pe trupul sau capul unui pește, a vreunei sepii sau a vreunei alte fiare subacvatice, care atrage spre ea ființele doritoare de lumină, ca să le apuce și să le sfășie.

Din lipsa de lumină, toate animalele fundului au sau culoarea roșie (cum o au racii, paianjenii abissali, etc), ori neagră catifelată, cum o au peștii, toți peștii descriși mai sus.

Tot lipsei de lumină trebuie să-i abribuim și reducerea sau chiar dispariția ochilor și desvoltarea tentaculelor pipăitoare exploratoare.

IV.

Două chestiuni rămân de lămurit: 1. Cu ce se hrănesc peștii regiunilor abissale? 2. Care-i origina lor?

1. Cum văzurăm mai sus, în regiunile abissale lipsesc vegetalele și nu sunt decât cadavre ce cad dela suprafață și alte animale cari locuesc în fundul mărilor, mai ales dintre nevertebrate: protozoare, polipi, molusce, astropode, etc, o faună relativ bogată și extravagantă cași grupul peștilor.

În aceste condiții peștii au avut de ales între a vână animale vii și a se expune riscurilor vânătoriei, sau a înghiți nămolul bogat în cadavre ori a aștepta «mură'n gură», adică să le cadă în gâtlej ploaia de cadavre, ce curge neconținut de sus.

Peștii vânători se recunosc prin dinții lor enormi, prin desvoltarea normală a aripelor și cozii — instrumente de înnotat și cârmit, — precum și prin prezența organelor fosforescente și a ochilor.

Cei ce așteaptă cadavre au gurile enorme și îndreptate în sus pentru ca șansele adunării de cadavre să fie sporite.

2. S'a crezut multă vreme că fauna fundurilor are o origine veche, mezozoică și chiar paleozoică, în ori ce caz primitivă, și că fauna actuală a coastelor și suprafeței mării descinde din fauna abissală. Această credință părea întărită de existența, în fauna abissală, a mai multor tipuri vechi, ce se

credeau dispărute. În măsură ce materialul adunat din fundurile mărilor a sporit, credința aceasta a fost tot mai mult părăsită.

De asemenea părăsită curând fu și părerea că această faună a adâncurilor este emigrată din regiunile polare.

Astăzi se admite că fauna abissală rezultă prin adaptări speciale, adecvate, ale faunei litorale, de coaste.

Cum am spus și mai sus, animalele marine pot să-și schimbe domiciliul cu câteva zeci sau sute de metri mai sus sau mai jos. Prin concurența vitală din regiunile litorale, unele specii animale au fost silit să-și caute hrana mai jos și s'au mulțumit, fie cu cadavre ce veniau dela suprafață, fie perfecționându-se pentru vânătoare.

Viețuind în așa condiții desigur că au suferit modificări: unele organe s'au dezvoltat mai mult, au luat alte forme, altele — ca ochii — au suferit degenerări și apoi au dispărut. Descendenții primilor indivizi, siliți a duce o viață mai la adânc, au fost mai bine adaptați acestui gen de viață și au devenit capabili să-și adâncească câmpul de explorare, adaptându-se și la alte condiții. Treptat treptat, prin adaptări succesive, s'au dobândit caracterele bizare de azi, cari asigură acestor ființe extravagante o viațuire comodă și nu mai expusă decât a ființelor din alte medii.

Adaptarea aceasta nu e însă recentă. Dacă e posibil ca ea să se urmeze, în acelaș sens, și astăzi, este însă sigur că originea faunei abissale actuale trebuie căutată prin era mezozoică,

Dacă în limitele cunoștințelor actuale asupra tuturor condițiilor de traiu din apa mărilor nu putem preciza, în amănunte, sensul în care au evoluat organele peștilor litorali pentru a da monștrii abissali, caracterele neașteptate ale acestei faune nu sunt însă bizare pentru un transformist. Ele sunt numai o nouă dovadă, că însușirile ființelor nu ar fi decât rezultanta a celor doi factori veșnic în luptă: factorul intern — ființa, și factorul extern mediul.

T. A. BĂDĂRĂU

CRONICA ARTISTICĂ

O NOUA MANIFESTARE ARTISTICĂ LA BERLIN

Participarea noastră la diferitele expozițiuni din streinătate e considerată de către mulți, probabil, cu un *lux* inutil. Aceștia însă nu-și dau seama de nevoia ce persistă încă de a ne înfățișa streinătății ca o națiune civilizată, ce pretindem a fi. Căci epitete ca «Halbasien», cu care nu de mult ne-a calomniat un scriitor german, persistă încă la aceia cari nu ne cunosc în deajuns. Și dacă streini vin încă în număr prea mic pe la noi, e firesc ca noi să ne manifestăm cât mai des peste hotare atât prin conferințe cât și prin participarea la expoziții. Mai ales că de cele mai multe ori vecinii noștri mai tineri nu lipsesc dela asemenea întâlniri internaționale. Absența noastră poate deci fi interpretată ca o recunoaștere a inferiorității de care singuri am fi conștienți. Ea ar fi cu atât mai culpabilă, cu cât pe anume terenuri culturale ne putem prezintă în mod foarte demn, deși fără vreun gând de concurență. Asemenea ocaziuni de a ne reaminti streinătății nu trebuiesc înlăturate, ele putându-ne servi la sporirea bunului renume de care începe a ni se face credit în timpii din urmă.

Pentru a întemeia mai bine aserțiunile mele, ce ar putea fi suspectate de prea subiective, îmi voi permite a cită câteva aprecieri din raportul oficial, ce Ministrul nostru dela Berlin a înaintat cu prilejul expoziției internaționale de artă populară (1) la care am participat în 1909 în Capitala Germaniei.

«In concursul atâtor națiuni—spune reprezentantul țării noa-

(1) Vezi Convorbiri literare, Martie 1909.

stre — cari au arătat tot ce aveau mai de seamă pe terenul artei populare, secțiunea românească nu numai că s'a prezentat foarte bine, dar putem să spunem, fără exagerare, că și-a câștigat un loc de vază și a fost una din cele mai apreciate de toți cunoscătorii. S'a dovedit că arta populară română, prea puțin cunoscută în streinătate, susține cu succes comparația cu cea a unor națiuni cu civilizație mult mai veche, și unde colecțiunile și lucrările privitoare la această artă sunt de mai mult timp organizate... Succesul secțiunii românești a fost semnalat prin ziare și prin reviste speciale din streinătate...»

Iar despre conferința ce cu acest prilej am ținut în Berlin, d-l Ministru adaogă că ea «a contribuit mult a deșteptă interesul lumii culte de aci pentru această parte încă necunoscută a înzestrării artistice a poporului român».

La aceste constatări, de un interes moral numai, se adaogă însă și considerațiuni de ordin economic, mult mai însemnate. Ca o consecință a participărei noastre la Berlin, de unde am fost apoi invitați și la Amsterdam, produsele industriei noastre casnice și-au asigurat un deuseu pe aceste pieți importante ale streinătăței. Pe fiecare an societățile de industrie națională răspândesc în zeci de mii de exemplare frumoasele producțiuni ale artei țarancelor noastre, fiecare obiect ducând cu dânsul bunul nostru renume peste hotare. Iar profiturile materiale rezultând din acest export au acoperit desigur de mult spesele, mai mici de cinci mii de lei, ce în total statul a avut de suportat cu numitele expozițiuni dela Berlin și Amsterdam.

În urma unor așa îmbucurătoare precedente se impunea ca să se dea urmarea invitațiunei venite din partea aceleiși comitet al Lÿceum-Clubului din Berlin, a cărui protectoare este chiar Regina României.

În această expoziție menită să dea oglinda completă a activității femeii, se rezervase dela început un loc de frunte, alături de Împărăteasa Germaniei, pentru Regina și Principesa noastră. România este astfel singurul stat care participă în mod individual la această expoziție cu caracter mai mult național

german. Putem adăoga că și de astă dată țara noastră a cucerit locul de frunte prin superioritatea ei artistică. Căci nici o altă secțiune nu poate concura cu cea a Reginei și Principesei noastre, pe lângă care au mai expus și câteva dintre doamnele societății noastre precum și unele dintre societățile de industrie casnică.

Lucrările expuse de Regina și Principesa au stârnit admirația vizitatorilor, cari nu au avut încă o ocazie să cunoască îndeajuns înalta viață artistică ce se desfășoară la Curtea noastră. Nu se prea bănuia în Germania, că în preajma tronului îndepărtatului Regat din Carpați arta și binefacerea se luau la întrecere cu atâta laudabilă râvnă. Și dacă scriitoarea poetă Carmen Sylva este foarte populară în fosta ei patrie, nu tot așa de cunoscute sunt lucrările măiestre făurite de însăși Regina noastră. Cu acest prilej s'a pus și streinătatea în cunoștință de întinsa activitate artistică ce se desvăluie la Curtea noastră regală și princiară și la societățile de binefacere care cultivă cu osebită grije menținerea tradiției artistice a femeiei române. Producerele țărănești fiind cunoscute din expoziția din urmă, s'au exclus acum lucrările cu caracter popular.

Dintre lucrările Suveranei au stârnit admirație procovețele lucrate de însăși Regina într'acel fel de horbotă, cunoscut azi în literatura specială sub denumirea românească de lucrare în «ochi». Mai cu seamă procovățul înstelat cu două mii de mărgăritare, ce acoperă potirul de cristal dăruit Regelui la a 70-a a Sa aniversare a fost mult apreciat și admirat. Alături de el strălucea procovățul lucrat în ochi și acoperit în fir de aur, purtând înscripția românească în mărgăritare și pirozele, lucrat tot de Regina pentru bisericuța din Roznovul de pe apa Bistriței.

În aceeași tehnică specială mai sunt expuse din lucrările Reginei: un acoperământ de Biblie cu inscripțiile în pietre scumpe, dăruit Regelui Gustav al Suediei; o bluză lucrată pentru Principesa Elisabeta a României; o parte din acoperământul altarului viitoarei biserici românești din Ierusalim, și alte lucrări

de aceeași însemnătate. Dintre acestea, deși încă nu complet terminată, o mențiune specială merită perdeaua ușei împărătești a bisericii din Sinaia, concepută de Regina tot în «ochi» cu fir și diferite pietre scumpe, și executată cu ajutorul numeroaselor doamne române.

Din splenditele Sale «enluminures» pe pergament, Regina a expus: mai multe file atât din cartea de rugăciuni scrisă și ilustrată pentru augusta Sa mamă, cât și din admirabila Evanghelie scrisă și ilustrată împreună cu Principesa Maria pentru biserica din Sinaia. Tot de M. S. Regina este scrisă și ilustrată cartea de rugăciuni dăruită Regelui cu prilejul serbării căsătoriei de argint. Cu o nesfârșită varietate de motive, în special luate din ornamentica populară românească, sunt ilustrate numeroasele file ale artisticului ceaslov în care Regina a descris și ilustrat viața plină de suferințe a neuitatului său frate, a Principelui Otto de Wied.

Alteța Sa Principesa Maria a expus în secțiunea ce-I este rezervată splenditul mare ceaslov dăruit Principelui Moștenitor. Filele de pergament sunt ilustrate cu admirabile compoziții florale de o originalitate și frăgezime fără pereche. Tot atât de impunătoare sunt și acvarelele cu motive de flori datorite tot artistei noastre Domnițe. Alături de aceste lucrări proprii ale Principesei mai se află mobile în stil vechiu gotic precum și broderii bogate executate după indicațiunile Alteței Sale.

O notă particulară secțiunii românești dau epitaful și icoana sfântului Nicolae brodate în fir și mătase de Doamna Roth, Cobitovici în stilul tradițional al bisericii noastre. Tot în atelierele de sub conducerea d-sale sunt executate și celelalte frumoase broderii pe mătase. Din lucrările societăților se disting cadrurile artistice ale societății «Albina» și broderiile societăților «Munca» și «Furnica». În vitrine au expus: Principesa de Wied, nepoata Reginei, un acoperământ de carte cu smalțuri cu subiecte românești; D-nele Dr. Romalo, Paul Catargi, Nicolae Filodor, General Perticari, Sabina Cantacuzino precum și d-șoara Otilia Michail o bogată colecție de smalțuri.

Un catalog ilustrat al secțiunii românești menționează lu-

crările expuse dând totdeodată și enumerarea societăților de binefacere de sub patronajul Reginei și Principesei noastre.

Participarea noastră la Berlin va fi contribuit astfel să dea o imagine a vieții artistice și sociale din înalta noastră societate. Ea nu poate să fie decât în favoarea bunului renume al femeiei române în străinătate. Iar țara noastră nu poate decât să câștige din asemenea manifestări.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ.

CRONICA ȘCOLARĂ.

IDEALUL ȘCOALEI EDUCATIVE.

Dacă ne întrebăm care este idealul școalei noastre secundare, răspunsul ni-l dă regulamentul ei din 1908, art. 225, care glăsuște astfel: «Prima datorie a școalei este de a forma buni cetățeni însuflețiți de cea mai nețărmurită iubire pentru țară, de respect pentru legile și instituțiunile ei, de iubire și încredere către concetățenii lor».

Acesta este un ideal social, care se poate ușor concepe în școală, de oarece organizația ei are asemănare cu statul. Școala este în mic un organism social; asemenea unui stat, elevii sunt cetățenii acestui stat. Ei stau sub conducerea unei autorități și se supun unui regulament, care ține locul legislației statului. În clasă toți elevii sunt egali, supuși aceluiaș tratament, sub aceeaș uniformă, cu aceeaș muncă în acelaș scop. Munca lor e în fiecare zi controlată după calitate și apreciată fără părtinire. După sfortărea pentru munca depusă, elevul e notat bine sau rău, lăudat sau dojenit. Pentru neîmplinirea datoriilor se pedepsește și capătă convingerea că binele său depinde de modul cum își îndeplinește datoria.

Școala ca instituție a statului are în primul rând un ideal social necesar pentru conservarea și prosperarea lui.

Tot ea are de îndeplinit un ideal național, care caută să lege generațiile trecute cu cele viitoare și prin limba, origina, credința și tradițiile națiunii să întărească simțământul de solidaritate și de conservare națională.

Școala mai are și un ideal cultural, care se alcătuiește din cunoștințele ce le transmit științele pozitive și prin care viitorii cetățeni vor face față cerințelor timpului.

Școala noastră pierde însă din vedere esențialul, adică să formeze întâiu *oameni întregi și morali*, apoi cetățeni și români.

În școala educativă se urmărește înnainte de toate un ideal uman.

Acest ideal cere să se desvolte elevului însușirile psihice și fizice care să-l facă învingător în lupta pentru viață. În această luptă, omul e supus unei întreite selecții: naturale, sexuale și sociale. Rezultatul acestei selecții este supraviețuirea celui mai capabil, adică a celui care are cele mai multe și mai bune însușiri.

Acest ideal comun tuturor ființelor se înțelegea în viața antică astfel: gustă viața ta, fă rău vrăjmașilor tăi; urăște pe vrăjmașii tăi, ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte.

Acest ideal s'a ridicat la un ideal uman de **Christos** prin iubirea poporului,—această putere socială, care tinde la solidaritatea socială.

Pe când perfecțiunea animală se dobândește în lupta pentru viață, solidaritatea socială reclamă unirea pentru viață, și atenuiază efectele celei dintâi: umanitatea predomină asupra animalității.

Principiile după care urmează deci să se formeze omul și să i se desvolte puterile sufletești și trupești, sunt următoarele:

a) Dezvoltarea lor să fie armonică, pentru că fiecare putere lucrează solidar și în armonie cu celelalte.

b) Dezvoltarea puterilor sufletești să fie liberă, spontană. Educatorul să aibă încredere în puterile elevilor, ca să caute în ei colaboratori sau coasociați. Prin libertatea de acțiune se va observa mai ușor, care sunt însușirile bune și care sunt cele rele, și astfel să se poată încuraja cele bune și reprimă cele rele.

Libertatea în studiu este absolut necesară. Elevul să fie pus în poziție să găsească singur adevărul. **Kepler** zicea, că dacă Dumnezeu i-ar fi dat să aleagă între posesiunea adevărului și între căutarea lui i-ar fi zis: «Doamne, păstrează adevărul până voi putea să-l cuprind cu propriile mele forțe».

Orice substituție a activității elevului prin aceea a profesorului este un atentat la libertatea educației lui. În acest sens a înțeles **Nietzsche** că «adevăratul educator trebuie să fie un liberator» și acesta este motivul pentru care s'a formulat în didactică principiul spontaneității. Prima grijă este să liberezi pe elevi de autoritatea cărții.

Libertatea educației din școală va fi o bună ucenicie pentru libertatea socială.

c) În dezvoltarea puterilor sufletești să se țină seamă de bunele înclinații ereditare, de firea sau natura internă, căci aceste variațiuni individuale sunt un factor de progres sau

de perfecție individuală. De aci nevoia în opera educației să se înceapă cu studiul individualității elevilor și să se termine cu formarea personalității lor.

d) Omul este un animal social — politikon zoon — cum îl numea **Aristoteles** și i se cuvine deci să primească o educație socială. Dezvoltarea puterilor sufletești și trupești se face cu ajutorul societății, fără ea el ar fi un om slab, incult, imperfect. Din această influență binefăcătoare se naște un sentiment de iubire și de recunoștință pentru aproapele nostru.

Aceste sentimente stau la baza tuturor acțiunilor bune și pentru ca toate actele noastre să fie expresia bunătății, trebuie să fie astfel făcute ca să nu vatăme pe nimeni.

Pentru dezvoltarea sentimentelor altruiste și pentru a completa educația individuală cu cea socială, se caută în școala educativă să se dezvolte în fiecare lecție interesul nobil și cel social.

* * *

După cum idealul uman tinde să ridice pe om la umanitate, tot asemenea idealul moral îl ridică la moralitate. Pe măsură ce se vor forma oameni întregi, se vor forma și oameni morali.

Pentru făurirea idealului uman ne călăuzim de psihologie și sociologie, după cum pentru idealul moral ne călăuzim de etică și de religie.

Cel dintâiu și cel mai mare educator moral-social al nostru a fost **Christos**. El e modelul totdeauna real al idealului omenesc.

Conștiința sa morală a fost atât de puternică, încât a luptat cu isbândă contra mediului social al timpului, a suferit prigo-niri, crucificare numai ca să învingă doctrina sa. El zicea : «Aceasta e menirea mea, să fac voința aceluia ce m'a trimis și să-i desăvârșesc bucuria».

De atunci toți educatoarii vechi și moderni văd în moralitate un scop al educației.

Montaigne (1) arată influența moralizatoare a studiului prin cuvintele: «Câștigul studiului nostru este ca să devenim mai buni și mai înțelepți».

Comenius (2), cel dintâiu organizator de școli moderne în Europa, susține că «lucrul principal în educație e mora-

(1) Op. cit. p. 43.

(2) Didactica magna, trad. de P. Gârboviceanu, p. 216 și 14.

litatea și pietatea» și că «cel mai eficace mijloc al restabilirii paradisului pământesc este adevărata educație a tinerimii».

Locke (1) pune moralitatea înaintea celorlalte însușiri omenești. «Tot ce dorește un părinte, care poartă cât de cât grije de creșterea fiului său, este, după părerea mea, cuprins într'aceste patru lucruri: virtute, înțelepciune, bune manieri și cunoștințe (instrucția)». Mai departe adaugă: «Cunoștințe trebuie să dobândim, da! însă numai într'a doua linie, numai ca mijloace pentru destoinicii mai importante», așa că virtuțile sunt esențialul, iar cunoștințele sunt lucrul secundar în educație.

Herbart caută să dezvolte idealul moral — un caracter moral — indirect prin mijlocul intelectului sau al cercului de gândire.

Intr'adevăr, argumentează **Trine** (2), orice faptă este precedată de o idee, de o gândire. O idee care ne stăpânește mai mult timp creiază căile actului voluntar și în cele din urmă devine faptă. Gândirea este puterea care atrage după sine fapta și trebuie să știm exact ce vrem, căci de gândirea noastră atârnă mântuirea noastră. Intre gândire și faptă este legătură ca între cauză și efect. Aceasta este baza determinismului moral. Prin educație se transformă cercul de gândire în acțiuni și deprinderi. Precum acțiunea este desăvârșirea ideii, tot asemenea educația morală este desăvârșirea celei intelectuale.

Ideile morale, care trebuie să fie ideile dominante și să formeze capitalul etic al conștiințelor morale, sunt după **Herbart**, în număr de cinci:

Ideia de perfecțiune, care constă într'o voință tare, ordonată și consecventă. Din tăria voinței isvoresc toate virtuțile individuale: susținerea adevărului, cumpătarea, sinceritatea, curajul, răbdarea, etc, virtuți cari desăvârșesc o personalitate morală.

Ideia de bunăvoință sau de bunătate, care constă în a conforma voința noastră voinței altuia, căruia îi vrem binele fără interes. Dintr'o voință bună isvorăsc toate virtuțile sociale: devotament, jertfă, milă, fidelitate, simpatie, etc.

Omul cu fondul său animalic e egoist, tinde la conservarea sa animală, dar educația trebuie să-l facă altruist; căci el nu e creatură izolată, ci e membru al unei comunități căreia îi datorește mult. Altruismul are de scop conservarea comunității; fie ea chiar omenirea întreagă.

Unei persoane nu i se poate pretinde să fie bogată și frumoasă, căci acestea sunt calități care nu depind de dânsa ci

(1) **Locke**, Câteva idei asupra educației, trad. de Coșbuc vol II p. 3 și 26

(2) *Charakterbildung durch Gedankenkräfte*, 1909.

de părinți; dar i se poate cere să fie bună, căci această bunătate de inimă poate să o dobândească prin educație.

Ideia de dreptate este acordul voinței noastre cu voința altuia, care vrea să dispună de același obiect. Această idee morală se traduce în viața socială prin a da fiecăruia ceea ce i se cuvine și pentru a realiza această voință trebuie să se lupte contra înclinărilor egoiste.

Ideia de echitate este răsplata sau pedeapsa ce o voință acordă alteia ca un semn de aprobare.

Ideia de libertate interioară este punerea voinței în acord cu ideile morale sau e armonia dintre judecata morală și voința morală. Aceasta se rezumă în guvernarea de sine, în stăpânirea sufletului de către el însuși sau autonomia interioară.

«Stăpânirea de sine este cea dintâi însușire, după **Faerster** (1) pe care omul trebuie să și-o dobândească. Ea se compară cu dentura leului sau cu ochii vulturului. Cine n'o are în societatea omenească, cade în lupta pentru trai ca și un leu fără dinți, ca și o pasăre fără ochi».

E ușor, observă **Mauxion**, (2) a deosebi în moralitate trei elemente esențiale: 1° un element estetic—perfectiunea și libertatea interioară—; 2° un element rațional și logic—dreptatea și echitatea; 3° un element de ordine socială—simpatia sau bunăvoința.

«În armonia puterilor sufletești, inteligența trebuie să aibă rolul unui diriginte. Acordul sufletului cu el însuși, armonia interioară, cum o numește **Plato**, se obține prin subordonarea vieții sensoriale voinței și din subordonarea acesteia rațiunii, care la rândul său se conduce după legile sau ideile morale» rezumă **Queyrat** (3) această strânsă legătură între intelect și moral.

Se poate până la un punct stabili un paralelism între ideile morale și cele trei virtuți creștinești. Ideia libertății interioare corespunde credinței ferme în Dumnezeu și în armonia dintre voința noastră și cea divină; ideia de bunătate corespunde dragostei aproapelui și ideia de echitate are de corespunzător speranța în răsplata vieții viitoare.

Ideile morale trebuie să fie ideile motrice sau ideile forțe, cum le numește **Fouillée**, (4) adevărate călăuze ale activității noastre. Din exercitarea lor ce va forma automatismul

(1) Jugendlehre p. 237.

(2) Herbart ou l'éducation par l'instruction 1906. p. 184.

(3) Les caractères et l'éducation morale 1907 p. 118.

(4) Morale des Idées forces.

moral cu care omul va intra în moralitate și umanitate. A crește generațiile în moralitate este a le asigura succesul în viața socială, căci atunci ele vor sta d'asupra legilor sociale, moralitatea fiind mai presus de legalitate.

Aceste însușiri morale sau virtuți nu-s daruri de zâne, ci sunt opera unei continue educații pozitive și negative, care nu se poate face sistematic decât paralel cu dezvoltarea intelctului în lunga durată a școlii. Aceasta este convingerea mea și în aceasta stă motivul, care m'a făcut să propun ore de educație în programa școlilor primare și secundare (1).

Educația omului se poate compara cu cultura câmpului. Trebuie pregătit câmpul — corpul — ca să primească sămânța — ideile morale. Dar se poate întâmpla ca țarina să fie bine pregătită, sămânța de bună calitate și totuș să nu dea roadele dorite, fiindcă agenții atmosferici și vitali ca ploaia, seceta, grindina, insectele, ciupercile — ceeace pentru tineret e mediul anonim cu vorbele, scrierile și exemplele rele — poate să le strice recolta și să se piarză munca în zadar.

Tocmai pentru că mediul nostru social este așa de nefast pentru cultura morală, ar trebui ca, în loc să intervină poliția de moravuri, școala să prevină și să remedieze această influență rea printr'un învățământ moral complet.

De altfel aceasta este și concluzia poliției noastre de moravuri, după un an de experiență; «Că privirea conduitei școlarilor nu poate fi lăsată numai în seama poliției, ci e necesar ca în această ramură de activitate să intervină în primul loc cei a căror misiune e exclusiv îndrumarea tinerimei pe căile bune, corpul didactic și întreg organismul nostru social, interesați cei dintâiu ca munca ce o pun pentru luminarea copiilor să nu fie pierdută în zadar, iar societatea să nu fie nevoită a primi în sânul ei elemente dejă pornite pe calea răului, nefolositoare și chiar periculoase (2).»

N. MOISESCU.

(1) Noua revistă română, 1911 No.

(2) Epoca, 19 Sept. 1911 p. 3.

ANCHETĂ ȘCOLARĂ

DE UNDE TREBUIE SĂ INCEAPĂ ACTIVITATEA UNUI CERC
CULTURAL, PENTRUCA SATUL SĂ POĂȚĂ VEDEA IMEDIAT
ROADELE UNEI BUNE INDRUMĂRI?

Pentruca îndrumările ce se dau sătenilor prin cercurile culturale să dea imediat roadele așteptate se cere:

1. Sfaturile și îndrumările să aibă ca subiect de dezvoltat și discutat nevoile locale și regionale. Aceasta trebuie să se înțeleagă astfel: În localitatea *a*, regiunea câmpoasă, locuitorii având vite multe, orașul fiind apropiat, se vor sfătui a înființa o lăptărie. (Nu li se va vorbi despre uscătorii). În localitatea *b*, regiunea muntoasă, se va vorbi despre: cuptoare, uscătorii, etc.

2. Timpul să fie tocmai acela când și nevoia îi îndeamnă și împrejurările îi favorizează. În Aprilie și Maiu, locuitorilor din localitatea *c*, unde cresc mulți duzi, li se poate vorbi despre importanța și felul creșterii gândacilor de mătase. În comuna *d* expiră termenul de arendare al moșiei. Siliți de nevoi și bine lămuriți asupra obștiilor de arendare, țăranii vor prefăce cuvântul în faptă.

3. Indemnul către un lucru bun se va face prezentând obiectul îndrumării în chip cât se poate de concret. Deci întâiu exemplul și apoi fapta. (Săteanul s'a cam săturat de : ar fi bine, ar fi bine). Aceasta să se aibă în vedere nu numai în dizențările prin care se urmărește îndreptarea stărei economice, dar și în acelea cari au ca scop îndreptarea vieții morale.

Așa dar, având ca punct de plecare în activitatea noastră: nevoile locale și regionale; plecând dela exemplu și privind momentul oportun, putem spera un rezultat mai grabnic. Procedând din potrivă (așa ca azi), rezultatul vine mai anevoe și de cele mai multe ori lipsește !

CONSTANTIN G. IOAN
Învățător
Comuna Pielea, Jud. Teleorman.

BIBLIOGRAFIE

- Ion Creangă, *revistă de limbă, literatură și artă populară*. An. V.
D. Rădulescu, *Carte de citit pentru săteni*, Buc. 1912.
» » *Părinții cooperațiunii*, Buc. 1912.
M. Sadoveanu, *Un instigator* (Edit. Flacăra), Buc. 1912.
D. Anghel, *Oglinda fermecată* (Edit. Flacăra), Buc. 1912.
Pr. C. Andrei, *Despre Adventiștii*, Ploști 1912.
Dr. Cra'niceanu, *Hygiène de Poeil*, Buc. 1912.
P. Trișcă, *Cele două vremuri* (Piesă în 3 acte), Buc. 1912.
J. Vaudon, *La paroisse*, Paris (Bloud) 1912.
I. Drăghiceanu, *Monumente istorice în jud. Dâmbovița*, Buc. 1912.
L. Daus, *Satana* (Bibl. p. toți), 1912.
Ioan Filitti, *Turburări revoluționare în Țara-Românească între 1840—1843*
(An. Ac. Române) Buc. 1912.
D. A. Sturdza, *Insemnătatea divanurilor Ad-hoc din Iași și București*
în istoria renașterii României (An. Ac. Române) 1912.
T. Pamfile, *Boli și leacuri la oameni, vite, pasări* (Ac. Română) 1912.
M. Miller-Verghy, *Copiii lui Răzvan* (Carte de lecturi), Buc. 1912.
C. Oarda, *Raze de lumină*, Buc. 1912.
Al. Cazaban, *Oamenii cum se cafe* (Nuvele și schițe), Bibl. p. toți, 1912.
M. Gatterer, *L'education de la Chasteté*, Bloud, Paris 1912.
Titu Dinu-Pompiliu Păltănea, *Comediile lui Plaut* (Traduceri). Bu-
curești 1912.
S. Mehedinți, *Către noua generație*, 1912 Minerva.
-
- X. Botoșani. — Informație greșită.
N. D. Focșani. — Trimis răspunsul.
P. W. Ploști. — La institutul de geografie.
Anonim, București. — Imi pare bine. Asta e dovadă că adevărul în-
vinge totdeauna; minciuna e *a priori* slabă.

„GENERALA”

SOCIETATE ROMÂNĂ

DE ASIGURĂRI GENERALE

CAPITAL SOCIAL DEPLIN VĂRSAT LEI 3.000.000
FONDURI DE GARANȚII PESTE LEI 19.000.000

Sediul:
BUCUREȘTI
Str. Corăbiei 2
(Dela Sf. Dumitru 1908 în
edificiul propriu
Str. Smârdan
prelungită).

Agentii:
În toate ora-
șele țării

ASIGURĂ CONTRA DAUNELOR
DE
INCENDIU, GRINDINA
ȘI
TRANSPORT
(FLUVIAL, MARITIM ȘI TERESTRU)

ASIGURĂRI ÎN CAZURILE:
VIAȚĂ ACCIDENTE

Asigurări după combinațiuni foarte
favorabile și în condițiunile cele
mai avantajoase.

Asigurări cu bonificare de 3% (trei
la sută) asupra tuturor primelor
plătite, etc.

Rente imediate și amânate

Asigurările individuale cu și fără
restituirea primelor.

Asigurări colective pentru lucrăto-
rii industriali și agricoli.

Asigurarea responsabilității civile.

FROSPECTE ȘI ORICE LAMURIRI LA CERERE

2392

h 2601 40

MARMOROSCH, BLANK & CIE

SOCIETATE ANONIMĂ CU UN CAPITAL DE 10.000.000 LEI

STRADA LIPSCANI, 8, și Sucursală în CALEA
VICTORIEI 17, (sub Hotel de France)

BUCUREȘTI — BRĂILA — CONSTANȚA — CALAFAT — GIURGIU
SULINA — TULCEA

Efectuează toate operațiunile de bancă în general. Cumpără și vinde efecte publice. Emisiuni de scrisori de credit asupra tuturor țărilor.

Avansuri asupra valorilor în depozit și orice fel de tranșacțiuni financiare.

Sucursalele din Brăila și Constanța, afară de operațiunile de bancă mai sus citate, se ocupă și cu vinderea cerealelor în comision.

„CREDIT PETROLIFER“

SOCIETATE PENTRU FAVORIZAREA INDUSTRIEI PETROLIFERE DIN ROMÂNIA

Sediul: BUCUREȘTI, STRADA LIPSCANI, No. 10

Adresa telegrafică: CREDIPETRO, București

CAPITAL SOCIAL AUTORIZAT 6.000.000 LEI

CAPITAL EFECTIV 5.000.000 LEI

Casa de bancă: **Direction der Disconto-Gesellschaft**, Berlin; **S. Bleichröder**, Berlin; **Banca Generală Română**, București; **Max I. Schapira**, Ploiești

SUCURSALA: PLOEȘTI, AGENȚIA BUȘTENARI

CONDUCT PROPRIU: Buștenari, Grăușor, Băicoiu Buștenari. Participațiuni la întreprinderi petrolifere. Închirieri de vagoane-cazane, vânzări și cumpărări de petrol brut, precum și de toate derivatele petrolului.
Bucou tehnic special pentru instalațiuni de ars p. a. ura, întocmește planuri și deșize.

Atelier mecanic Câmpina: Instalațiuni complete de sondagiu, boreranuri de orice sistem, rezervoare, căldări de aburi, tuburi nituite de sondagiu, reparațiuni radicale de mașini cu aburi și pompe. Toate materialele și uneltelē necesare la exploatare petrolifere.

Stațiune de pompe Dofana: Furnizează apă exploatare petrolifere din regiunea Buștenari-Grăușor.

Uzina electrică: Misișoara: Furnizează lumină electrică exploatare petrolifere.

Exportațiunea: de benzină, petrol lampant, ulei de gaz, uleiuri pentru motor, uleiuri lubrifiante și păcură.

Stațiuni de transbordare: BRĂILA și CONSTANȚA